

BARR-HEOL

WAR FEIZ HA BREIZH

Eamonn de Valera (1882-1975)

TAOLENN

1 - <i>Klerg. F.L.B. adarre</i>	1
2 - <i>Anjela Duval. Ni</i>	3
3 - <i>E. Barzig. Gwechall er Vila</i>	4
4 - <i>Klerg. Ar prosez war vuhez ha burzhodoù Sant Erwan</i>	14
5 - <i>Jord Vigne. Tavarnioù Bezelem (Kontadenn Nedeleg)</i>	21
6 - <i>Soaz an Tieg. Keginerezh</i>	23
7 - <i>P. Bourdellez. Lizher</i>	24
8 - <i>Bloavezh Anna Vreizh</i>	24
9 - <i>L. Andouard. Eamonn de Valera</i>	25
10 - <i>J.C. Levrioù : P.-J. Heliez. Le Cheval d'Orgueil</i>	28
<i>L'Abbé Berto. Notre-Dame de Montjole</i>	30
<i>O. Mordrel. La Voie Bretonne</i>	33
11 - <i>Barzhonegoù : L. Andouard. Ti ar Skluzier, Gortozadenn</i>	36
<i>Reun ar C'halian. Oaziz, Anzavadenn ar re laosk</i>	
12 - <i>G. Kervella. Gouelioù brezhonek 1975 e Bro-Leon</i>	38
13 - <i>Skrapadeg Saout Kouilgne (troidigezh L. Andouard)</i>	41
14 - <i>Klerg. Un tamm yezhadur, an dibenn our-er</i>	44
15 - <i>Paozr Juluen. Bleunioù Sant Frañsez (XXVIII^{et} pennad)</i>	46
16 - <i>Un nebeud keleier</i>	47

ur gelaouenn bey-buhezek moulet dre offiset
en ur yezh glan hag aes war un dro

Koumanant ordinal : 30,00
Broioù estren : 32,50
Studierien : 25,00

KLERG

F.L.B. ADARRE !

Bez'ez eus ur vertuz hag a vank da galz a dud : ar basianted, ar vertuz-se hag a zo evel frouezh an nerzh-kalon hag ar fiziañs. Evit gouzañv poan e ranker kaout nerzh-kalon hag ivez fiziañs ec'h echuo ar boan-se abred pe ziwhez, hag an abredañ ar gwellañ. E gwirionez, e-lec'h ma vank fiziañs e koll buan an dud pasianted hag e klaskont e stumm pe stumm bezañ disammet eus o droug.

Goude an tamm filozofiezh-se, e c'hellan lavarout ez eo un tamm evel-se eo e welan kudenn an F.L.B-ed : darn eus ar Vretoned kollet pep fiziañs e promesaoù Pariz, ne gontont mui war zen na netra : nemet an nerzh da zisac'hañ ar stal. Pe emeur a-du ganto pe n'emeur ket, se ne gemm seurt ebet e kredennoù hag e oberoù ar Vretoned-se.

Betek-hen, dre vras, n'en em gemere ket paotred an F.L.B. ouzh ar madoù prevez : met ouzh an traoù publik, an traoù perc'hennet gant ar Stad : kazarnioù, kampoù-soudarded ha traoù evel-se. Goude prosez 1969, e soñje da galz e oa echu. Met echu ne oa ket, ha war c'hrevusaat ez eo aet kentoc'h, pa'z eus bet klasket jeu ouzh tiez an Aotronez Freville, maer Roazhon, ha Douareg, kannad U.D.R., ha pa'z eus bet kaset lizheroù-gourdrouz da zarn eus kannaded an U.D.R. avel an Aotrou Bekam, kannad Kemper. Poent neuze diwall, ha setu dre benaos ez eus bet roet urzh da zibennañ koustet a gousto an F.L.B-ed daonet-se ; dav o diwriziennañ a-grenn. Da sikour poliserien Roazhon, pa ne seblantent ket mat a-walc'h evit al labour, ha mont marteze buanoc'h ez eus bet degaset poliserien eus Pariz ; ar re-mañ, avat, dic'houzvez eus ar brezhoneg, a veze moan o fri evit gwir, p'en em gavent dirak paperoù e yezh ar vro, kement ha ken bihan, ma oa bet darbet da fichannaoueg ar gazetenn vihan evit ar vugale : WANIG HA WENIG, mont ganto !

Kalz a dud a zo bet furchadegoù en o ziez -ha n'eo ket echu, na tost- darn a zo bet galvet gant ar polis, darn a zo bet kaset

da Roazhon ha laosket da vont d'ar gêr goude, ha darn all kaset da Bariz da brizon Ar Sante gant tamalloù grevusoc'h : evel, da skouer, person Gwanac'h, an Aotrou Breton, bet kavet en sekreteri e liz, neudennoù-dinamit, pa lavare-erf e oant lostoù-razhed da ensouñ goulser-koar an aoter ! E-touez an dud paket gant ar polis, e ranker menegiñ Yann Fouere, politikour anavezet-mat e Breizh, e Pariz ; ar broioù keltiek : e Kembre e-lec'h ma oa bet repuet e-pad un toullad bloavezhioù goude ar brezel divezhañ, hag en Iwerzhon e-lec'h m'en deus ur stal sevel pesked ha kregin-mor. En un ti dezhañ 'kostez Evrann (22), e vije bet kavet 2 straker, mat da lakaat dinamit da darzhañ !

Ne reomp evel just, nemet degas da soñj d'hol lennerien eus fedoù anavezet ganto. Hogen, fellout a ra deomp merkañ pegen iskis -ha direizh- ez eo al lazennoù gall, pa ront aotre da bakañ krog e tud 'zo, war zigarez ma'z eus disiz diouto ha neuze rankout o lezel da vont, pa na gaver tamall ebet d'ober dezho, hag o lezel da vont hep reiñ digoll ebet dezho, daoust d'ar vrud fall o devez gallet tennañ warno.

Met, a-barzh ar fin, petra eo an F.L.B. a vez lakaet kement a draoù war e chouk ? Piv eo ar re a ra an taolioù-nerzh ? Piv eo ar re a vez oc'h ober an taolioù-strap ? Un urzhiadur bennak, pe franktennataerien ? Anarkourien ? Sponterien etrevroadel ? Mignoned d'an I.R.A. (setu perak e vefe batimantoù-brezel gant radar ha traou modarn all oc'h eveshaat an aodoù e-pad an noz) ? Kit da welout. C'hoant en deus ar Gouarnamant da c'houzout hag ar gwir en deus, na petra 'ta, gant na vo ket boufonet na gwallgaset den ebet-e-gaou.

Daoust ma'z eus bet kalz muoc'h a furchadegoù ar bloaz-mañ : 1975 eget e dibenn 1968 ha derou 1969, ez eo chomet muoc'h diseblant ar bobl eget an taol kentañ : kustumiñ a ra moarvat.

Met mar deo diaes-gout petra e soñj ar bobl, e ranker anzav ez eo bet an taol-roued se war ar vro, un degouezh evit an holl

gostezennoù politikel da ziskleriañ o soñj : zoken ar P.C.F. (Kostezenn Gomonist Bro-C'hall) hag a zo bet a-viskoazh a-enep interest ar Vretoned, en deus diskleriet -en ur gondaoniñ, evel ar c'hostezennoù all, implij an nerzh- e oa displeal politikerezh ar Gouarnamant e-keñver Breizh.

Evit ar bobl kaezh avat, e vo l'bour evit ober dezho barn an traoù gant ur spered breizhat, breinet ha kloroformet evel ma'z int bet gant kement benveg-kelaouañ a zo, adalek ar Skol betek ar Radio hag ar Skinwel, hep menegiñ zoken ar c'hemmesek-se war holl dachennoù ar vuhez hag ar marv : ekonomiezh, kenwerzh, servij-soudard, ha brezelioù ! Barn ha gwelet pep tra gant ur spered breizhat ha n'eo ket hep muken evit abegoù ekonomikel.

Ar re a zo o vevañ e Bro-Lanuon, da skouer, a wel kêr o kreskiñ, labouradegoù a bep seurt o sevel, ar boblañs o kreskiñ ivez. N'eus d'an holl greskañs-se nemet abegoù ekonomikel : degas buhez ekonomikel d'ur vro chomet da lazeriañ, da grakvevañ. Un abeg mat ez eo, rak kalz eus an tamalloù a reer d'ar Stad c'hall ez eo bezañ dilezet Breizh, hag he lezet da ziboblañ dre faot a labour. Hogen diwar goust spered ha sevenadur ar Vro, hag ar yezh da gentañ, ez eus bet roet ul lañs nevez da Lanuon.

Pa oa bet anv d'ober e Bulien ul lodennadur-douar da sevel tiez H.L.M., em boa goullennet digant an den a oa e-karg a gement-se :

- Gant a ri, degas din amañ ur c'honi-brezhonegerien .

- Ma, amezañ, mat eo din, met n'eo ket diouz se e vez ingalet an traoù gant ar Gommision ; homañ a sell ha barrek e vo ar c'houlennien pe an danvez-prenenien da baeañ ls.

E 1972, pa oa bet graet prosez an F.L.B. (e 1969 e oa bet pardonet kement den a oa bet paket), ez eo prosez ar Gouarnamant an hini a oa bet graet ; dre-se e oa ervat petra a soñj ar Vretoned -mar ne ouie ket a-raok, ha mar ne ouie ket a-hend-all !- Met o klask gonit amzer an hini emañ, ha lezel ar Bed Nevez : e ved nevez dezhañ e-unan da flastrañ, da ziviañ spered ha korf ar Vretoned, en doare da gaout peoc'h. Ar Frañsizien a zo bepred gant spered an Dispac'h Bras, 1789, hag o Den-Meur, ar C'horsikad Napoleon.

Ar pezh a zo sur, zoken goude ma vefe peurzistrujet an F.L.B., pe ar seurt ez eo,

ec'h addiwano un all hag en dro-se, e vo lazhadeg, rak eus an eil kammed d'egile, emamp erru eno. Hogen, moarvat, ken na vo ket deuet kudenn Vreizh da vezañ ur gudenn etrevroadel, e raio fae ar Stad war ar reizhded dileet da Bobl ar Vretoned.

G.S. Setu amañ ar pezh a lennomp e brezhoneg war gannadig parrez Kergrist-Moeloù (2 a viz Du 1975) :

Frankiz ha Labour en Breizh

Kalz a drouz a zo bet graet en deizioù-mañ gant paotred an urzh o klask higennañ, evit o lakaat en toull-bac'h, tud a vefe, hervez klevet, un tamm diskred o pouezhañ war o choug. An holl a oar eo bet teuzet an Efelbe ouzhpenn ur bloaz 'zo, ha bremañ e vefe c'hoazh diouto ! Ha tamallet dezho bezañ o soñj lakaat war ar vro ur galloud enep-lezenn. Pebezh torfed, ma Doue ! Ha neuze furchadegoù ha skrapadegoù dre ar vro evit serrañ tud da gas da Roazhon, ha goude da Bariz, na petra'ta ! Ar Stad a zo en danjer, ha dav eo reiñ un tamm kentel d'ar Vretoned o deus graet huñvreoù a frankiz evit o c'henvroiz. Hol lennerien (na kristen ebet moarvat) n'int ket teched da arouañ ar feulster a be tu bennak e teufe -na gant bombezennoù atomek, na gant ardivinkoù all a darzherezh, bihan pe vras. Met goullenn Frankiz ha Labour en Breizh evit an holl Vretoned a zo un dra reizh, a gav din, ha n'hell bout harzet gant nep lezenn, na kennebeut rebechet da zen ebet.

Emglev an Tiegezhloù diouzh e du a skriv :

Hag ar PEOC'H a vo er Vro ?

Pa vez terzhien e vez klevet, Gourdrouz ar c'hlañvour ne dalv ket. Diwriziennañ ar c'hlañvour a zo ret !

(Furze ar Bobl)

Pa vez gwaskerezh e vez bombez, Bac'hañ ar bombezer ne dalv ket. Dispenn ar gwaskerezh a zo ret.

(Furze -da zont ?- politikerien Bariz)

A. Duval

Ni

*Ni 'zo unan eus skourroù glas
Ar Wezenn anvet Keltia,
He sev ken brokus ha biskoazh
En avel-vor sonn en he sav*

*Eus Gouenn a Gelted omp
Ha ni 'zo ur Bobl...
Ni hon eus ur Vro
Ni hon eus ur Yezh
Ni hon eus un Istor,
Ni hon eus ur Sevenadur
Ni hon eus un Ijin
Ni hon eus un Hengoun*

*Ni hon eus Harozed
Ni hon eus hon Tud-Veur
Ni hon eus bet a-viskoazh
Barzhed ha Diouganerien
Meulet ha doujet-bras*

*Ni hon eus Douar ha Mor
Argoad, Arvor, Glenmor !
Ni hon eus Kestell ha Manerioù
Ilizoù ha Chapelioù
Kalvarioù ha Feunteunioù
Ni hon eus lennoù peskedus
Ni hon eus Stêrioù
Ni hon eus Koadegi ha Lannegi
Brugeier, Douar-labour
Dirfraostet gant hon Hentadoù
Ni hon eus Chatal ha Jiboez
Ni hon eus Inizi ha Menezioù
Porzhioù-mor ha Bigi*

*Ni hon eus Tourioù dantelezhed
Ha Mein meur an Drouized*

*Ni hon eus bet Rouanez
Duged ha Dugezed
Ni hon eus bet Tiarned
Penngadourien, Kabitened
Ni hon eus redet ar Bed
Dre an holl vroioù
Ni hon eus badezet Inizi
Badezet kêrioù ha stêrioù
Gant anvioù hon tud dispont
Plantet banniel Keltia
Tro-dro da Vor-Breizh
Ni hon eus breudeur e Tramor*

*Ni hon eus sistr ha chauchenn
Ha Gwines ha Wiski ha Muskadég
Ni hon eus Gourenerien
Ni hon eus Kadourien*

*Ni 'zo bet - Ni 'zo bepred
Ne fell ket deomp mervel
Evel Pobl
Ne fell ket dimp bout sellet
Evel ur Bobl mevelet
Dirak Doue, dirak ar Bed
Ni 'zo Breizhiz - Ni 'zo Kelted*

Bevet Keltia

23-2-75

WANIG HA WENIG

Kalzoenn diouvanek evit ar vugale
Priz an niverenn : 130 lur
Koumanant : 10 lur
Kerlorret 20249 GWISENI
K.R.P. Roudaut 2 943 51 U Roazhon

EVID AR BREZHONEG

Kalzoenn divyezhek (galleg ha brezhoneg)
10 niv. ar bloaz
Koumanant : 15,00 lur
K.R.P. Evid ar Brezhoneg 16786 X Roazhon

DEIZIADUR GODELL AL LIAMM

1976
10 lur an 10
C.C.P. R. Huan 1629 14 Rennes
Distrol adalek 50

Bep daou viz lennit

AL LIAMM

(savet e 1945)

Ar gelaouenn nemeti o reiñ c'hwec'h gwach ar bloaz, barzhonegoù, pennadoù a bep seurt ha kelier.

80 paj. e pep niverenn

Renn : R. Huan

Koumanant : 36,00 lur ; studieren : 25,00 lur
Mme S. Chereil, 108, bd de Verdun, 35000 Rennes
K.R.P. 2184-34 Roazhon

GWECHALL ER VILAJ

Aozet e brezhoneg gant **ERNEST AR BARZIG** diwar gontadennoù gallek diembann an Aotrou Chaloni **L. MAHE**, person ar Gêr-Gapital eus 1948 da 1969.

Notenn : Gwelout ar roll-gerioù war-lerc'h ar c'hontadennoù.

1 - DA WENER KIG NE ZEBRI KET

Jañ-Mari... n'on peseurt... Jañ-Mari'n Uruson, toer mein-glas e kêr ar Roc'h, ne oa ket gwall nec'het gant Vjet gourc'hemenn an iliz, d'ar mare ma oa c'hoazh ul lezenn rik : «*Da wener, kig ne zebri ket !*».

Ur gwener eta, e oa Jañ-Mari'n Uruson oc'h ober un tamm dresañ d'e baludenn 'raok ar goañv da stardañ. Diskennet e oa da c'housañ e adlein, ha ne oa ket un druet gwelet an asiedad nikol-turgn a oa dirazañ. Un tamm eltriz tev-tev en doa troc'het, ha, dindan e viz-meud hag un drailhenn-greun, e spurtantet ur pezh troc'had koñgo, kig-sall druz, kig-sall gwiz kozh, sañwon evel ma vez lavaret c'hoazh er Vilaj, peadra da lakaat dour en ho kenouiou. Gant ur blijadur dreist, e larde gant e goukou an tamm mifivig a oa o vont da gas d'e glankouer, ha goude e chaoke ar c'he-naouad war e drankilite en ur sellet ouzh bugale o c'hoari er straed.

- «*Ba !, eme Jañ-Mari, amzer'zo 'vat, ar vammell a zo aet da gerc'hat jalez da Voured, hag an hini tiar a zo tortet.*»

'Taoe'zo, e vamm a oa war he gwele, un tamm 'zo, seizet he divc'har.

- «*Vad a ra d'an nen bezañ e-unan ur pennadig gwech ha gwech all !*», a soñje an toer.

E oa o vont d'ober ur sachadenn war e dasad zoursilh-hir, pa welas gant spont, ur jakenn du o tramen dirak ar prenestr :

- «*O, didlac'h ! Kroc'hen va euz ! emezañ, an raton-tiar !*».

Amzer en doe da glenkañ an tamm koñgo a oa dindan e veud, en e c'hodell. Ar beleg a oa dija e toull an nor. Jañ-Mari ne gollas ket evelkent e benn seven, e nas e gasketenn evit saludiñ e bastor hag he lakaas war an asiedad-kig. Ha kontant ar paotr outañ e-unan ; met ar raton ne oa ket

un hanter levezenn hag e oa diaes tremen lost al leue dre e c'henou : an devezhioù all ne zispege ket ken buan kasketenn an toer diwar e benn :

- «*Gant se emaut, Jañ-Mari ?*»

- «*Goje, Aotrou Person, ur sac'h goullou ne chom ket en e sav.*»

- «*Se 'zo sklaer, mab... Penaos emañ kont gant da vamm ?*»

- «*Memes Doue tra, Aotrou Person, miñson, klev !... Tortet eo he jez.*»

- «*Ma ! Laosk anezhi gant hec'h hufivreoù, hennezh eo c'hoazh ar gwellañ pred, ha te, dalc'h gant da hini... Met, perak e chomez diskabell ? Lak da galabousenn, ma faotr...*»

- «*Oc'hola 'vat, pas dirazoc'h memes tra, Aotrou Person, ret e vefe tremenet ma jez bua Kanbre.*»

- «*Chom ez koazez, gwaier, hag echu gant da dalar.*»

Dav d'ar paotr fin debrñ bara sec'h, lakada, ken e reutae e zivskouarn...

- «*Hola 'vat, toer, n'eo ket gwall-zruz da geustereunn...*»

- «*Ba ! Aotrou, hirie emañ ar gwener, un tamm pinijenn na ra ket droug...*»

Pinijenn, e gwirionez, a reas Jañ-Mari, rak ar person a chomas ac'han en doa lonket e bikol troc'had bara sec'h.

2 - MA C'HANETENNOU

Hanter-echu e oa e gentel-gatekiz gant Kased-Orloj... Na dit ket da zigeriñ klankoueroù ken ledan ha pentoniou ! Setu amañ piv a oa Kased-Orloj : raton-minik ar Vilaj, kure ar Roc'h, mar deo gwelloc'h ganec'h, ur pezh pikol den bras, sonn evel ur planken ha treut evel ur vazh-kleud, touzet e benn, kastiz e zremm ha ken gwenn hag ul liñsel. N'en doa ket laeret e lesenn, na n'en doa. Ma lavarñ deoc'h ouzhpenn ne veze ket gwelet berdeiz o vinc'hoarzin...

Tregont krennard bennak a oa dirazañ o skrapañ o c'hwen, o varailhat hag o sachañ war o frioù evit sachañ 'n Olier d'ar solier. Hir e kavent an amzer, ar peour-kaszh bugale, e-keit ma oa Kased-Orloj oc'h ober eus e wellañ evit reiñ dezhe

da gompren seizhvet kentel ar bedervet lodenn «*War Sakramant an Aoter*». Gwelet a-walc'h a ra ne selau ket ar baotredigoù anezhañ ; setu-erñ neuze, da c'hourc'hemenn dezhe digeriñ o levrioù, da stagañ da zisplegañ pep goulenn ha pep respont, ha d'ober dezhe lenn holl a-gevret war e lerc'h. Met darn a chome bepred pell o speread diouzh Sakramant an Aoter -neulet ra vezo ! Alberig Guluch, un tamm toupard a baotrig, ruz e zivjod evel avaloù meur, ez eo digor-bras e c'henou ha troet e zaoulaged glas-dour davet gwerenn-vras Charlez Bleiz...

A-greiz-holl, ar c'hure a c'houlenn digantañ, gant ur vouezh trenk, ar pezh emañ ar re all o paouez adlavarout war e lerc'h :

- «*Alber ! Ar bara hag ar gwin, goude ma vent konsakret, hag i'zo bepred bara ha gwin ?*»

Chezuz ! Alberig a oa pell diouzh ar bara hag ar gwin, peogwir e oa o kontañ e ganetennoù dre zindan e damm lien-fri, e godell e vragoù. sevel a ra evel badouellet, ruz e gokenn en taol-mañ evel ur sivienn :

- «*Salokras...*» emezañ ; betek aze, lakada, eo aezet...Neuze, da c'hortoz e vefe deut ar peurrest d'e zivskouarn, digor-bras bremañ, e tenn eus e c'hodell e voucher, kement hag ober un tamm torchañ d'an daou droad-maout a zo e-pign ouzh e fri...

Sivazh ! Teir pe beder ganetenn a oa chomet a-us d'ar bilhenn -n'eo ket souezhus ne gave ket ar paotrig e gont ! ha setu int da gouezhañ, da zañsal gant un titirin sklintin, ha da ruilhal gae war bavez an iliz, evel pa vefent bet laouen o vezañ dieubet.

- «*Chaos ! Freouz ! a soñjas ar paotrig, petra a ya ar raton d'ober din ?*»

- «*Da biv eo ar c'hanetennier-se ?*»

Grik. Klevet e vefe bet ur fubuenn o nijal.

- «*C'hoazh ur wech, piv a zo evel-se o hadañ e ganetennoù ?*»

- «*Guluch, Aotrou Kure... Guluch è,*» eme mouezhig dister beg vil ur flatoull.

- «*Hañ ! Te an hini eo, Alber, eme ar beleg ; dastum anezhe, o degas din ha deus d'en em lakaat war bennoù da zaoulin amañ dirak ar balustroù.*»

Ma sentas ar Roc'hard en ur sellet ervat hag-erñ ne oa ket dianket boullig ebet. Lakaat a reas an holl re kavet gantañ en dorn hir hag askomek a ziskenne a-rez e fri.

Klenket e voe peadra Alberig gant ar c'hure en e soudanenn. Neuze ar paotrig a santas e imor o tont war-benn ; aes e oa gwelet e lavare e zaoulaged : «*Brezel ! Kased-Orloj*»

En em lakaat a reas evelkent war bennoù e zaoulin, ha chom sioul evel ul logodenn, en ur soñjal : «*Bremazonn e vo rentet ma c'hanetennoù din gant al letezenn-se.*»

Ha st en doa Alberig da welet ar c'hatekiz oc'h echuiñ. Ne grede ken c'hwezhañ e fri gant aon da lakaat kanetinnier all da ruilhal ; gwir eo, e vanñ a oa a-walc'h evit ober un tamm torchañ d'e vuzall. Erfin, sevel a reas e gamaradoù evit kanañ ar c'hanetik : «*Meulomp holl da iamez.*»

P'en deus kemeret an diwezhañ krennard dour benniget ha serret dor bonner an iliz, e sav Alberig diwar bennoù e zaoulin, seizet un tammig, hag eñ o kemer hardison evit mont davet ur Goliad reut evel ar justis -en e soudanenn du (n'helle ket ar paotrig gwelet ar minc'hoarzh a bare war daoulaged ar beleg).

- «*Ma c'hanetennoù, Aotrou Kure.*»

- «*Petra, mabig, fregiñ a rafes da c'henou o lavaret mar plij...*»

- «*Ma c'hanetennoù, m' plij, Aotrou Kure.*»

- «*Mat, mabig... Ac'hanta, rentañ a rin anezhe dit goude katekiz dirisoù, ma selaouez mat ar gentel.*»

Wloul ! C'hwitit an taol ! Alberig da garzhañ er-maez, droug ennañ, hep dour benniget, na pater, na noster, na mann da Zoue, na tamm trugarez ebet d'e vevel, seurt ! Geo moarvat !

- «*Brezel ! eme Alberig, an treid palankou-se a baes se din, sur ha n'eo ket marteze, hag adalek warc'hoazh kentañ !*».

An nozvezh-se n'hellas ket Guluch bihan serrañ e zaoulaged ac'han m'en doe kavet an tu da zont a-benn eus ar c'hure. Ma lavarñ deoc'h diouzhtu e tlee respont an oferenn dezhañ an deiz war-lerc'h ar baure.

Kazi kerkent hag ar beleg, e voe Alberig er sekreteri :

- «*T'eus ket zoken laeret bofjour din.*»

- «*Jour... Brezel, ma faotr !*» a soñje an hini bihan en e glopenn Roc'hard a ouenn vat.

Kregiñ a ra an oferenn. Mont a ra mat pep tra, panevet m'eo sec'h ha dihegar un tammig respontou ar c'holiast ! Ba ! nag evit se, tremen a ray dezhañ, 'mutu. Mont a ra

an traoù evelse eta betek an ofertouer...

Setu m'eo aet Alber betek taolig-vaen ar voger da gerc'hat ar buredoù. Distreiñ a ra war dereziou an aoter, ar gwin an e zorn dehou hag an dour en hini kleiz, evel ma oa bet kustumet. Setu ar beleg oc'h astenn en e zorn war-du ar vured kentañ, met e-lec'h he reiñ dezhañ, Alber a souz anezhi betek e vruched, ha fidam, n'eus ket kelou gantañ da ziskregiñ diouti. Tefivalaet eo e zaoulagad glas : «*Ma c'hanetennou !*» emezañ dichek ha garv e vouezh.

Sellet a ra ar c'hure, krizet e dal, ouzh e damm kolist, ha klask a ra tapout krog er vured, met diskenn ar ra paotrig e jakenn ruz ur bazenn :

- «*Damañ din ma c'hanetennou !*»

En taol-mañ en deus komprenet Kased-Orloj emañ ar soubenn o trenkaat :

- «*Ro din ar gwin*», emezañ.

- «*Ma c'hanetennou da gantañ*», eme Alber en ur ziskenn un derez all.

- «*Reiñ a rin anezhe dit er sekreteri*.

- «*Ta, ta, ta*, eme ar bugel, *n'ho po takenn zoursiñ ebet ac'han m'ho po rentet ma c'hanetennou din, nag ho po*».

Ha ret-mat e voe da Gased-Orloj sevi e sae wenn, furchal en e c'hodell, dastum ar c'hanetennou -evuruzamant c'hoazh e oant gantañ !- evit o reiñ d'ar Roc'hard bihan pennek a oa danvez ennañ, ne gav ket deoc'h ?

Gonid e oa David war Goliad.

3 - AR C'HAVELL

«*Roc'hiz kaezh, tud a boan hag a gouraj,
Sammet a-bell, sammet a-dost,
Sac'hadoù bras hag alies,
Met, siwazh, traoù laeretu*».

Ar rimadell-se pe unan heñvel outi a zo anavezet gant pep Tregeriad ha setu perak e vez ordinal an dud diwar ar mæz o terrin hon fennou dimp gant an traoù laeretu daonet-se, evel ma skoer mein gant ur c'hi klahv. Bremañ, se'zo sklaer, ne deus ket muioc'h a laeron er Vilaj eget e lec'h all, met daoust hag ez eus bet ? Tud krac'h-kêr n'eus bet biskoazh mann da rebeck dezhe, met lavaret em eus deoc'h endeo, e oa kent kalz a beorien e Traoñ-ar-Pont, pilhaouerien, toerien mein-glas ha meur a

*Yannig a vil vicher
Den e vizer !*

Berriou bugale o devez peurvuiañ, ha ret dezhe ober moan wadegenn. Un tamm bara a oa un tamm bara, ha ne veze ket alies peadra da lardañ anezhañ. Penaos bezañ souezhet eta ma veze techet an dud-se, pa veze tro, da skrapañ ur bezellad amann, pe ur jekennad kig-sall. Piv ne vez ket laer un tammig, pa vez re laosk war e vegel pe war hini e dud, ha pa ziskouez an Aotrou dezhañ ar peadra ? Hag en tu-hont da se, evel ma ouzoc'h, ar pilhaouer a veze dalc'hmat gant e sac'h e krap e skoaz ; daoust da betra eo graet seier, ma n'eo ket evit bezañ karget ? Patatez, potaj, avaloù, babi ha fardajoù evel-se a yae e-barzh, kuit a wad-fall a-bez ar Roc'hiz o c'huñtuilhe ; d'o soñj e oa frouezh an douar d'an holl. N'eo ket traoù divalv evel-se a vanke e parkoù Peurid, Minic'hi ha Langoad.

Kaout a reer tud savet-fall o tegas da soñj d'an nen e skrapent zoken ar pezh a c'hellent tapout en tiez. Marteze, ur wechig bennak, kement ha gwellaat keusteurenn o ziegezh. Klevet a-walc'h em eus eveldoc'h komz eus Louf kozh a oa deut a-benn, ur wech ma oa o tebriñ ur c'henaouad ouzh taol ur menajer, da gas ul lodenn eus ar pladad-kig gantañ. Ne oa ket bet taolet pled, lakeda, pa voe klevet o lavaret seven-tre : «*Gant respet, tudou, ret eo din pellaat diouzoc'h, rak, didiñac'h, me eo ruzet ma merenn em bragoù...*».

Ar seurt laeron-se a oa ivez farserien a blijie dezhe c'hoari troioù-kamm da Yann-Beul. Met a-wechoù, se'zo sklaer, e c'hoarveze dezhe ivez bezañ yennet pe damm-yennet. Ken alies ez a ar pod d'ar feunteun ma teu da derrañ.

Daoust ha klevet ho peus petra a oa erruet gant kig-sall Beñj ?

Hemañ a oa paotr-e-sac'h hag ivez paotr da lakaat e-barzh, se a ouie a-walc'h an dud, daoust ma ne veze ket tapet nemeur war an taol ; paotr fin e oa a-hervez ken e oa.

Setu-erñ oc'h erruout en deiz e Kereku-Vras Peurid, ur menaj pemp a gezeg, mar plij. Adalek m'en doa lavaret d'an ostantez e oa o tastum reun, hi da respont :

- «*Reun ! Fidambiche, n'eo ket se a vank amañ ; n'ho peus nemet ober un dommadenn e-keit ma'z in me betek ar marchosi*».

Mont a rae an traoù evel ur ganell evit Beñj, rak adalek e gammed kentañ en ti, e oa bet trellet e seloù gant ur pezh pikol-

pastellad kig-sall, un hanter porc'hell e-pign ouzh unan eus treustou an ti. Dindan, e tosta Beñj unan eus bankoù an daol, eñ warnañ ha gant e gontell lemm evel un aotenn da droc'hañ diouzh krec'h betek an traoù un tamm ken ledan hag an dorn, d'e zarc'haouiñ en e sac'h, da adlakaat ar bank en e blas, ha da azezañ war an oaled e-lec'h ma sav kercent un aezhenn dev diouzh e zilhad mouest.

- «*Gant se emaoch'h, Beñj ?*»

- «*Ya, ma flac'h, ur grazadenn evel-se ne ra ket droug d'an nen ; krog e oan da vorediñ...*»

Beñj a oa ur seblant evurus warnañ, ne sellas ket re evit paeañ ar guchenad-reun, ha setu-erñ kuit gant ur minc'hoazh hegarat.

- «*Ma, a soñj Itron Geregou, war e du mat emañ Beñj hirie ; n'eo ket posubl koulskoude en defe bet amzer da laerzh un dra bennak diganin, n'on ket bet div deir eur oc'h ober ma zro er marchosi, n'em eus graet kouz laret, nemet mont ha dont...* N'eus aet anduilhenn ebet diouzh ar siminal, ha pladad-kig ar gabared n'en deus ket koazhet...»

Met pa zistroas Batist eus ar parkoù, e c'houlennas digant e wreg :

- «*Sell 'ta, Mai-Jan, boulc'het 't eus ar c'hig-sall ?*»

- «*Mardouen, n'em eus ket 'vat... Hañ ! Kompren a ran bremañ pegen troet mat e oa Beñj...*»

Hag hi da gontañ d'he gwaz :

- «*Sapre mellezhision pilhaouer daonet, eme hemañ, an taol-mañ, ne c'hwitin ket ac'hanout !...*»

Amzer da stagañ unan eus e gezeg war e skañvañ charbañ, ha dipa-dapa betek kazarn ar Roc'h.

Beñj ne oa ket chomet da ruzañ e dreid war hentoù Peurid, gant an doan evel just, e vefe deut Batist Kereku, ur paotr taer ha terrupl, war e lerc'h. Ha neuze evit lavarout eun ar wirionez, hast en doa da dafiva e gig-sall. Ma troc'has div gaolenn en ur park, ma tennas un irvinenn hag un toulad karotez en unan all, hag eñ da garzhañ d'ar gêr da lakaat e drotañ war an tan. Piv a voe lorc'h enni o wellet ar skolpennad koñgo ?

Mai-Von, e wreg, se 'zo sklaer, ezhomm dezhi da gaout boued fonnus, peogwir e oa o vagañ. Ne oa ket brasoc'h plijadur evit ar paout-kaezh Beñj eget bezañ an-dro d'e boufer. Goude bezañ gourc'hemennet d'e vammell c'hwazhañ an tan, e lakaas dour fresk er pod-potin, hag e lezas da gouezhañ

ennañ ar bechad «safiwoñ». Hag eñ en-dro d'e legumaj... Pebezh plijadur bezañ o peilhat legumaj en un ti, e sav ennañ c'hwazh ar soubenn fresk ! Se a zo dija debriñ dre ar fri...

Met seblantout a ra da Veñj klevet storlok treid kezeg war ar pavez. Lugnañ a ra dre ar prenestr :

- «*Chesuz ! emezañ da Vai-Von, Bugale Mai-Robin !*».

Hag eñ da dapout Alietig, lostig an ti, en he c'havell, ha da c'hourc'hemenn d'he mamm karzhañ d'ar solier gant.

- «*Emañ ar graklakizien-se o vont amañ, chomit e krec'h kuit d'ober an disterañ trouz...*».

Neuze Beñj, gant ur fourchetez da dennañ e jekennad kig-sall eus ar pod-houarn, d'he stlapel dour, moged ha tout, er c'havell, ha d'ober un tamm sac hañ war ar rideziou, Amzer en doe c'hoazh da zarc'haouiñ al legumaj er soubenn, hag eñ en e goazeg war ur skaoñ evit luskellat ar c'havell en ur ganañ :

«*Me ne zebriñ ket kig fritet...*»

Ma setu an daou archer en ti, o zogoù Napoleon war o fennou lorc'hus, o fezhioù sabrinier ouzh o c'hostez. Grognañ ha diskouez e zent a ra ki bras an ti war gab e revr dirak ar poufer, mammenn ar c'hwaz vat ha lipous.

- «*Serr da glank, Fridu, kozh ki brein, n'eo ket evel-se e vez degemeret aotronez, eme Beñj gant ur vouezh damvouget ; nag a enor evidon, aotronez, azevit, me ho ped ; petra a zo evit ho servij ?*»

- «*Pilhaouer, laosk da sioupleoù a-gostez, ha lavar dimp diouzhtu pelec'h emañ ar c'hig-sall, eme ar brigadier, e vouezh koele dirollet.*»

- «*Sant Erwan benniget, na dit ke ten an'Doue, da vialaj evel-se, laoskit an hini vihan -mañ da gousket, rak, didiñac'h, pa vez dihunet...*»

- «*Ac'hanta, klevet e vo he mouezh, eus a vo... Met n'eo ket se eo se, pelec'h, sañset, emañ ar c'hig-sall ?*»

- «*Chesuz-Maria-Kredo ! Koñgo ! A-mañ end-eeun nan eus ket peadra da bremañ koñgo, geo moarvet, gant petra ? Gant mein-glas ?*»

- «*Paoc'h war ar jeu ! Aras, poezon, bet out goude kreasteiz e Kereku, n'out ket 'ta ?*»

- «*Mardouen, geo 'vat, prenet em eus end-eeun reun digant gwammell Batist.*»

- «*Da gitez-te, pelec'h emañ ?*»

- «*Dêz ! Me 'oar... Aet eo, a gav din, da*

gerc'hat laezh pe vara, pe ur bitrak bennak all, ar pezh am eus soñj eo he deus lavaret din soursial ouzh an hini vihan-mañ a zo gant he dent... Chomet eo, emichañs, Mari-strap-lapenna da bilat he genoù gant ur strakell all... Ar plac'hed, paour-kaezh tud l...»

An daou jañdarm o doa paouezet da rodellañ o mouroù ken kaer ha ken hir, evit furchal en ti... Ar brigadier a oa aet da ribotat er pod-houarn gant beg e sabrenn hag en em gavas gwall-zipitet... E turetannoù an daol ne oa nemet bara, ha nebeudig a-walc'h c'hoazh. Ret e voe da Veñj digeriñ e gontouer dirak ar pezhioù ifrontet... Miñson ! Tamm koñgo ebet nep lec'h, ha droug e korf paotr e c'haloñsoù, me 'lar deoc'h.

«Mallouzh-touen Roc'hard daonet, laret a rin din pe na ri ket, pelec'h 't eus koachet ar c'hig-sall laeret ganit e Kerku ?

«Me, laerezh nikol-turgn ! Estonet on ganeoc'h, memes tra ; atae'zo, me n'on ket laer, pa laran, gwelet a-walc'h a rit ne deus ket an disterañ tamm koñgo ebet en ti...»

«Sapre poufer, penn gaouiad, anavez-mat ez out dre holl...»

E oa an archerien oc'h adkregiñ gant o furchadeg pa glevjont un dra bennak er c'hriñnol...

Beñj en em lakaas da vranskellat e gavell en ur ganañ kreff, en taol-se :

«Me ne zebran ket kig fritet
Eus ur gastolodenn...»

Met ar brigadier a zeuas da stouvañ e c'henou dezhañ gant e zorn :

«Mallezh ma Doue ! Serrin a ri da forn ? Piv a zo e-kroec'h aze ?

«Fidambie, c'hwi a zo siklezonoù ganeoc'h, Aotrou Brigadier, tud e-kroec'h laran-me ie ! Nemet ur grefier bennak a vefe...»

Miaoual a rae ar c'hazh muioc'h-mui ; gouelañ an hini a rae bremañ evel ur... bugel.

«Hola 'vat, pilhaouer, n'eo ket da staoterez vihan a zo er solier ?

«Aotrou Brigadier, gwiskit ho komzoù... Forzh ma buhez ! Laret em eus deoc'h e oa en he c'havell amañ, ar paour-kaezh bihan, hag a-benn ar fin e vo dihunet gant an todion emaoe'c'h oc'h ober aze, evel un diaoul en ur piñsin dour benniget...»

Ha Beñj da hejañ e gavell adarre en ur ganañ ul luskellerezh :

«Tavit 'ta, ma merc'hig,
Ha me 'gano deoc'h,
Da c'hortoz ho mammig
Da bleal ganeoc'h...»

Evelkent, krog e oa ar spoñser da vezañ nec'het ar wech-mañ, ha nec'het gant daou dra : e grifon, ar paour-kaezh ki, marnaoniek, ne rae nemet tremen e fri etre aozilh ar c'havell ha dindan ar pikol rideoz a c'holoe ul lodenn vras anezhañ ; e-kroec'h, du-hont, e oa krog Alietig da vlejall.

«Selaouit 'ta, gwaier, deus ganimp d'ober un tamm tro 'barzh da solier» eme ar brigadier en ur gregiñ e skoaz Beñj.

Ret e voe dezhañ krapout gant ar skeul etre an daou archer, unan dirazañ hag egile war-lerc'h.

E-pad m'eo digor genaouiou Bugale Mari-Robin war c'hwec'h eur, sellomp ni ouzh ar pezh a dremen en traoñ.

Adalek ma voe e-unan, e lammas Fridu war ar c'havell a voe diskaret gantañ. An troc'had kig-sall poazh pe hanter-boazh, a ruilhas war an douar, met en em gavas kerent etre dent ar c'hi, hag eñ er-maez gant ar foeltr dre an nor chomet digor war he hed.

Du-hont, er solier, e laboure gant poan, empennou bouc'h an daou lorañs :

«Arsa !... Arsa ! M'emañ ar werouez vihan amañ, n'e... ket en he c'havell...»

Hag int da ziskenn gant ar skeul ken prim ken e kerzhas ar paour-kaezh jañdarm war dorn e vestr en em lakaas da sakreal spontus... Daonet e vije tout...

Pa weljont ar c'havell war e gostez ha goull, e chomjont evel p' o defe tapet pep a daol-horzh war o c'hokenn... N'ouzon ket petra just a gomprenjont, a-walc'h evit gwelet e oant yennet ; c'hoant o doa da dapout krog e porpant ar pilhaouer ha da lakaat manegoù dezhañ, met ne oa prouenn ebet eus e laeroñsi.

Pa voent aet er skas war o c'hezeg, Beñj a yeas betek toull an nor d'ober ada dezhe gant e zorn... i rëmenet mat a-walc'h e oa an abadenn, met keuz en doa evelkent d'e damm kig, daoust ma oa bet ur pred mat evit e gi.

«Dêz ! eme ar pilhaouer, soubenn vat diwar gig-sall ha legumaj tud Peurid a vo evelkent da goan, eus a vo... ha freouz da vugale Mari-Robin, Doue d'o bennigo !»

4 - ARCHED LOUITIG KAC'HA

Loutig a oa ur paotr-yaouank-kozh eus Penn-ar-Pont, karter izelañ ar Vilaj, e-lec'h ma veze o chom gwechall ar beorien, pilhaouerien, toerien ha mengleuzerien. Loutig a defe bezañ graet unan eus ar micherioù-se, met ne blijie hini ebet anezhe dezhañ : ar bilhaouerien hag an doerien a veze dalc'hmat o redek war ar maez, ha Loutig a veze ret dezhañ ordinal kaout dirak e sellou tour Santez Katell ha chapel wenn I.V.Druéz, ha klevet bep mintin ha bep noz Anjelus ar C'halvar, Mengleuzier ? Dêz ! N'houlle ket tremen e vuhez en un toull teñval bennak o kalfichat mein-glas.

Peseurt micher en doa dibabet neuze ? Ma feiz ! Hini ebet koulz laret : aet e oa, pichoñs, da Fañch ar Moan, da jalod. Kaout a rae peadra da c'housañ, rak kontant e rae da rentañ servij d'ar gwammelled, d'ar paour-kaezh maouezed o-unan en o zi evel o c'hemend-all a benn-ki. Terrin a rae koad ha dougen anezhañ betek an oaled, dreist-holl pa ouie e veze an ostantez o vont d'ober letez :

«Un dornad ez an da ledañ, paour, chom gant da dalar-kreiz»

Hastañ a rae kerc'hat dour dezhi da fantenn Plas-Kêr, sikour a rae ur gannerez bennak da zougenn he bervadenn, mont a rae betek ar menajoù da bourchas plouz evit lapined Gôd Koc'hu pe Janig'r Bombelloù, ha me 'oar... Evel ma veze bepred en imor vat, e plije d'an holl gwelet e lukan ruz-poazh o tegouezhout e toull an nor :

«Aze emañ ho chez ?» e huhe diwar dreuzoù an ti.

«Goje, miñsoner, deus e-barzh ar c'houez ha taol da bouez war ar bank. 'T eus ket granig, paour ?»

Tremen a rae ar peurrest eus e amzer en ostalerioù Plas-Kêr, e ti Jan ar C'hriñnol, Tortez Pipo, ha dreist-holl e ti Merc'h ar Bloñ, e Tavarn ar Post. Daoust ma veze toull bepred e yalc'h, evel ma oa erru-mat gant an dud, ha kenkoulz latennet hag ur person-kanton, ne vanke ket bannac'hoù a bep seurt dezhañ :

«Loutig, deus da glakañ ur vlevenn gant ma jez».

Pet gwech bemdez e veze pedet evel-se ? Kement ha ken bihan ma veze teuteu e jêz bep taol ma'z ae Huonig da guzh a-drek tosenñ Peniti... Poan en deveze o kavout e lochenn, ur c'hozh

kraou-moc'h digor d'an avelloù ha d'ar yenijenn, e-touez tammoù lojeiz dirapar Traoñ-ar-Pont. War ur gwiskad plouz ha foenn en doa ur c'holc'hedad-pell evit astenn e izill ha truilhoù da c'holeiñ e gorf. Plijout a rae dezhañ kaout war ur planken a-us d'e benn ur jekenn-vara, un drailhenn gig-sall hag ur bannac'h zoursilh bennak. A-hend-all, ne rae tamm forzh ebet eus netra, foeltr Doue seurt. Derc'hel a rae da hejañ e vrasigell hep en em c'houlenn na penaos ha pegoulz e torre ar gordann ; evel-se eo an hini e vezer evurus, n'eo ket gwir ?

Un deiz a viz Genver ne voe ket gwelet e c'houezioù-zoursilh Plas-Kêr gant e vignoned, Manuel, Job ar Chêk, Kovig hag ar C'hog.

An deiz war-lerc'h ar beure, e voe gwelet Manuel oc'h erruout e Tavarn-ar-Post, pa oa paotred-al-lizheroù o lipañ o bannac'h kafe ha rom. «plouz... Dont-tre a reas eta Manuel, strujet fall a-walc'h, aet da gen gwenn ha raz ar voger-nemet e fri e oa chomet liv ar gwin-ruz warnañ-hag an oll a velas diouzhtu e ao trefuet-bras :

«Gouevout e rit ar pezh a zo c'hoarvezet ?»

«Mot an dud... Ar C'hog a voe an hini kentañ o kanañ evel just :

«A ! Manuel, te 'zo charre ganit, hast buan disac'hañ da...»

«Ac'hanta ! tudañ gaezh, Loutig Kac'ha en deus serret e baiplo l...»

Ur c'heloù a-bouez e oa ; setu mantret an holl... Fellout a rae d'en everien gouzout ar penaos hag ar perak...

«Kavet em eus anezhañ kan reut hag ur planken e-barzh e gastell... Tortet eo un tamm 'zo, emichañs... Peadra da lakaat ma jez da gouezhañ... Ye, pichoñs, darbet eo bet din tapout ur faltaenn...»

«Ar pezh a ouzon, eme Merc'h ar Bloñ, e oa ur picherad spontus gantañ o vont d'e doull, deiz a-raok dec'h.»

«Paour-kaezh Loutig ! e adkrogas Manuel. Hennez, klev, a oa un ambreihon gour... Bremañ, e vo ret interiñ anezhañ, met penaos an diaoul ha gant petra, peogwir n'en doa ket ur gwenneg toull, ha me n'ern eus ket ul hard didoull.»

Unan bennak a bedas Manuel da evañ ur bannac'h pliz gant ur veradenn vat a zoursilh-danez e-barzh. A-walc'h e oa evit lakaat Manuel en e blom ha sklaeraet e spered, rak pell e oa e benn diouz bezañ

un irvinenn gleuz. Kompren a reas e oa ret da unan bennak soursial ouzh interamant e vignon a oa tostoc'h dezhañ eget d'e vreur Fañch Kac'ha a veze a-wechoù a-hed tri pe bevar devezh o pilhaoua war ar maez, hag a oa tost d'e wenneien, ha kras e revr. Eñ eta, da lavarout d'ar jaloded all :

- «N'eo ket se eo se, met kentañ tra d'ober eo pourchas un arched evit lakaat ar paour-kaezh Loutig.

- Ma feiz, eme Job ar Chek, goulennomp digant an amunuzer unan sapt graet prim-ha-prim ha ne vo marteze da reiñ dezhañ evit ar c'hoad nemet ar priz en do paeet eñ anezhañ...

- Ar priz en doa paeet eñ anezhañ ! Sapre lokard, se a zo c'hoazh kalz re ger evidomp : piv a vilheuzo ? Ret eo bezañ an tri c'hard lorañs hag ar c'hard all lezeenn. Ha, neuze, miñsoner, soñj 'ta, lakaat Loutig da sunañ rousin ac'han ma'c'h adsavo a varv da vev... Chesuz, paour-kaezh Kac'ha !».

Holl jaloded ar Vilaj a oa bremañ e ti Merc'h ar Bloñ o klask lost d'ar gudenn. Manuel en doa klozet e veg, met e benn avat, a labourer... A-daol-trumm, e kanas e «eureka» en ur skeiñ ur mell taol-dorn war an daol :

- «Miñsonerien, serrit ho klank, ha klenit ho ribod, me am eus kavet un dra bennak, eus am eus ! T'aoe'zo, c'hwil 'oar tout heskennañ koad ha derc'hel krog en ur rollig, n'ouzoc'h ket 'ta ? Ac'hanta ! Ni a yelo da di an amunuzer da ober al labour...

- Ya, met ar c'hoad ? a c'houlennas Vikiq.

- Soñjet em eus e pep tra, a respontas Manuel gant uhelder, troit ho picher da gât amañ, ha peoc'h war ar jeu, pa laran.

Klevet a raed bremañ grefier Merc'h ar Bloñ o paterat.

- «Daoust hag-eñ, eme Manuel, n'eus ket er Vilaj marc'hadourien vras zoursilhoù a bep seurt ? Tri a zo anezhe. Ac'hanta, ar resped-se a resev bernioù kasedoù a bep seurt ment, hag a laosk ar c'hoad da goll...

- Ya, eme Kovig pe Gommiaq, n'em eus ket soñj pehini anezhe, ya... ya, met traoù a vez merket war ar c'hasedoù-se gant pikoloù lizherennoù du...

- Justamant, a respontas Manuel, Loutig, pichoñs, a ouie lenn ; ne gav ket deoc'h e vo evurus ? setu penaos em eus soñjet ober... dindanañ e vo lakaet ar «Byrrh», se a vo un dorchenn blot ha dous evit perier Kac'ha... A-gleiz, «Cinzano», a-zehoù, «Noilly», fidambie, ne ra ket fae

warnañ 'p eus ket soñj ? En-dro d'e dreid, an «Dubonnet» ne gave mat nemet evit gwammelled ha bilhezded. A-us d'e benn, Kogneg, mar plij, a rae kement a vad dezhañ hag a lakae war e vuzelloù un minc'hoarzh ken evurus... Evel-se e vo stered a-us d'e lumirato... Ha bremañ, en-dro d'e benn ? Ac'hanta ! evit kurunen-nañ e dammig penn, e vo miret an hini a blij dezhañ ar muiañ c'hoazh, ar «Per - nod»... Lavarit din 'ta, petra eo posubl ober ouzhpenn evit Loutig ?...».

Ur pennadig e chomas an eil da sellet ouzh egile, hag en un taol e tarzhas ur sklokerezh spontus, ur c'hoarzh homerek, e-pad ma kouezhe palvadoù ponner war zivskoaz Manuel : «Ho chez, miñsoner, a zo ur sapre ambreihon, n'eo ket un hanter hini...».

Kement a blijadur a voe evit kañv Loutig Kac'ha ma tiskennas Merc'h ar Bloñ ur vlewenn da bep hini, ha koulskoude, ne oa ket teched da regaliñ he fratikou. En ur glakañ e werennad en doe pep Roc'hard ur soñj evit an hini aet da Anaon.

- «Ha bremañ, eme Manuel, deomp d'ober war-dro arched Loutig Kac'ha, Doue d'e bardono !».

5 - AR SPOENSERIEN ZER

Lennerien ger, war askell ma faltazi e kasan ac'hanoc'h ganin ur wech ouzhpenn da Goad-al-Louarn ; moarvat e talc'hin da gomz eus al lec'h burzhudus-se 'keit hag em bo ur fulenn-vuhez.

Ar c'hoad-se, deut da vezañ paourik a-walc'h, a c'holo lod eus riblenn stêr ar Vilaj. Uhel ha sonn eo ar riblenn-se, graet ma'z eo gant rec'hell kalet ez eus bet tennet dioute mein-skilnet gwechall. A-viskoazh en deus plijet da Roc'hiz dre ma n'eus ket nemeur a goadoù all war-dro, met abegoù all a zo. Evel just, ma vefe bet plaen diazez ar c'hoad, ne vefe ket bet ken plijus ; amañ eo ret krapout start gant gwenodennoù strizh e-pad ma ramper war dammoù mein-glas a bep seurt ment en ur rogiñ ar c'hroc'hen, ha fregiñ an dilhad gant drez ha pikoù lildant, baradoz ar re a blij dezhe c'hoari koac'h'r goukoug. Kleuz eo an torrod en daou pe dri blas, ha bez'ez eus ur gwir gev, Toull-Even, ur seurt riboul dek metr bennak dezhañ, a zo, evel 'ouzoc'h, un dra varzhus evit Yann Grenn. Daoust dezhañ da vezañ, emichañs, un toull-men-

gleuz evel ar re all, ez eo Toull-Even evite ur gwir vougev Ali-Baba e-lec'h ma'z eus bet kuzhet kent e-leizh a bep seurt traoù gant floderien. Rak setu amañ c'hoazh ar pep gwellañ : war vord ar Yeodi emañ Koad-al-Louarn ; setu eta ma vez dirazañ, pa vez uhel ar mor, ur gaer a lenn ur c'hard-lev bennak dezhi ha kant metr ledander. En tu all emañ ar Baludenn e parrouz Minic'hi. Pevr war-n-ugent devezh-arat Paludenn Sant Renard, evel ma veze lavaret gwechall, gonezet war ar mor e-kreiz ar c'hantved diwezhañ dre sevel ur chaoser eizh kant hanter-kant metr dezhi, ul labour kaer, e gwirionez. Met pezh a zo kaeroc'h c'hoazh evit ar ganfarded, gwez-avaloù e-leizh a zo er Baludenn.

Ur c'hae a zo ivez e Koad-al-Louarn, stok ouzh maner Boured, ur c'hae pe da vihanañ, ar pezh a van dioutañ. Batimant ebet ken evel just, nemet ur vag vras bennak o tont gant al lanv da ziskargañ warnañ bezhin pe draezh. Ha koulskoude e talc'h da servijout, n'ouzoc'h ket da betra ? Ac'hanta ! eno e teu krennarded ar Vilaj da zeskiñ neuial pe gentoc'h da beurzeskiñ, rak e Traon-ar-Pont, e-lec'h n'eo ket don, e krog peurluviañ ar re vihan da walc'hiñ o leternioù. Kae Boured -seizh metr dour, mar plij- a zo eta d'ar re vras, unnek vloaz hag ouzhpenn. Adalek ma vez deut an amzer nag a griadeg, nag a c'hoarzhadeg ! Neuial a ra ar ganallhez war benn, dindan, ken na eon an dour gante. Splujañ a reont diwar lein ar c'hae, war o fennoù, war o revr, a-benn-bouell, hag a bep seurt. Aze e vez las, me 'lar deoc'h ! A-benn dibenn an hanv e vez ampart an holl vugale-se, ha meur-meur a hini a ya da neuial war-lerc'h an houidi evit gouel ar Vilaj, ar sul kentañ a viz Gwengolo.

Ar redadeg-se a zo -dleout a rafen lavarout «a oa», rak evel just, an holl draoù-se a zo aet da droadañ ar redadeg-se a zo eta unan eus ar c'hoarioù a blij ar muiañ d'ar Roc'hiz. Met redadegoù all a vez graet gant ar ganfarded betek dibenn ar miz, zoken pa vez krog an dour da yenañ : treuziñ a reont an aber ha kouezhañ evel d'idi war avaloù ar Baludenn.

D'ar c'houlz ma'z aen me da laerazh gante, pa da vihanañ da sikour derc'hel krog er sac'h, hor boa ur c'habiten leun a itrikoù, deut-mat ha doujet gant an holl, Julia, mab an Aotrou Maer, mar plij. Soñj am eus eus an deiz-se, unan eus re ziwezhañ ar vakañsoù.

Div eur bennak goude merenn, bravik c'hoazh an dilost-hañv gant heol «Gourmi-kael». Den nemedomp, e Koad-al-Louarn, an dud o doa un tamm amzer da forañ, a oa aet beure-mat da omela d'ar Porzh-Gwenn, da Blouvouskant, da Dreleven ha zoken da enezenn Taveg. Ar mor a oa en e vrasañ betek dont war benn ar c'hae.

- «Hopala, eme Julig, selaouit 'ta, ambreihoned, hirie eo gourit mont da spoefisañ zer d'ar Baludenn ; ne vo ket ret krapañ, peogwir emañ ar mor kazi a-rez ar vogerenn... Ale, mont a reomp ? An hini a zegaso ar muiañ a avaloù gantañ e vo paeet ur pakad sigarettennoù dezhañ gant ar re all ; peogwir ez omp dek, n'en do pap hini nemet daou wenneg da reiñ... Evel 'ouzoc'h, spoefisañ un toullad zer, se n'eo ket laerezh, kemer hardizh n'eo ken... Ha neuze divar goust rup Minic'hi eo».

Fidambie, ar Roc'hiz vihan a-benn-bouell en dour, ha d'en em zifretañ evel moroc'hed etrezek ar Baludenn. Me oa en em silet ivez er mor, met ne dis ket pell, ne oan ket barrek, e gwirionez, da dreuziñ... Distreiñ a ris kuit a drouz, da azezañ war unan eus daou vaen-bonn ar c'hae. Du-hont, e parrez Minic'hi, ne badas ket pell ar skrapadeg, ne oa ket yac'hus, se zo sklaer, chom da c'hortoz chas an ostant.

Klevet e voe mouezhig Julig : «Gortozit da ziskargañ ho marc'hadourezh ac'han ma vefomp retornet tout...».

Darn ne voent ket pell oc'h adtreuziñ : - «Me, eme Julig Varot, ur vlonegenn a baotrig, n'em eus ket gallet degas kalz a zer gant a start eo ar c'halsion daonet-mañ warnon... Meged, emezañ da Vab Lolo, e 't eus tapet tezh !» Ha c'hoarzh avat.

- «Ma jez, eme Seftig, en deus un tamm brav a vouig ivez... 't eus ket gwelet Soaig ar Bi, ken lart eo hag ur wiz kozh prest da hanañ pemzek porc'hell bihan...».

E gwirionez, hennezh en doa graet ur garg ; met klevet e voe Julig o huchal :

- «Sapredie, mallezhitoueoù 'zo ac'hanoc'h, sikourit ma jez da zont er-maez eus ar wata...».

Ha ni da gregiñ ennañ, souezhet a-walc'h, rak ne oa ket kustum Julig da c'houlenn skoazell. Met m'ho pefe gwalet anezhañ ur wech tennet eus an dour ! Aet e oa gant e avaloù da gan lart ha Jafig Varot, ur gwir c'hwazhegall... Ar paotr fin en doa miret e vragoù hir, ha stardet pap louezenn anezhañ gant un tamm fiasel... En dour 'keta, ne vez ket santet pouez an

6 - AR PILHAOUER

Fañch Kac'ha a oa muioc'h a wad d'indan e ivinoù eget e vreur Loutig. Plijout a-walc'h a rae dezhañ ivez ruzañ e votoù-koad etre Traof-ar-Pont ha Plas-Kêr, mont beure mat betek c'houez-zoursilh Merc'h ar Bloñ, pa fraoñve ar c'heleier hag ar farserezh eus an eil taol d'eben, hag echuiñ e zevezh en-dro d'ar Pont-Kozh gant ar gwir Roc'hiz, pa sone kloc'h Anjelus skintin chapel ar c'halvar pintet a-us dezhe, aze avat, e veze plijadur, met ne veze ket brav da Yann gouer diwar-dro tremen eno d'an eur-se ; kavet e veze an tu da c'hoapaat anezhañ en un trefodach ha na gomprenne ervat : an tunodoù. Ya, er Vilaj, e-mesk ar jaloded, en em blije Fañchig, met evel m'em eus lavaret deoc'h, muioc'h troet eget e vreur e oa war ar c'hwil, ha kroget en doa abred gant micher e dud-kozh : pilhaouer e oa.

E-pad meur a vloaz en doa baleet e sac'h war bep hent bras ha bihan eus ar c'hanton, o tastum pilhoù, kreñ-lapined ha konifled, kozh houarnaj, reun-kezeg. Ne oa ket tost ken toull e zaouarn ha re e vreur, hag espern a rae ul lagad-ejen bennak gwech ha gwech all ? Kement ha ken bihan war plij, ma voe gwelet ur beurevezh o vont d'ober e droiad Barr-Dêro, sonn evel ur pipi, en ur charbañ.

Ya, laouen... O ne oa ket nevez ar wetur, met memes tra, lakeda, ne oa ket ken fall-se evit ur paotr-e-sac'h eus Traof-ar-Pont ! Ar marc'h, an dovergñ kentoc'h, evel ma vez lavaret er vilaj, a seblante bezañ koshoc'h eget ar c'harroz, n'eo ket dre ma oa tiar koulskoude, met start e oa bet ar vuhez evitañ. Prenet e oa bet gant Fañchig digant ur mallezhtouenn pezh kiger penn-touz a stage anezhañ war ur pikol charbañ ez ae betek c'hwec'h leue ennañ ha c'hoazh e veze ret dezhañ galoupat dalc'imat. Kreuvel-lip eo an hini e oa bet ar paour-kaezh Pichard. Bremañ avat, e oa brav dezhañ gant Fañchig a laoske anezhañ da vont war e nañv, evel ma kare. Daoust da se, treut e chome ar paour-kaezh loen, treut-kagn evit laret eun ar wirionez, ken e veze gwelet e dammoù eskern. N'eus forzh, ober a raent labour vet o-daou ha kreskiñ a rae ar bern e ti Kac'ha.

Ret eo lavaret e oa erru mat ar pilhaouer gant an holl ; paotr jentil e oa ha gouzout a ouie ober diouzh an dud ; dre an tu-se e oa ur gwir vreur da Loutig. Ne vanke netra dezhañ er mereurioù ; plijout an hini a rae d'ar venajerien kaout anezhañ ouzh taol

taol gante, rak degas a rae keleier e-leizh.

«*Re wir, re d'ort
Re gamm, a bep sort.*»

E gwirionez, plijus e oa klevet ken e oa, diaes e vefe bet kavout akuitoc'h egetañ evit dibunañ un danevell, gant pouez-mouezh ar Gêr-Gapital, peadra da ziduiñ Yann Gouer, ha da lakaat anezhañ da ankouaat ur pennadig al labourioù start hag ar barriou-amzer fall.

Setu ar pezh a gontas un deiz da ostant Kêrandraon ha d'e dud, e Trogeri-Vihan, en ur sachañ war an nikol-turgn, ar bembañ hag ar zoursilh-hir -ur gwir lip-e-bav.

«*Diriaou diwezhañ, emezañ, e oamp hon-daou, Pechard ha me, o kuitaat kêr beure-mat. Petra 'oa ?... Seizh eur marteze... E oamp o tiskenn grav Sant-Yann a gas, evel ma ouzoc'h, eus c'houez'n dunig d'ar Pont-Nevez evit mont da welout va fratikou Minic'hi. Laosk e oa ar rafjennoù, lezel a raen Pechard da vont war e drankilite, amzer a-walc'h hor boa, lakeda... Me o welet o tont war-grec'h ur c'haer a charbañ melen rodou-kaoutchoug, ha penn-maout Jañ-Mari Traofroud e-barzh, c'hwil'ar a-walc'h, unan eus siminaloù bras Langoad, digar ha rust evit ar beorier unan eus ar re na gredont ket tremen dre hor Pont-Kozh, hag a ya da c'hoari an dro dre an hini nevez. Ouzhpenn ur wech en deus roet ar flu da bilhaouerien kavet gantañ en-dro d'e vaner ; n'en deus tamm aon ebet rak Bugale Mari-Robin, peogwir e vez ordinal o kargañ o c'horf dezhe, ha neuze pep ki a harzh e-barzh e loch, 'keda... Met amañ a oa er Vilaj. Bremazon, emon-me, ma ro an amprevan-mañ un taol-skourjez din, en do unan all en-dro d'e joskenn ruz. Dre ma tosta, toudoù gaezh, e welan e vinc'hoarzh goapaer leun a fae hag a forc'h, leun a avel kentoc'h, rak ma 'z eus kelien letez war an tamm douar-patatez-mañ, hennezh a zo unan anezhe, kredit ac'hanon hardizh. Tostaat a ra e anevañ kaer, lart divc'har skañv dezhañ, ha kreñ ken luff hag ur porpant-voulouz nevez. Mousc'hoarzhin a ra bepred paotr Langoad... Chesuz ! e soñjen, hag en deus Jañ-Mari ul lukan hegarat hirie ! sachañ a ra war e rafjennoù... Ood, emezon da Bechard a vez kontant bepred d'ober un tamm diskuizh kement ha brommat ha devij (dozviñ) un toullad graegon, pezh a reas diouzhtu.*»

«*Salud, pilhaouer -marteze zoken en doa lavaret pilhoù-laer- eme ar sac'h-*»

c'hwec'h, pegement e koust ho kelc'hiou-barriken ?

«*N'on ket prim da imoriñ, met, didiac'h, n'on ket evit gouzañv e va graet goap eus ma faour-kaezh Pechard, n'eo ket dre e faot m'eo bet boufonet gant e giger, a zo justamant, kar pe gilhorou da Jañ-Mari... Me, pichofs, gant ma c'haerañ min-c'hoarzh da sevel lost ma loen paour ha da respont da heul : Digor eo ar stal, Antrou, n'ho peus nemet mont e-barzh d'ober ho choaz...*»

«*Amzer d'egile da adserriñ e ogell war an tamm lonkañ-se, e oamp adkroget hon-daou da ziskenn grav Sant-Yann... Erru ur gont a vez 'keda !...*»

E.B.

Tunodo(ù) ar Roc'h

(TREFODACH AR ROC'H)
(Trefodach ar Roc'h)

Abreilhon : paotr, den
Bilhez : ploc'h yaouank
Bilheouz : gwennein, arc'hant
Bilheouzañ, bilheouziñ : paeañ
Blewynn : gwerennad
Brikio : bragoù
Bugale Mari-Robin : orcherien
Tareadenn (gg) : sigaretenn
Ar c'houez : an fi
C'houez'n dunig : iliz (lunig = ofereñn)
C'houez-zoursilh : tavarn, ostaleri
C'hwil : labour
C'housañ : debrñ
Dêz ! : geo maorvat ! (Yâ, yâ da)
Un darned : un toullad krampouezh
Dovergn : loen-kezeg
Eltriz, entrix, brif : bara
Fañch ar Moen : paour
Fontenn : feunteun
Reiñ ar flu : reiñ koad, reiñ bazhad
Freouz, vreoù : kaoc'h ; kaoc'h !
Freouziñ en e vrikio : ober en e vragoù
Gourt : mat
goje, goj : ya
Grang : naon
Greffier : kazh
grifon : ki ; e grifon (hep kammodur) : e gl
Graegon : kaoc'h-kezeg
Gwl. jr : paotr, ma loatr
Gwammal : maouez, gwreg
Ili-dant (Trogerieg) : irin spenn-du
Huonig : an heol
Jolez : loezh
Jolod : «klochard»
Kellen : tud
Kellen letez (pa lat) : tud sot
Kellen minik : bugale

avaloù, peogwir e chomont war-benn, zoken ar re spoñset, met evit kerzhet, kae da ganañ, ha da bourbisat !

- «*Piv en deus chareet ar muiañ ? eme Julig.*

- *Te, gwaier, eme Soaig, met n'eo ket just, miret 't eus da vrikio...*

- *Saprez loukez, a respontas mab ar maer, ne oa ket bet divizet penaos ober, geo ? Bremazon, war ar marc'had, e tapin ul lardenn digant mamm, met nondedie, gonid on, ne dalvez ket zoken ar boan kantañ an avaloù, pell oc'h tout drekon... Damañ din ar bilheouz.*

Hag ar pezhioù gwenn toull hag ar re rous da gouezhañ e dorn ar c'habiten.

- «*Mat, miñsonerien... Ha bremañ ma larin deoc'h, prenet ha tout eo ar pakad ; emañ e godell ma forpant. Rufan am eus ive, da c'hras Doue. Un dareadenn a roin da bep hini ac'hanoc'h...*»

Julig a roas e lod da bep spoñser, ha neuze en da sellet ouzhin du e lagad ha treutik e vouzhe :

- «*Te vat, 't eus ket gonezet un dareadenn, ne't eus aval ebet, ha gwelet a-walc'h em eus ac'hanout o return a-vec'h erruet e-kreiz ar revier.*»

Tavet e oa an holl, hag an daoulagad a oa paret warnon.

- «*A zo gwir, emezon, met n'ouzoc'h ket petra a zo c'hoarvezet gant ma jez ?... Soñj 'ta, Julig, a-daol-trumm em eus gwelet stok-ouzh-stok ouzh ma ficher, n'eo ket un dareadenn, miñsoner, met ur segalenn, pic hoñs, ya, ur pikol segalenn hir evel-se, ha tev evel-se... Unan graet er Vilaj... Met c'hwec'h an nondedie a oa ganti... Komprenet ho peus 'keda... Ya, un tamm freouz, miñsoner. Ken heuget on bet ken ez on deut en-dro... Ro un dareadenn din, miñsoner, da dremen c'hwec'h-foeltr ar segalenn...*»

C'hoarzhet e voe ha roet din ar sibichenn.

«*Pa vez kistion da ober berzh
Eo gwel finez evit nerzh*»

eme Julig gant un minc'hoarzh, met sikour ac'hanon bremañ, didiac'h, da zougen ma avaloù. Daomp, toudoù, da itrikañ ur guzhiadenn e Toull-Even ; evel-se e kavomp zer da c'housañ e-pad kohjeoù Nedeleg.

Klakañ : evañ
 Klankouer, klank : genou, beg
 Koñgo (sañwon) : kig-sall
 Koukou : kontell
 Letez : krampouezh
 Letezenn, lokard, lorañs : genaoueg
 Legad-ajen : ur pezh ugent real (5 lur)
 Lugnañ : sellet, sellout
 Lukan : dremm, bizad
 Lumirato : daoulagad
 Manego (ù) : minotegoù, grizilhonoù
 Minic'hi : e Bro-Dreger, e leverer ar Vinic'hi. E
 Roc'h, avat : minic'hi hepmuiken
 Misisoner : ma faotr, gwaier
 Nikol-turgn : kig-moc'h, kig-seson
 Ostant : mestri an ti
 Ostantez : mestrez an ti
 Paludenn : *sevr-penn-a-dreñv*
 Picher : fri
 Ur picherad : ur c'horfad (foñsad, pifad, podad
 revriad, sac'had)
 Piz : kafe
 Poufer : pod-houarn, potouarn
 Raton : beleg
 Raton-flar : person-kanton ar Roc'h
 Raton bihan pe raton minik : ar c'hure
 Relig : morzhol
 Rufan : fan
 Ruped pe rup : tud pinvidik
 Sañwon : kig-sall
 Spoeñsañ : laerezh
 Spoeñser : loer
 Talar : pred
 Talar-kreiz : merenn
 Tiar : kozh
 Teuteu pe zours (pe zoursilh) : mezv
 Torrod : tornoad
 Tortoñ, tortiñ : kousket ; mervel
 Trofañ : soubenn
 Zerrazined, zerr : avaloù
 zoursilh-hir : sistr
 zoursilh-riz : gwin
 Zoursilh-danez : gwin-ardant
 Wata : dour
 Wlou : c'hwitet

Displegadur ar raganv-gour

Ma jez : me
 Ta jez : te
 E jez : eñ
 He jez : hi
 Mon jez : ni
 Ho chezo : c'hwil
 O jez : int
 Ret eo e vefe tremenet MA JEZ bus Kanbre
 (Ret eo e vefe bet kollet ma fann ganin)

KLERG

Ar prosez war Buhez ha Burzhudoù Sant Erwan

(EVEZHIADENNOU HA NOTENNOU)

DA ZIGERIN

An titl a verkomp a-us e brezhoneg a zo e latin : «*Processus de Vita et Miraculis sancti Yvonis*» ; kement ha lavarout ez eo graet ar studiaden-mañ diwar al levr bet moulet evit ar wech kentañ (ha moarvat evit ar wech diwezhañ) e 1887, e ti L. Prud'homme, e Sant-Brieg : **Monuments originaux de l'histoire de St-Yves, publiées pour la première fois par A. de La Borderie, Abbé J. Daniel, R.P. Perois et D. Tempier.**

Ar re o deus studiet istor Sant Erwan, a oar a-walc'h e voe adkavet, evel dre vuzh, e levr-di-kêr Sant-Brieg un adskrid eus diskleriadurioù an testoù bet galvet dirak ar varnerien dibabet gant ar Pab a oa d'ar mare-se en Avignon. Soñjal a rae gant an holl e oa kollet da viken an diskleriadurioù-se ha na chome anezho nemet ar re bet moulet e 1665 gant Bollandiz. Tennet e oa bet ar re-mañ diwar un dornskrid a oa miret d'ar mare-se, en liz-Veur Landreger... Kent mont hiroc'h avat, ha lakaat sklaeroc'h an traoù, e ranker lavarout ez eus e gwirionez div lodenn e levr *Bollandiz* (evel en hini *De La Borderie*, evel ma welimp bremañ) : diouzh un tu diskleriadurioù an testoù, ha neuze an eil rann, an danevellskrid aozet, dre urzh ar Pab, gant tri Gardinal, hag a adkemer, met ouzh o adrenkañ, diskleriadurioù an testoù, evit lakaat a-wel vertuzioù, buhezgezh Sant Erwan, ha merkañ gwalloùc'h ar burzhudoù. Hogen diglok e oa skrid *Bollandiz*, hag un tamm brav a adkompenn hag a adrenkañ o devoa graet da zanevellskrid ar Gardinaled, evel

m'eo anat diwar levr *La Borderie*. Ne roe *Bollandiz* nemet 92 testeni, pa'z eus evit gwir 243 en hini *La Borderie* : dav krediñ e oa dianket ar re all diwar dornskrid iliz-veur Landreger. Met klok e oa skrid ar Gardinaled ; nemet e kavas da *Vollandiz* e oa re hir da vezañ adskrivet penn-da-benn, ha neuze evel m'emaomp o paouez lavarout, e rejont hervez o stultenn un adrenkañ da labour ar Gardinaled hag a oa, koulskoude, ul labour graet gant aked ha gouiziegezh, dre m'o devoa gouezet urzhiañ en un doare dispar, dindan bennadoù berr ha sklaer, vertuzioù ha burzhudoù Sant Erwan, en ur verkañ spis ar prouennoù, da lavarout eo, anvioù an testoù hag e pelec'h kaout war o hed ar c'homzoù lavaret gant an testoù-se : ul labour eus ar gwellañ da lakaat etre daouarn ar Pab a-raok dougen e setañs war santelezh *Sant Erwan*.

Gwelomp a-dostoc'h bremañ ar skridoù embannet gant *La Borderie*. Gant *La Borderie* e-unan eo bet savet ar raskrid hag ur bennoberenn ez eo en ur stumm : aozet mat-tre, displeget fraezh-tre gant lorc'h ur Breizhad o skrivañ diwar-benn unan eus e genvroiz vrudetañ, o veuliñ unan eus tud veur e ouenn.

E korf ar raskrid ez eo eus an talvoudusañ ar pezh a lavar *La Borderie* diwar-benn skridoù-orin Istor Sant Erwan (paj. 27 sq.), da lavarout eo, petra ez eo ar skridoù deuet betek ennomp hag embannet gantañ evit ar wech kentañ war o hed.

Betek-hen ne c'heller ket lavarout ez eus bet dizoloet dre beseurt hent ez int deuet betek ennomp, seul-vui m'hon eus d'ober gant daou zornskrid e gwirionez, ha n'int ket bet aozet d'ar memes koulz ! An dornskrid kentañ eo ar rann gantañ eus levr *La Borderie*, da lavarout eo, *diskleriadurioù an testoù*, hag an dornskrid-se a vefe eus diwar-dro ar bloavezhioù 1340, tost eta da vare an enklask kanonek graet e 1330, ne c'heller ket avat, lavarout ez eo AR skrid-orin, ar skrid kentañ, mat un adskrid diwar ar skrid-orin, pa weler pegon mac'hagnet ez eo darn eus an anvioù ; ha pa vezo sellet pishoc'h, ne c'heller ket bezañ sur hag asur, ez eo diwar ar skrid-orin eo emañ : marteze un eilskrid diwar un adskrid ! N'eus forzh penaos ez eo ul labour graet nebeut amzer goude an enklask kaset da benn e Landreger. Hag e c'heller fiziout ennañ.

An eil dornskrid eo Danevill ar

Gardinaled. Hemañ a zo deuet deomp en un dornskrid eus dibenn ar XIV^{vet} kantved pe eus deroù ar XV^{vet}, lakomp eta, kement ha troc'hañ berr : well-wazh 1400, da lavarout eo tost da 100 vloaz goude marv St Erwan (1303), 70 vloaz goude an enklask kanonek, 53 bloaz goude ma oa bet lakaet Sant Erwan war roll ar Sent (1347). Poan a vefe o krediñ e vije deuet an daou zornskrid-se a-gevret betek ennomp, dre an hevelep hentou evel daou vreur gevell stag-ouzh-stag...

Ken diaes ha klask ur spilhen pe un nadoz en ur bern foenn ez eo klask dre benaos a-benn ar fin ez eo en em gavet an daou zornskrid ganeomp. An Aotrou *Kerlevo*, Prelad e Santelezh, en deus klasket dirouestlañ ar stal, en e levr diwar-benn Pempoull hag e rannvro (1), setu amañ e dezenn berr-ha-berr.

Digoret e oa bet ar prosez kanonek evit lakaat St Erwan war roll ar Sent, pa oa Yann XXII Pab en Avignon (1316-1334) ; hag ar Pab Klemañs VI (1342-1352) eo hen disklerias Sant, e 1347.

Tri skrid ofisiel a veze savet, pa veze prosezou da lakaat unan bennak war roll ar Sent. Pa oa bet distroet ar Pab da Roma, e oa chomet lod eus levr-oueg ar Pab, en Avignon, ha lod all a oa aet gantañ da Roma. Unan eus an tri skrid kanonek-se a vije bet aet da Roma, hag hennezh eo en devije servijet d'an Tad Pêr Chevet da sevel en italianeg, er bloaz 1630, ul levr 172 paj. ennañ, diwar-benn Buhez ha Burzhudoù Sant Erwan.

Ha neuze, e c'hellje bezañ bet ar skrid kanonek-se e-touez ar 500 dornskrid dibaot bet goulannet e 1799 digant ar Pab gant Bonaparte. Hiroc'h eget-se ez eo ar pezh a skriv an Aotrou *Kerlevo* da harpañ e dezenn, evel just ; kavet e vo e venozioù war o hed en e levr. Bezet e vezo, gallout a reer hep aon da vezañ dislavaret, diskleriañ ne oa ket ar Skrid Kanonek orin, an hini a vije bet skrapet gant Bonaparte...

Ar pezh a zo sur eo e kouezhas an dornskrid a anavezomp-ni etre daouarn ur marc'hadour levrioù eus Bro-Elzas, an Aotrou *Tross*, hag eus hemañ e tremenas etre daouarn un den eus Saumur (Saumur) ha prenet a-barzh ar fin e 1860 gant levr-oueg-kêr Sant-Brieg. Met an dornskrid-se ne deo, c'hozh ur wech, nemet *Rann an testoù*.

An Eil Rann : danevellskrid ar Gardinaled, n'emañ ket diwar an hevelep dornskrid, anat deoc'h, peogwir ne dim ket

eus ar memes amzer. Kavet ha prenet e oa bet gant un istorour hag a oule e vicher : *Hipolit du Cleuziou* ; hag hemañ hen roas d'an Aotrou *David*, eskob Sant-Brieg (1862-1882), ha pa varvas hemañ e voe prenet gant L. *Prud'homme* digant heritourien an eskob. N'eo ket eus Bro-Elzas eo e teue an domskrid-mañ, evel egile, met kentoc'h eus Bro-Saoz.

Gant keñveriañ skridoù *Bollandiz*, ha neuze Domskrid an Testoù, hag ivez ar pezh a anavez ar hend-all diwar-benn buhez hor Sant ouzh Danevelskrid ar Gardinaled bet kavet *du Cleuziou*, e tleer kredif ez eo hemañ gwirion-diarvar. Hogen...

Hogen, forzh pegen iskis e vo kavet hor c'homzoù, ne oa ket dleet da *La Borderie*, na d'e genlabourerien, embann o levr dispar (e pep keñver a-hend-all) dindan an anv anavezet ganeomp : **Monuments originaux** h.a. (Skridoù-Orin). Ne ouzomp ket hag-eñ ez eo kement-se ur gwall-fazi e-keñver Skiant rik, met n'eo ket gant ar skridoù-orin savet gant sekretourien ar Pab Yann XXII eo hon eus da ober amañ, pe re Glemañs VI !

Lennet hag adskrivet e voe ar rann o sellout ouzh an testoù gant an Ao. *Daniel*, person Dinan ; danevell ar Gardinaled a voe adskrivet gant an Tad *Perfiz*. Advelet e voe pep tra gant an Aotrou *Templier* diellour-paleografer (henskrivadur), rener diellid Sant-Brieg. Pa'z eo bet lennet ar skridoù gant tud a-vicher, e ranker kredif ez int bet lennet hag adskrivet ervat ganto, daoust ma'z anavezot o-unan ez eus manet traoù war o lerc'h, ha ne dint ket deuet a-benn da lenn. Bez'ez eus traoùigoù, evit gwir, hag a c'hello marteze bezañ lennet aesoc'h goude ar studiaden emaoomp e-sell da embann war *Varr-Heol*...

Koulz eo merkañ ivez diouzhtu, evit pezh a sell ouzh an taolennoù laket e dibenn al levr (*Tables Alphabétiques*, a reer anezho) ez int bet savet hepken hervez *Diskleriadurioù an Testoù*. Despetus eo, rak meur a draig a vije bet sklaeroc'h, mar bje bet dalc'het kont gwelloc'h eus *Danevell ar Gardinaled*, evel ma tiskouezimp ur wech bennak.

II

Hor mennad-ni n'eo ket studiañ buhez Sant Erwan pe adkontañ anezhi, rak graet eo bet al labour-se meur a wech ha gant gouzidienn ha skrivagnerien barrekoc'h

egedomp. Menegomp hepken al levrioù embannet n'eus ket re bell-holl : hini *Ch. de la Roncière*, hini ar chaloni L. *Mahe*, hag hini *Masseron*, un alvokad anezhañ. An hini brudetañ avat, eo hini S. *Roparz* ; met embannet e oa bet a-raok ma oa bet kavet domskridoù-orin Prosez Sant Erwan (1856) ha dav e vefe hen adober. E brezhoneg hon eus da nebeutañ Istor Sant Erwan gant ur c'hozh person Tregeriad, hag un istor all n'omp ket deuet a-benn da adlakaat hon dom warnañ ! (2).

Levrioù *Roncière-Mahe-Masseron*, a zo heñvel a-walc'h o-zri evit pezh a sell ouzh istor ar sant, nemet ez eus traoù disheñvel en dibenn anezho, evit pezh a sell ouzh an devoision da Sant Erwan ; ar chaloni *Mahe*, da skouer, o komz eus ar Gouelioù bras bet e Landreger a-raok ha goude ar brezel diwezhañ : perc'herinded alvokidi estren, gouelioù-meur *VIVET* kantved Santelezhadur Sant Erwan, e 1947, gant kannad ar Pab, ar c'hardinal Roncalli (Yann XXIII da c'houde), er penn. An holl istorourien-se a lavar bezañ bet graet o labour hervez testenn latin levr *La Borderie*. Nemet ez eus kudennoù ha na oant ket chalet kaer ganto 'm eus aon : hini an anvioù-tud pe lec'hioù. Unan anezho da skouer, o lakaat da dremen e St Méloir (sic) ar pezh a dremenas e Sant-Melani-Montroulez. Ha n'o devoa ket taolet evezh e oa dindan an anvioù-tud, anvioù brezhonek-rik Ha treiñ Yohannes Nani dre Jean Le Nain e-lec'h Yann ar C'horr, a zo ur gwall-fazi, d'hor meno.

Hor pal a vo dreist-holl adkavout ar gwir anvioù dindan o stummoù latin -peogwir e vezent troet e latin gant ar sekretourien -lec'hiañ darvoudoù 'zo eus Buhez Sant Erwan, ha spisaat orin an dud a voe mesket a-dost pe a-bell gant Sant Erwan e-unan, pe ar burzhudoù graet gantañ. N'eus forzh penaos berr ha diglok e vo al labour-mañ, nemet e c'hello talvezout d'ur c'hlaser bennak marteze.

III

E latin amañ diskleriadurioù an testoù, hag evel just, danevell ar Gardinaled. Ur blijadur moarvat e vefe ober ur studi aketus war al latin, yezh ofisiel al labour, evit gwelout, pe esa gwelout, peseurt yezh a gomez an testoù. 18 *ESKOB*, 19 irazennig evel-nen : «*Quando non erat (archidiaconus) in villa*» a c'hell bezañ brezhoneg-rik : «*Pa ne veze ket (an) arriagoni er gêra*. Gallout a reer en em c'houlenn perak e skriv ar sekretour «*quatuor-viginti*» e-lec'h «*octoginta*», rak e brezhoneg e leverer

leverer pevar-ugent (met e galleg ivez !). D'am soñj-me, ar beleg, *Per Arnou* (test 7, paj. 27 sq), kure Landreger, a roas e desteni e latin, rak a-hend-all e vije bet troet e latin gant ar sekretourien an daou c'her gallek a zo en e desteni «*burels*», «*cordets*», evel ma oa bet graet evit an testoù all ha na gomzent ket latin. Hemañ, oc'h ober e ziskleriadur e latin, a lavaras a-ratozh-kaer ar gerioù gallek da verkañ spis e veze gwisket Dom Erwan gant danvez dister : burell gwenn. Lennit adarre un diskleriadur all graet gantañ (test 173, paj. 240-1) : ha daoust ma'z eo dastroc'het amañ hag ahont e gomzoù gant gerioù evel «*dictus, dicta*» ez eo anat n'o devoa ket bet kalz a boan ar sekretourien o pakañ e gomzoù. Hag aes e vefe kaout skouerioù all.

Met e-touez an dud o chom e Landreger e oa darn ha na oant ket owall-akuit war yezh ar vro, 'm eus aon... kemerit *Denez Jameray*, eus a Landreger. Selaouit Sant Erwan o komz, hervez *Denez Jameray* «*Kit d'am liorz da welout hag-eñ ez eo mat da zebriñ ar fav a zo enni ; mar plijont deoc'h, ha mar dint mat da zebriñ, kasit ganec'h pezh a gerot*», met «*goussas eorum ad decoquendum hic ad maum hospicium apportetis*» met «*les gousses*» (ar c'hlor anezho) *degasit-i amañ d'am zi da boazhat*. Paket berr e oa bet ar jubennour ! Un den klakenn avat, a ranke bezañ ar *Jameray-se*, rak tost da 4 bajenn eus levr *la Bordie* a zo aet gantañ. Met klevit-eñ o komz eus irvin :

«*Peurvuiañ, emezañ, e tabre Dom Erwan, bara brizh gant legumaj gant dour hag holen, hep temz all ebet. Hag a-wechoù navellos seu rapasa*.

Ar ger «*navellos*» amañ a zo bet ranket lakaat d'e heul ar ger latin heñvelster rapas (irvin) ! E stumm da gomz eus ar marc'hadour-danvez «*Rivalan Le Florent*» gant ar ger-mell gallek «*Les*», a rofe a-walc'h da grediñ e oa boasoc'h *Jameray* da gomz galleg eget brezhoneg.

IV

Met lezomp ar gudenn-se a-gostez evit gwelout penaos e oa aozet ar prosez e-unan. Er bloaz 1330, e oa bet graet ar prosez pe an enklask-se : bouc'hat e oa bet d'ar sadorn a-raok Gouel Yann, ha klozet d'ar sadorn goude Gouel Pêr en Ereoù : eus an 23 a viz Mezheven 1330 betek ar 4 a viz Eost.

Ar re a oa er-penn, a oa eskob *Lemoiz*, an Aotrou *Roger*, neuze Eskob Angoulem,

an Aotrou *Akilin*, hag an Tad *Emerig*, Tad-abad abati Troarn, en eskopti *Baleug* (Bayeux). Dav e oa kaout sekretourien, komiserien hag ivez jubennourien : jubennourien evit ar re na gomzent nemet brezhoneg. Pevar a voe dibabet : unan eus Eskopti Kernev, Dom Ofred eus Abati ar Repoz vat (De Bona Requie) war ribl ar Blawezh ; unan eus Eskopti Sant-Brieg, Mestr Herve eus Plouvael, chaloni eus Eskopti Sant-Brieg ha Gwened, neuze Olier al Lez (3) evit Eskopti Leon, hag ar pevare Dom Jakob, person Mesker, eus kichen Gwennrann, en Eskopti an Naoned. Ar re-mañ a oa o c'harg goullnata an testoù na ouient nemet brezhoneg, treiñ o c'homzoù e galleg evit ma vijent sur da vezañ komprenet ervat gant an holl gomiserien ; *d'aea* eo meizañ perak e oa ret treiñ ar brezhoneg e galleg da gantañ, met peogwir e roer deomp an abeg a gement-se, e c'hello an dud ouiziek reiñ da c'houzout deomp perak ne oa ket mat treiñ war-~~aeun~~ ar hrezhoneg e latin.

Ar jubennourien, anat deoc'h, a oule brezhoneg, galleg ha latin. Anat deoc'h neuze, e oa bev ar yezh, e 1330, e kornadoù 'zo hag o deus bet kollet anezhi abaoe : e Plouvael, bro Mestr Herve hag e Gwennrann, bro Dom Jakob. Paotr Plouvael a oa chaloni eus eskopti St-Brieg hag eus hini Gwened. Setu holl pezh a ouzomp diwar e benn. Pajenn 123 levr *La Borderie* e lenner : «*... Herveo de Ploezmet, Nanantensis et Briocensis ecclesiarum canonicus*» (Mestr Herve eus Plouvael chaloni eus ilizoù an *Naoned* ha *St-Brieg*). Met er pajenn 303, ez eo merket ervat : «*Herveo... Venettensis et Briocensis ecclesiarum canonicus*» (... chaloni eus ilizoù *Gwened* ha *St-Brieg*).

Ar memes taol a zo en em gavet gant Dom Jakob, person Mesker : er bajenn 303, ez eo lakaet en Eskopti *Gwened* «*Jacobo, rectore ecclesiae de Mesquel, Venettensis diocesis*». Taolit evezh, en ur dremen, ouzh ar stumm *Mesquel* tost da anv *Mesker*, ha d'an daou T e *Venettensis*, kement ha gwelout-ne oa ket sur an adskriverien eus doare-skrivañ reiñ an anvioù.

E Mesker eta, Bro-Wennrann, e ranke bezañ bev-mat ar yezh, na petra 'ta. Gwir eo, betek nevez 'zo, e komzid c'hoazh brezhoneg e ledenas Gwennrann : e Bazh-Gwennrann. Teuzet eo bet ar yezh tamm-ha-tamm er c'homad-se abaoe anzer Sant Erwan.

Evit Plouvael evit, e c'heller krediñ ez eo bet marvet diwezhañ brezhonegerien ar vro war-dro ar bloaz 1600, beuzet int ivez er

morad romanegerien o terc'hel da greskiñ. Evel just, e c'houlenno ur fri kurus bennak perak e oa bet dibabet belelen eus pevar eskopti, evel pa glotfe kement-se gant rannyezhoù. Diaes eo respont ; hogen pa c'helle hini pe hini eus ar jubennourien mankout, gwech pe wech, da vezañ war al lec'h, ez eo dav krediñ e oa barrek ar pevar jubennour war holl rannyezhoù Breizh, da lavarout eo, war ar yezh evel ma oa d'ar mare-se. Mat eo ivez reñf ar respont-mañ : dibabet e oa bet brezhonegerien eus pevar eskopti dre zoujañs evit holl eskibienn Breizh, daoust ne oa ket tu da bep hini anezho da gaout un dileuriad, ur c'hannad bennak, pe ne oa nemet pevar jubennour da vezañ.

V

Merket hon eus bremaik e tichañse d'ar sekretourien meskiñ un tamm an anvioù ha lakaat an eil e lec'h egile. A-wechoù ivez evit abeg pe abeg e c'hwitent da dreñf e latin traoù 'zo. Ar jubennour tapet-barr, ar sekretour gant e benn e gallouaj, ha me 'oar. sellit ouzh diskleriadur an test 36 : an Itron Plezou Pestivien. Komz a ra an Itron eus maner he fried, *Le Fertey*, diocesis Trecorensis (paj. 90). Ne c'hell bezañ kaoz amañ nemet eus *Le Ferte*, eus Mael-Karaez (5) ; hag evel ma oar an holl e oa Mael-Karaez eus Eskopti Kernov ha n'eo bet biskoazh eus Eskopti Treger (Trecorensis an destenn), daoust ma'z eo deuet, abaoe an Dispac'h bras, da vezañ eus Eskopti St-Brieg.

Traoù evel-se a zo aes a-walc'h da reiñ. Met penaos en em gemer, pe lenner istor ar martolod-se bet darbet dezhañ bezañ beuzet (6), *Alan Gloareg* e anv, (Alanus Clerici) hag a lakas ober evel «ex-voto» da istribilhañ a-us da vez Sant Erwan : ul lestrig-koar. Alan Gloareg a oa eus parrez Sant Juluen eus *Mehurlent*. En Eskopti Treger, mar plij ! Ma l Biskoazh, e kement ma ouzer, n'eus bet parrez ebet en eskopti Treger o kaout an anv-se. Chapelioù St Juluen a zo bet hag a zo bepred, daoust ma'z int kouezhet en o froul, meur a hini anezho. Met amañ e komzer eus parrez, na petra 'ta. Ur fazi a zo hep mar ebet adarre. Evel just abaoe aruzer Sant Erwan ez eus bet kalz a cheñchaman-toù e stumm an anvioù, met n'eus forzh. Pevar «Juluen» a gavomp en eskopti kozh Treger : unan e Plouared, ha tri kichen-ha-kichen e Rospez, Trazini ha Lanvlin, hag an tri-mañ ne reont evit gwir, nemet unan : ur gériadenn war vevenn an teir berraz l Dale'hit soñj eus skritur kozh, anv parrez

Lanvlin : Lanmerin (stumm ofisiel bremañ). Lakit en em gav tra pe dra gant ar sekretour war an taol, pe diwezhatoc'h gant un adskriver bennak ha lennit an anv war an tu qin : **Merin Lann**. Setu, d'am soñj eus a belec'h e oa Alan Gloareg, dre ma klot pep tra etrezo : eskopti, anv Juluen, ha *Merilan(t)* deuet dre ur burzhud ha n'emañ da lakaat war gont Sant Erwan : *Mehurlent* !

Un divinadenn all. Ur paotrig yaouank 14 vloaz bennak dezhañ, eus Plonevez (Moedeg) (test 83, paj. 153 ha supra) a oa en em gavet notet a-grenn, hag e-touez an testoù hen gwelas notet ha pareet goude, en em gave Petitbon (Parvus Bonus I) ur parrezian eus *Benigla*, eskopti Treger. N'eus bet biskoazh ur seurt parrez en Eskopti Treger. Ret eo gwelout aze ur fazi adarre ! Merzit en ur dremen, e veze, sañset, troet pep anv-lec'h, ha pep anv-familh e latin, pe da vihanañ roet dezhañ un tamm lost latinek, evel ma ra ar vrezhonegerien gant gerioù gallek alies. Evek a-walc'h ez eo lenn amañ *Parvus Bonus (Petitbon)*, un anv anavezet mat bepred e Bro-Lanuon. Met penaos divinout petra ez eo *Benigla* ? Muioc'h heñvel ez eo ouzh brezhoneg eget ouzh latin, ne gav ket deoc'h, da vihanañ ar penn kentañ anezhañ *Benig* ? Diwar-se ne vo ket diaes deoc'h adkaout ur ger bennak evel *Beniget (Benniget)*, da lavarout eo, *Porzh Benniget*, e Pleuvihan. Souezhus a-walc'h ez eo gwelout ez eo manet berr al latinegour, pa lenner a-hend-all (paj. 161, test 91) «*prope portum vocatum Benedictum, i.e. kichen ar porzh anvet Benniget (eus Eskopti Treger)*».

VI

Peogwir emaoimp o paouez komz eus Juluen, deomp d'ober un tamm tro bremañ betek eskopti Leon, rak e kaver ivez un anv heñvel a-walc'h ouzh Juluen, hag istor sebezus ur plac'h yaouank en em gavet sot-diroll d'an oad a 12 vloaz ; ken foll ma veze ret stagañ dezhi he zred hag he daouarn, dre ma felle dezhi dantañ kement hini a dostae dezhi (test 61, paj. 131). Da gentañ istor ar plac'h. Un anv ispis a-walc'h he devoa : e latin *Guenursta* a lennomp-ni *Gwenured*, e gwir pe e gaou, pa seblant bezañ un anv brezhonek 100 % : **Gwen-Bred**. He zad a veze graet *Riwallon* anezhañ (7). Pa oa kouezhet sot-diroll e ven'h, e ouestias anezhi da gemant sant brudet a oa e Breizh, ha mont ganti zoken

da bardonañ. Netra d'ober. A-barzh ar fin, e voe degaset betek bez Sant Erwan, er bloaz 1312. Eno e krogas ar gounnar enni koulz lavarout, ha dav e voe he stagañ start ouzh ur piller da herzel outi a zantañ ar re a dostae dezhi. Eizh deiz e chomas evel-se. War-dro teir eur goude kreisteiz, un devezh bennak, e kouezhas he flammoù diwar he zro, anezho o-unan, hag hi a rampas d'an douar marv-mik, war a lavare an testoù. Lienet e voe ha paket en ul liñsel hag homañ a voe gwriet en-dro dezhi betek he bandenn (he dargreiz). Ma l Antronoz, pa oa an oferenn-bred oc'h echuiñ e reas he zad ur bedenn galonek da Sant Erwan : «*O ! Aotrou Sant Erwan. qouestañ a ran deoc'h va merc'h Gwenured : penaos e c'hellin-me kas d'he mamm ar seurt kelou-mañ, me hag am eus kemeret poan e-pad ar bloaz evit ma'z adkavje ar yec'hed !*» Hag ar plac'h da firval, da ziframmañ al liñsel diwarni, hag an em gaout en nozh eno e-tal bez Sant Erwan... yac'h-pesk.

Setu berrañ m'am eus gallet istor Gwenured. Ne don ket medisin, ha ne ouzon ket peseurt kleñved he doa ar plac'h, met me 'gav din e vefe tu da unan bennak d'ober un dezenn war ar medisinerezh, netra ken nemet dre ur studi bervezh war ar glañvourien bet gouestlet, pe en em ouestlet da Sant Erwan, ha bet pareet. Bremañ avat, eus a belec'h e oa ar plac'h. Merket mat eo er pajenn 131 : «*de Sancto Scilliano, Leonensis diocesis*». Eus eskopti Leon, ya, met eus peseurt parrez ?

Kement ha berzañ an enklaskerien, e livirin dezho adarre ez eo arabat kaout re fiziañs en taolennoù lakaet e dibenni levr La Borderie evit pezh a sell ouzh an anvioù, rak n'eo ket bet fichennet an anvioù a gaver en eil rann, da lavarout eo, e danevell ar Gardinial. Rak en danevell-mañ, e-lec'h «*de Sancto Scilliano*» e lenner «*de Sancto Sulliano*» da lavarout eo eus Sant Sullien. Tu a vefe da geriveriañ distagadur Sant-Juluen-Lanvlin ouzh hini Sant-Sullien evit gwelout roudoù eus div rannyezh, marteze, met o vezañ ma vefe ret da gentañ gouzout ouzh peseurt *Sullien* hon eus da ober : Sullien, ur sant brezhon, pe Julian an Ospitalour, e lazomp kement-se a-gostez. Ha hep displegañ pep tra dre ar munud, e rankomp an zav n'hon eus kavet o klotañ gant hor parrez Sant-Sullien a Vro-Leon, nemet ur barrez kozh eus Landemev, bet staget evel trev, ouzh Plouziri er bloaz 1619, ha diskaret e 1823. Evit an lec'hioù all

gouestlet da Sant Juluen, e Plabenneg, Lanniliz (hag all) ne seblant ket e vije bet parrez ebet enno. (8).

Brudet ez eo izelegezh Sant Erwan, war bep tachenn : e zarempredoù gant e Eskob, gant e bobl, gant ar beorien. Hag e-touez ar skouerioù a roer eus an izelegezh-se, e konter ar pezh a reas un devezh ma oa aet da bardonañ a-unan gant mignoned dezhañ, tud a noblañs, hag o devoa c'hoant d'hen klevout o prezeg. Rak ne oa, evit gwir, den ebet d'ar mare-se, trec'h dezhañ evit pezh a sell ouzh prezeg : evit unan a veze o selaou an eskob e-unan e veze kant o selaou Dom Erwan. Alvokad e oa, ha peurliesañ e vez teodet dispar an alvokidi ; hag ouzhpenn, komz a rae gant un aer hegarat-tre, gant ur vouezh flour ha plijus ; ha gout a ouie diouzh spered ar bobl, rak plijout a rae dezhañ, kement ha livañ bravoc'h e gellennadurezh, tennañ ur bokad bennak eus buhez ar Sant. Ma l en deiz-se, ne vennis ket Dom Erwan prezeg, dre ma oa pardonerien all : Tadoù Dominikaned ; hag e lavaras evit e rezon : «*Me n'on ket dellezek da gomz dirak tud evel-se !*». Ha kaer o devoa bet e vignoned pouezañ warnoñ, ne rejont ket dezhañ plegañ, hag e teuas eñ a-benn zoken d'o sachañ, en desped dezho koulz lavarout, da vont da selaou prezegenn an Tadoù-Dominikaned... Ne ouzon ket ha lennet mat en deus an Aotrou Daniel an dornskrid, mat evel-hen en deus lennet : le c'hoarvezas kement-se in quodam loco dicto Loeuzer (9) da lavarout eo, en ul lec'h bennak anvet *Loeuzer*, en eskopti Treger. Evel just, roud ebet a barnas eus an anv-se, en eskopti Treger. Neuze e rank bezañ un dra bennak a-dreuz, ha setu perak e kinnigomp lenn : *Loeuzec*, ha kerkent e teu sklaer an anv, peogwir ez eo stumm kozh *Lohueg* bremañ : Lok-Yuzeg, Yuzeg unan eus breudeur Yuzikael, roue Breizh. E Lohueg e vez lavaret bremañ : Feunteun, liz Sant-Jueg. An hevelep anv a gaver e Pleuveur-Bodoù : maerhi Sant-Uzeg. Cha pel Sant-Uzeg, distaget gant ar bobl Sant Ueg. Hennezh eo patron parrez hag liz Evlaz, hag eno e vez lavaret Sant-Jäg. An anv-se a gaver dindan stummoù all e gallec : *Judoc, Josse*... *Lohueg* n'emañ ket gwall-bell diouzh Montroulez, e-lec'h m'o devoa an Tadoù Prizegerien ur gouent, ha n'eo ket souezhus tamm ebet gwelout unan bennak anezho o tont da ober pardon Loeuzec. Perak avat, e oa set Sant Erwan d'ar pardon-se ? Dre un

taol-degouezh ? Marteze, met kentoc'h, dre ma oa devot d'ar Sant kozh a Vreizh, evel ma oar an holl istorourien, hag evel m'hen diskouezimp diwezhatoc'h. Un abeg all a c'helle bezañ, mar deo gwir ar marvailhoù a gonter diwar-benn Erwan, pa oa bugel, o vont da dremen e vakañsoù da Eviaz, da di tud kar dezhañ. Ha Sant-Jeg, pe Yuzeg, ne oa ket dizanav dezhañ !!!

VII

Mar galler lec'hiañ aes a-walc'h darvoudoù 'zo eus buhez Sant Erwan ha merkañ en un doare resis chomlec'h meur a hini eus an dud bet diwallet diouzh ar marv goude en em erbediñ ouzh sant Erwan, evit darn avat, ez eo diaes-tre ha setu perak e komzimp eus ar burzhud graet e-keñver Yann Bestivien hag e geneiled, gant ar spi en em gavo e-touez lennerien ar skrid-mañ unan bennak gouest da resisaat ar pezh n'omp ket deuet a-benn d'ober.

Se'oa war-dro Gouelioù an Hollsent, er bloaz 1306, daou vloaz goude ma oa marvet Sant Erwan. Setu ma oa deuet da soñj da Yann mont d'un enezenn da chaseal, gant mignoned eus e renk, evel Herri Biel, Paien Monteville hag un toullad re all, ur 15 bennak anezho. Mont a rejont da dremen an noz da «Roskoler» da vezañ prest a-benn an delz war-lerc'h ar beure da vont d'un enezenn anvet «*Themem*» e diskleriadurioù an testoù (paj. 183) ha «*Theuenn*» e danevell ar Gardinaled (paj. 400). Aet e oa ganto evel just, ar pezh a veze implijet d'ar mare-se, dreist-holl falc'huned bet desket da chaseal. Bez'e oa an enezenn ul lev bennak diouzh an douar-bras, hag e oa ur martolod o sturiant ar vag. Erru e oant tost d'an enezenn, 'hed un taol-mañ, evel ma lavar an destenn latin -, pa savas kabouilh er mor ha neuze korventenn. Ar sturier a lavaras e oa gwelloc'h donet en-dro e-lec'h klask douarañ. Met Herri Biel a dapas krog en ur roefiv ha stagañ da boleat a-nerzh e gorf, kement ha ken bihan ma torras ar roefiv ; hep koll kalon e tapas ur roefiv all, hag e torras anezhi adarre... Hep roefivoù, ar vag leun a zour pe dost, ne oa mui nameur e esperañs ; neuze Yann Bestivien a lakaas e holl fiziañs en Aotrou Doue hag e meritoù Sant Erwan, hag a brometas en e anv hag e anv e gompagnuned mont diarc'hen hag hep roched war o c'heñ, e perc'herinded da vez Sant Erwan. Kerkent, setu ar vag o treiñ daoust d'an avel, d'ar mor, ha d'ar gorventenn ha war he c'hiz war-eeun etrezek ar porzh-mor ha degas

en-dro yac'h ha divac'hagn ar re a oa enni... Yann hag e vignoned a sevénas o gouesti evel just, ha 25 bloaz goude e teuas da douiñ e krede start ez eo dre veritoù Dom Erwan an hini e oa bet saveteet eñ hag e vignoned...

Met setu hor goulenñ bremañ : daoust pelec'h dre just, e oa en em gavet an darvoud-se ? Daou anv hepken a c'hellfe hor sklerijennañ : *Roskoler* (*Roscolor*, e danevell ar Gardinaled) ha *Tevenn*, rak evel-se, moarvat eo, e tleer lenn anv an enezenn, anv iskis a-walc'h evit un enezenn, pa zere kentoc'h ouzh bord ar mor. Goude klask (10) hon eus kavet ur *Roskoler* e parrez Pleuvenn, stok e Fouenant. Met n'omp ket deuet a-benn da lec'hiañ *Tevenn*. Piv a ziskoulmo ar gudenn ?

(Da genderc'hel)

NOTENNOU

- 1- Mgr J. Kerlevoe : *Paimpol et son Terroir*, 50^e p., 45,00 + 5,00 F. Kont Bank N. 81 19074 400 Banque Populaire d'Armorique, D-ell Keleveo, 18, Ru an Iliz, Pempoull. 22.
- 2- An ail lev-mañ, bihan e vent, a oa an hini gwellañ, war a gavo d'an Ao. Gleio, beleg genidik eus Pempoull, arbennigour war an Devosion Sant Erwan. Piv a roio deomp keloù anezhañ ?
- 3- E latin : *Oliverius De Curia*. N'ouzomp ket petra a dalvez *Curia* (Lez), pe un anv-lec'h o kregif gant Lez, pe (ur chaloni bennak) eus **Lez eskob Leon**.
- 4- Dastumet e veze an diskleriadurioù war an tonn, ha goude pep abadenn, pe da vihanañ e dibenn an devezh, e veze peurrenket pep fra e latin, ha latinekoet an anvioù : tud, lec'hioù, micherioù.
- 5- Nomenclature des lieux dits etc. des C.D.N. an INSEE
- 6- Daou *Alanus Cleric* a zo anv anezho, e prosez Sant Erwan (paj. 163-4-5 ; 209) : unan eus St-Juluen-Lanviliin hag egile eus Tredarzeg. Marteze ez eo ar memes den, met se ne ra mann evit pezh a sell ouzh hor studiadenñ.
- 7- Gwennvred, pe Gwennvred : **Gwenn-Bred** : spered glan, pur, santel.
- 8- Ar *Scilliano* kentañ (hini an testoù) a zo bet lennet fall marteze gant an Ao. Daniel, person Dinan.
- 9- Aes-tre kemerout R evit C, en dornskridoù evel-se, e dibenn ar gerioù.
- 10- Nomenclature... du Finistère

LEVRLENNADUREZH VERR

- Monuments Originoux, St Brieg 1887
- Nomenclature des Hameaux etc. Morbihan C.D.N., Finistère, 3 lev embannet gant an INSEE, Roazhon, hervez statistikoù ar bloavezh 1946.
- **Couffon** : Répertoire Eglises etc. du diocèse de St-Brieuc et Tréguier.
- **Le Bars-Couffon** -id- du diocèse de Quimper.
- **Le Floch** : Liste des Paroisses des anciens diocèses de Cornouailles et de Leon (ar roll-mañ a zo bet savet o-rotoc'h evidomp gant Eskopti Kemper ha Leon, dre vadelezh an Aotrou Fave, eskob-skoazeller. Bennozh Doue d'an Aotrou'n Eskob ha d'ar sekretour).
- Glossaire Moyen-Breton (E. Ernod)
- Dictionnaire Etymologique (E. Ernod).
- Labourioù an Aotrou Fleuriot war ar Brezhoneg kozh. h.o.

JORD VIGNE

Kontadenn Nedeleg

Tavarnioù Bezleem

Ur bern traoù a zo bet kontet war ganeidigezh ar Mabig-Jezuz e Bezleem, met kement a oa da lavarout ken e van dalc'hmat unan bennak da zibunañ.

Deut ar Bugel war an douar e Kêriadennig ken sioul Bezleem, daoust ha gouzout a rit, da skouer, ar pezh a c'hoarvezas pan erruas eno ar Rouanez, ha tout ar pezh a oa da heul ? N'eo ket c'hwil 'lar, an dud da c'horren o frioù ha da zisiontrañ o daoulagad, souezhet-mik dirak ar c'hañvald hag o bec'hioù aour, kasedoù a bep seurt, pezhioù-darvez kaer, ne voent ket div deir eur o kompren ne oa ket mab d'ur paour, an hini a oa deut dre zegouezh da c'henel war plouz unan eus o c'hrevier.

Hounnezh n'eo ket bet kontet deoc'h c'hoazh, bez'ez eo ?

Setu ar pezh ez on deut a-benn da lenn gant kalz a boan war un tamm parch eus an amzer-gent, kavet gant ur mesaer o redek war-lerc'h ur c'havr aet da glask dishoñ e donder ur vougev eus Mor Judas, «ar Mor Marv», evel ma vez lavaret. Ha peogwir ez on deut a-benn eus ar skrid kozh, setu amañ ar gontadenn, kuit a gomplimanchoù.

Neuze 'ta, pa erruas e Bezleem ar Rouanez (hag holl ar pezh a oa ganto) evit mont da heul ar Steredenn d'ar c'hraoù e-lec'h m'he doa un estranjourez lakaet ur c'hrouadur war an douar, e oa frioù er vann ha genaouiù digor er geriadenn. A greiz-holl, e voe klevet ur c'heloù souezhus o vont ken buan hag ul luc'hedenn diouzh an eil skouarn d'eben. Bugel ar marchosi a oa Roue ar Roueed, mar plij, mab Doue e-unan, diskennet war an douar evit bevañ e-touez an dud, o c'helenn, o gwalc'hiñ diouzh o fec'hedoù ha digeriñ dezhe dor ar Baradoz.

Soñjit ur pennadig er pezh a dremenas e pep penn, ya, e kalon ar re vihan evel ar re vras, ar re baour evel ar re binvidikañ, ar re zizek evel ar re ouiziekañ, ne oa kaoz nemet eus se e Bezleem... Met e klopenn pere, a gav deoc'h, e oa ar muiañ a verv ? Ac'hanta ! setu amañ... Tri e oant, tri davarnour vroig hag a oa chomet hep reiñ digor d'ar vaouez dougerez, d'an hini a oa o tegas er bed-mañ mab Doue !

Ma le 'vat, ne oa ket bet tanav o frioù ! Petra e teufent da vezañ bremañ, paour kaeh tavarnourien berrboell, ken sot, evit lavarout eun ar wirionez ? Gant ar vazh ! Evel pa vefe bet disec'het eienenn o buhez e oa aet o nerzh digante ha ne oa nemet enkre e o daoulagad. Hep en em glevout, e komprenjont ne oa nemet un dra d'ober, hag un dra hepken, mont da welout ar Bugel, ober kaoz gantañ hag en em zigareziñ eus o gwellañ.

An hini kentañ, ur vlonegenn a davarnour (ur paotr mædik a-walc'h evit pezh a sell), daoulagad bihan dezhañ lonket gant div jokenn ruz ha druz, o taoullinañ dirak ar Mabig Jezuz, a reas dezhañ un daolen eus diaeterioù e vicher :

- «N'on ket kablus, Aotrou, soñjit en holl vec'hioù a gouezh war choug tud evel don : ret goprañ ar vevolien, reiñ boued ha diñhad d'ar mitzhien, darc'hel an ti a-ratre, paeañ tailhoù ha ne reont nemet mont war greskiñ, kement ha ken bihan ma vez kontant an nen pa c'hell tennañ e damm spilhenñ gantañ. Ret mat eo dimp degemer da gantañ an dud, arc'hunt a-walc'h dezhe, ma fell dimp paeañ hor marc'hadourezh, an implijidi ha paotred ar gvirioù niverus -gant ar re se, evel 'ouzoc'h, ne vez distal ebet da c'hartoiz. Daoust hag-eh e c'heller tamall din neuze da vezañ chomet hep degemer diavaezidi toull o yalc'h ? Daoust hag-eh n'em eus ket graet evel ma tlee ober un tad a familh ha

ne fell ket dezhañ foetañ trantell e vugale ?
Evel-se eo graet ivez, al lezenn, n'eo ket
'ta !

- Geo 'vat, eme ar Bugel, mardouen al
lezenn a zo bet graet evel-se ha nann
a-hend-all. Gouzout a-walc'h a ran ez eus
sammou a bep seurt war da zivskoaz. Ar
gwir az pos da virout da gambroul evit ar
veajourien barrek da ziyalc'hañ ar priz dleet.
Gallout a rez mont kuit, ma faotr, gwalc'het
out...

Gwir eo, ne oa netra da walc'hiñ,
peogwir e oas digablus. Distro d'az
labour ha ro bec'h d'az treid. Dalc'h da
baeañ e koulz mat da varc'hadourerzha da
dailhoù, rak ret eo rentañ d'an impalaer ar
pezh a zo dleet d'an impalaer. Met, adalek
bremañ, ra zeuio da soñj dit e c'hell Doue
bezañ dindan druilhioù an hini paourañ eus
da bratikou. Ra servijo dit da gentel ar
gwall-dro a zo c'hoarvezet ganit. Reiñ a ran
va bennozh d'az ti a zeuio da vezañ
degemerus. Kae, va mab.

An eil davarnour, kruzet e zivskoaz,
met lemm a lagad, e oa warnañ seblant ur
paotr fin, kavout a reas digareziou all :

- Na dit ket da gemer kas ouzhin,
Aotrou, rak me 'vat a zo dinamm, eus
ac'h on. N'eo ket me am eus nac'het
degemer Mari ha Jozef. Me c'houl bezañ
lonket m'em eus gouvezet un dra bennak ;
kousket e oan, peogwir e oa noz. Evel ma
taoubennan a-hed an deiz, Aotrou, ez eo
aes deoc'h kompren n'hellan ket chom
dihun e-pad an noz, se 'zo labour va
melestrour. Eh an hini a dlee degemer an
daou veajour hag eñ a zo kablus peogwir
n'en deus ket graet.

- Se, va faotr, a zo gwir a-walc'h, eme
ar Mabig, n'heller ket rebech dit ar pezh a
c'hoarvez e-pad ma vez kousket. Ret mat
eo diskuizhañ en noz pa vezer o labourat
war an deiz, se 'zo hervez lezennou an
natur, va Zad en deus skrivet al lezennou-se
ha n'hell ket tamall dit o heulian. Reiñ a ran
un degemer mat d'az tigareziou, kae d'ar
gër, sederaet. Met, selaou, d'an hini a dleo
chom dihun, gourc'hemenn dezhañ digeriñ
ouzhpenn e zaoulagad, e galon ivez. Hag
e-giz-se, n'ho po ket da gaout keuz d'ur
gwall-dec'h bennak. Gallout a rez distreiñ
d'ar gër ha bennigañ a ran ac'hanout ivez.

Ermout a reas neuze dirak ar C'hraou
santel an trivet tavarnour, e zaoulagad leun
a zaeioù. Ken chalet e oa ken en doa poan o
tistagañ e gomzou, spontus e oa gwelout e
c'hloc'har l

En ur zifronkañ setu ar pezh a lavaras
d'hor Salver, evel ma c'hellas, met evel ma
teue e teue, lakeda...

- «Ken kablus on, Aotrou, ken ne
c'houlennan na pardon na truez, re bounner
eo va fec'hed: dre garantez direizh evit an
arc'hant daonet, an arc'hant gaoc'h, gant
resped, em eus nac'het degemer beajourien
faezh, dre ma oant peorien... Ur gwaz hag
ur wreg yeouank... Ar pep gwashañ, hi a oa
prest da willouidiñ... Ya, taolet em eus
er-maez Mab Doue eñ e-unan, a rae din an
enor divent da zont da skeiñ war va dor...
Kastiz ac'hanon evel m'em eus meritet...
Ken bras eo va dle ken ne vo biken re
bounner ho torn...»

Ar Werc'hez Vari eo ken tener he
c'haon, ken e kemeras truez ouzh ar paour
kalezh paotr hag hi da glask sioulaat
dezhañ :

- «Piv, e gwirionez, en deus nac'het
digeriñ dimp, c'hwi pe ho melestrour ?
daoust hag-eñ ne oac'h ket kousket ?

- Damen geo 'vat, Itron, kousket e oan
sur, pa ho peus skoet war va dor, met ret eo
lavarout penn-da-benn ar wirionez, dleet e
oa din reiñ urzhioù d'am mevel diouzh se...
ha n'em eus ket graet, penn-ki a zo
ac'hanon. Me eo eta an hini a zo da damall
ha n'eo ket eñ»

Mari a glaskas adarre frankaat d'ar
paour-kalezh tavarnour :

- «Ba l va faotr, gouzout a-walc'h a
reomp ho peus meur a samm war ho
choug, pouner int zoken. N'hellit ket, se
'zo sklaer, reiñ lojeiz d'an dud evit mann,
den n'hell rebech deoc'h goulenn digante
ur priz dereat.

- Ta-ta-ta, Itron, n'eus ket un den war
an douar, ar paourañ hini a vefe, zoken ul
lakez pikez, ha ne c'helle ober tae ur wech
bennak war ar gwenneien evit sikour
maleürusoc'h egetañ.

Hag en ur dreñ adarre davet Jezuz :
- Aotrou, me ho ped, bezit didruet
evit an hini en deus laosket er-maez ar
beajour paour hag e wreg dougerez.

Ar Mestr a respontas dezhañ gant e
vouezh taer :

- «Ac'hanta, mat l Kastizet e vi hervez
da bec'hed. Adalek emberr, n'az peus
nemet lezel da ostaleri war he c'hemand-all,
ro da beadra d'ar beorien, kae kuit diouzh
ar vro strezek an dezazh e-lac'h ne gavi da
zebriñ nemet gwirizioù ha frouezh divalav.
Ra vo ganit va bennozh ha va nerzh da
viken. Setu, mignon, gallout a rez mont
bremañ.

22

E-pad ma voe o pellaat, ne voe ket ar
Werc'hez Vari na sant Jozef evit lemel ul
lagad diwar an tavarnour paour gant an
druet o doa evitañ. Ar Mabig Jezuz, eñ, a
vinc'hoarzh...

- «O, va bugel, eme ar vamm santel, an
dour o pizennih diouzh he daoulagad ken
dous, me 'zo estonet ganeoc'h, n'ho peus
ket graet sin, en taol-mañ, 'vat, ne gav ket
deoc'h ez oc'h bet un tamm re gallet evit un
den e oa un druet gwelout pegen mantret e
oa, pegement a gerse a oa en e galon ?

- Na vezit ket souezhet, mamm,
selaouit. Setu amañ ar pezh en deus fellet
din ober : goprañ e veritoù, kinnig dezhañ
ar peoc'h er bed-mañ hag al levevez
peurbadel er vuhez all, kant gwech
talvoudusoc'h eget buhez ebet. Soñjal e ra
deoc'h e c'helle un den evel hennezh
dizeiñ d'e davarn, adkregiñ dirak e
fornigelloù gant e vuhez sioul ha didrouz,
treiñ ar ber, tremen ar gloze war ar
soubenn, tañva ar meuzioù ha bevañ evel ul
logodenn ar bleud... Nann, nann l Tizhet eo
e galon gant morc'hed ha krignet e spereñ,
n'helle ken bevañ e peoc'h nemet er
binjenn, enni hepken e kavo gratiz.
ezhomm, ar prof nemetken talvoudus
evitañ : hent e zasprenadur.

C'hwi 'oar a-walc'h ez eus dereziou e
Palez va Zad, fellout a ra din e vefe un deiz
an den mat-mañ war an hini uhelañ, al lec'h
gouezet gantañ dre e galonegezh, e
izelegezh, e c'hloc'har gwirion.

Setu penaos e komzas Salver ar Bed
dindan spesou Paotrig ar C'hraou; pouezet
mat en doa eneoù an davarnourien.

- «Laouenoc'h oc'h bremañ, Mamm ?
- I'ag ec'h on, va Mab, levezet eo an
hini a zo em c'hreiz, emezi, en ur dreñ
war-du hac'h hini bilhan war e blouz,
daoulagad ken kaer, ken leun a garantez.

Ha setu aze kontadenn tavarnourien
bizh Bezelem, lennet ganin war un tamm
parch ugent kantved dezhañ, kavet gant ur
messaer o redek war-lerc'h unan eus e
c'hivri aet da glask un tamm freskadurezh e
donder ur vougez eus ar Mor Marv.

Talvezout a rae bezañ kortet, ne rae
ket 'ta ?

(E gwirionez, me eo bet aes din lenn ar
gontadenn-mañ, peogwir em eus kavet
anezhi e galleg e kasetenn Loudieg, «Le
Courrier Indépendant», Nedeleg 1965,
dindan pluenn Georges Vigne).

(Ernest ar Barzhig)

(Pep aotre a-berzh ar c'hourier d'embann ar
pennad e brezhoneg)

KEGINEREZH

SOAZ AN TIEG

GALETEZ ED-DU (doare Breizh-Uhel)

En un derinenn bri, meskañ mat ar
bleud, an dour hag an hollen e-pad 10 mn
da netutañ evit kaout un toaz meret mat
ha tev ha skafiv war un dro.

Kemer ur gleurc'h hag he lardañ gant
druzoni.

Ledel an toaz gant ar rozell ha treiñ
gant ar sklisenn.

Tu a zo mar karer da lakaat sistr en
toaz hanter-ouzh-hanter gant an dour.

Ar galetez a vez debret gant sistr pe
laezh-ribod.

Dabret e vezont ivez gant ur vi torret
ha poazhet warme pe rollet en dro da silzig
tomm. Gant avaloù poazh ivez.

En «asambleoù» Breizh-Uhel e vez
kentoc'h debret ar galetez gant kig-sall,
silzig ha memes harinked. Gant konfitur pe
chokolad ivez.

BAVAROAZ (giz Tregar)

- 8 vi
- 8 loiad sukr
- 2 bakadenn sukr vanilh
- 1/2 litrad laezh klour
- 4 follenn gelatin lakaet da drempañ an
dour
- 1 werennad kirsh
- 1 podad koaven fresk

Meskañ an 8 melen vi gant ar sukr hag
ar vanilh hag an hanter litrad laezh klour.
Lakaat ivez ar gelatin hag ar werennad
kirsh. Tommañ, met arabat birviñ. Basañ
ar gwenn-vi.

Meskañ pep tra gant ar podad koaven.
Lakaat en ur mouil ha goude er
yenerzh e-pad 2 pe 3 eur.

Da c'houde, lakaat da deuziñ 2 loiad
sukr e-barzh 3/4 litrad dour klour gant 200
pe 300 g konfitur ha 2 loiad kirsh. O
meskañ. Lakaat e-kreiz ar plad ha servijiñ
fresk.

23

EMGLEV AN TIEGEZHIOU
30, Leurgâr al Lisoù
35000 ROAZHON

Embannet gant renerien «**Barr-Heol**», levrig kegin *Soaz an Tieg* zo unan eus labourioù pennañ savet a-c'houde bloavezhioù hir da reiñ buhez gwirion d'hor sevenadur.

Taolioù marzh al lennegezh uhel ha kaer zo ezhomm anezho da lakaat anat talvoudegezh espar hor yezh.

Doareoù ar vuhez pemdeziek zo ezhomm o brezhonekaat da gentañ-holl, avat, rak kuit a zouar-mager strujus d'he gwirizioù ne ro gwezenn ebet he frouezh.

Brud ha berzh mat da levrig *Soaz an Tieg*, eta !

LIZHER

Gwareg 15 a viz Gwengolo 1975

Mignon ker,

... Bet em eus **Barr-Heol** er beure-mañ ha lennet raktal meur a bennad ; taolet zoken ur sell war «*Ul Levri-Kegin*». Daoust hag ar ger *Armoù* na vefe ket *Arem-Où* ? Ha daoust hag e kaver el levr an doare d'ober *Chufere (Chupere e Gouvelou)* hag a zo un evaj kar d'an «hypocras», da lavarout eo e vez graet gant mel lakaet er sistr pa vez ar sistr nevez o virviñ. N'eo ket eta na chouchenn (hag a vez graet gant mel ha dour) na gwir «hypocras» peogwir e vez graet hemañ gant **gwin** ha **mel**.

Ar pennad diwar-benn ar c'hoariva a zo mat : gouzout a ra reiñ meuleudi ha kalonegezh d'ar re a labour.

Levr *Gartan-Nières* a zo barnet reizh, a greden. Lavarout a ra J.C. ez eus «toulloù» ennañ. Sur-mat, daou d'an nebeutañ : unan hag a vije bet a-du gant tezenn an daou istorour ; listenn an 52 gastell tangwillet en-dro da Gareaez en ur ober 5 pe 6 sizhun. Sklaer eo kont e oa kaiz a gasoni er vro enep d'an noblañs ? Hogen, **PERAK** ?

An eil a vije bet a-du ar gostezenn vroadel : gwall-vuan e tremen ar re-mañ dreist an darempredoù etre an «délégation bretonne» (p 193) hag Hollandiz. Pa weler ez eo arvet darvez-lezenn ar gouerien «Code Breton», pa gomzont eus al «libertés armoriques» «privileges et droits de notre provinces», pa felle dezho kas 6 kannad da Stadoù Breizh evit diskleriañ perak ez int en em savet e weler ez eus div gudenn all da zirouestlañ :

1- Darempredoù an emsavid hag ar Stadoù, re ar Stadoù hag Hollandiz.

2- **Perak** eo trenket an darempredoù-se ?

Ur ger ivez war gudenn relijiel Paotr Juluen (Doue d'e bardono) : lakaat Doue **a-raok** ar Vro. Soñj am eus ez omp bet holl luziet gwechall gant ar gudenn-se. Ankouaet hor boa sur-mat, ez eo an Aviel ur goell : n'emañ ket an doazenn **a-raok** ar goell, nag ar goell **a-raok** an doazenn. Ar goell a zo da lakaet **en** doazenn. Ha setu L. Fals-kudennoù ! Nag evit ur c'hristen, nag evit ur Pagan, ne dalv netra ar goulenn...

P. Bourdellez

**Bloavezh
Anna-VREIZH**

Lakaet eo bet anv **Anna-Vreizh** d'ur pont war al Liger, en Naoned.

- Da lidañ **500-vet bloavezh ganedigezh Anna-Vreizh** e c'houlenner skoazell an holl gevredigezhioù gant Sindikad an Douristelezh eus an Naoned :

- E-kerz un emvod evit ar gelaouennerien ez eus bet kinniget, gant an Aotronez Vie ha Bruneau, rener hag adrener S. an D. aozañ da vat Bloavezh-koun : an dugez

- Asantet en deus an Aotrou Anorev **Morice** senedour ha maer an Naoned, paeroniañ an holl strivadennoù : emvodoù, diskouezadegoù, abadennoù... a zo tu da aozañ.

- Un diskouezadeg a vo er C'hastell o taolenniñ doareoù-bevañ an dud, e Breizh, da vare an Dugez hag o lakaat anat darvoudoù pennañ he buhez.

- Ur blakenn-goun a vo siellet eno ivez.

- Spi o deus an aozerien da zegem e Diskouezadeg Veur ar Bleunioù (1977) plant-roz nevez dezho anv an Dugez.

- Tu a vefe ivez da Bost Bro-C'hall embann timbroù warno skeudenn **Anna-Vreizh**.

... ha bernioù traoù all a zo tu da ginnig.

- Gant renerien ar Greizenn-se a Douristelezh ez eus bet kinniget sevel ur Genstrivadeg-Treserezh diwar-benn Istor Breizh evit lakaat bugale holl skolioù ar 5 departamant breizhat da gemerout perzh ar Gourilioù-Eñvorin-se.

E kêr an Naoned e vo aozet Diskouezadeg an Tresadennoù (diwar ar gelaouenn **Presse-Océan**, 29-9-75).

Abati «**Blanche Couronne**» (gwechall gozh «**Koed Gwenn**») e-kichen Savenneg a Bro-Naoned.

An Abati-se hag a voe unan eus ar re vrasañ e Breizh ar Grenn-Amzer a zo bremañ en ur stad mantrus. Adprenet eo bet nevez 'zo gant ar gevredigezh «**BRETAGNE VIVANTE**» a raio ennañ ur greizenn sevenadurel breizhat (e-giz Menez-Kamm).

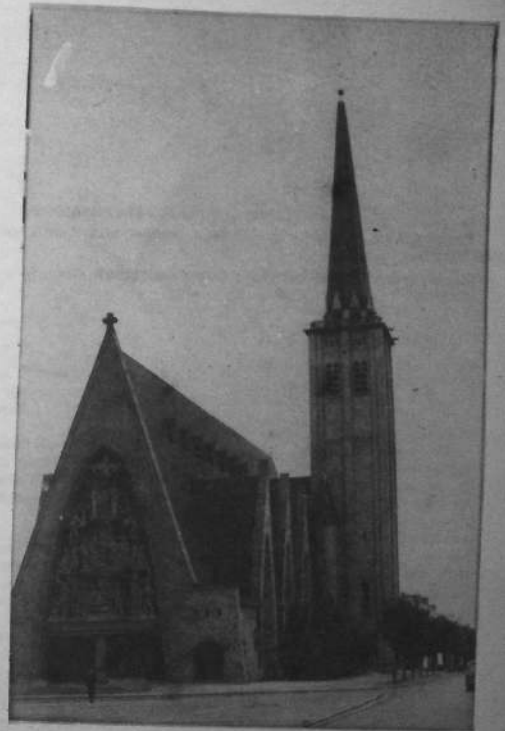
(Istor an abati : gwelout **PAX** niverennoù 78 ha 79 Ebrel ha Gouere 1969).

NAONED : Kastell an Duged
An touriù-se a zo eus ar ^{XV}^{vet} kantved

ILIZ ABATI KERGONAN
Parrez PLARNEL, Bro-Wened, e-tal Karnag

An iliz a zo bet kensakret d'ar 4 a viz Here 1975 gant Aotrou Boussard, eskob Gwened. Evel ma ouzer e vez lidet an ofisoù en abati Kergonan, e gregorian bepred, unan eus an abatioù -nebeut anezho- hag o deus miret a latin.

ILIZ PARREZ DONZ E BRO-NAONED

Diskaret eo bet ar vourc'h gant ar bombezadegoù e 1944. An iliz nevez a zo bet savet gant an ti-savour DORIAN goude ar brezel. Bez ez eus enni gwerennoù-prenestr kaer. War-dro 7 000 den a chom e parrez Donz, an darn vras anezho o labourat er purerezh-eoul ANTAR.

Aber al Liger (gwelet eus Merzin/Mindin)

Eus an tu kleiz, chanterioù an Atlantel e Penhoët, enno lestr brasañ ar bed war ar stern (540 000 t !)

War an tu dehou, pont Sant-Nazer brasañ pont Breizh, digoret d'ar 15 a viz Here 1975.

EAMONN DE VALERA

Bez' e c'heller lavarout eo bet kemmesket Istor Iwerzhon, en hanter kant vloavezh diwezhañ gant buhez Eamonn de Valera a zo o paouez mervel. Kavout a ray hol lennerien amañ a-gevret gant ur poltred eus an den-meur ma voe, un dastum -marteze ur brizh-hini hag, a dra sur, unan diglokeus darvoudoù pennañ e vuhez.

1882- (14 a viz Here) Ganedigezh e Nevez-York, er Stadoù-Unanet, mab d'un Euskarad, **Vivian De Valera**, ha d'un Iwerzhonadez eus Kontelezh Limnac'h, Catell *Coll* hec'h anv. Tri bloaz goude ez ay da Iwerzhon. A-ziwar neuze ha betek e 16 vloaz e vevo e kontelezh e vamm. Desavet e voe eno gant un contr' dezhañ.

1898- Mont a ra da Zuilenn da zerc'hel gant e studi. Studiañ a ra dreist-holl ar jedoniezh er Skol-veur roueel. deskiñ a ra ivez ar gouezeleg. Kelenner war ar jedoniezh e teu da vezañ.

1910- Dimeziñ a ra gant **Sinéad** ni **Fhlannagain**, anezhi ur gelennerez war an Iwerzhoneg en unan eus skolioù ar **C'hevre Gouzelek** (Gaelic League) er gèrbenn. Marvet eo bet e deizioù kentañ 1975, nebeut eta a-raok he gwaz.

Er bloavezhioù-se e teu E. de V. da vezañ rener skol-hañv ar **C'hevre gouzelek** savet e Tavin gant **Ruairi Mac Asmánt** (Roger Casement, a voe krouget e Londrez gant ar Saozon d'an 3 a viz Eost 1916).

1913- Berv ha buhez a zo en Iwerzhon d'ar mare, ha hi o c'houlenn an emrenerzh (Home rule). Protestantad Norzh-Iwerzhon, groñs a-enep, a sav un armead evit chom er Rouantelezh. E miz Du (d'ar 25) er memes bloaz, e ra Iwerzhoniz ar C'hreisteiz kement all. Un armead a-du gant frankiz Iwerzhon a zo krouet e Dülenn dindan anv : an Emouestidi Iwerzhonat (-The Irish Volunteers). E. de V. a zeu raktal da vezañ unan anezho.

1914 - (26 a viz Gouere). Armoù a zo degaset dezho gant ar vag-bale *«Asgard»* perc'hennet gant ar Saoz **Erskine Childers** a ranke bezañ fuzuilhet gant Iwerzhoniz e-pad an enbrazel, hag e vab

dont da vezañ Prezidant Republik Iwerzhon e 1973. Divourzhet int e Binn Eadair (Howth) e-kichen Dülenn. E. de V. a gemer perzh en abadenn.

1916 - Emsav Pask. E. de V. a gemer perzh eus ar brasañ ennañ, evel komandant 3^{vet} bataillon Brigadenn Zuilenn. Karget eo da zifenn kreisteiz ar gèrbenn, pezh a ra gant kalon, dalc'husted hag ampartz. **«A-ziwar neuze anvioù Milinoù Boland ha Mount Street Bridge a vo bepred stag ouzh e anv»** (1). Bez' e voe an hini diwezhañ oc'h en em zaskoriñ d'ar Saozon.

D'an 11 a viz Mae ez eo barnet d'ar marv, nemet ez eo troet ar varnedigezh-se c'ar vac'hedigezh e vuhez-pad.

1917 - (16 a viz Mezheven). E. de V. a zo lezet da vont en e frankiz a-gevret gant ar brizonidi a oa dalc'het en toull betek neuze. Kemer a ra perzh kerket er stourm politikel.

«En hañv hag en diskar-amzer eñ, hag a oa nebeut anavezet betek neuze, a zeu da vezañ muioc'h-mui paotr-araok ar vro» (2). Anvet eo da gannad e kontelezh an C'hlar, an div drederenn eus ar voterien o vezañ roet o mouezh dezhañ. Ha padal, **«n'heller ket nac'hañ e oa anezhañ hag az eo (bepred) ur prezeger fall, unan eus ar re fallañ en Istor Iwerzhon** (3).

1918 - (Miz Mae). Ar mouezhiadegoù o vezañ diskouezet splann edo an darn vrasañ eus ar bobl a-du gant ar *«Sinn Fein»* (*Ni han-unan*) ez eo harzet E. de V. gant ar Saozon a-gevret gant kalz brogarourien all. Ar gouarnamant saoz a gav dezhañ c'hoazh e c'hello mirout Iwerzhon en e zalc'h. E gwir emañ an Impalaerded en he splannañ.

1919 - (Miz Genver). Nac'hañ a ra ar gannaded Iwerzhonat a-du gant ar *«Sinn Fein»* mont da Londrez da Di ar Gumun.

En em vodañ a ra e Dülenn ar re anezho n'emaint ket en toull. 27 anezho hepken. Kentañ bodadenn *«Dail Eireann»* (Kambri Kanneded Iwerzhon) eo.

D'an 3 a viz C'hwevrer e teu a-benn E. de V. gant skoazel Micheal O Coilean (Collins) da dec'hout diouzh e brizon. Gouarnamant Bro Saoz, dipitet bras, a ro o frankiz d'an holl brizonidi Iwerzhonat.

Un eil bodadenn eus *Dail Eireann* a zo dalc'het a kuzh e Dülenn. E. de V. a zo

anvet Prezidant. Ministred a zo anvet gantañ da ren ar vro.

Adalek miz Mezheven 1919 betek miz Kerzu 1920 e chomo ar Prezidant De Valera e stadoù Unanet Amerika da c'houlenn skoazell evit Iwerzhoniz o stourm a-enep an arme saoz, ha da zastum arc'hant. E-keit-se ar brezel a ra e reuz en Iwerzhon.

1920 - (Miz Kerzu). Distro E. de V. da Iwerzhon. Ren a ra ar vro hag eñ kuzhet e Dulenn.

(23 a viz Kerzu). «*Government of Ireland Act*» o tispartiñ hanternoz Iwerzhon diouzh ar C'hreisteiz.

Ar brezel o kenderc'hel gwashoc'h-gwashañ.

1921 - (6 a viz Kerzu). Ur feur-emglev a zo sinet e Londrez etre gouarnamant Bro-Saoz ha kannaded Iwerzhon. N'edo ket E. de V. en o zouez, siwazh dezhañ ha d'ar vro ! Ne voe ket roet o goulenn da baotred ar «*Sinn Féin*» a venne kaout ur Republik evit Iwerzhon a-bezh. Ur c'hammed bras, avat, war-du ar pal-se e oa ar feur-emglev.

1922 - (7 a viz Genver). Goude breuta-degoù hir ha mantrus alies, ez en em ziskler an darn vrasañ eus an «*Dáil*» a-du gant ar feur-emglev (64 mouezh a-du ha 57 a-enep). Savet e vo neuze e Kreisteiz Iwerzhon ur «*Saor Stát*» (ur stad Dieub) dindan evezh ur Gouarnour-Meur. An arme saoz a guitaio Iwerzhon. Chom a ray, avat, en hanternoz hag e porzhioù 'zo eus ar C'hreisteiz.

En hollvouezhiadeg a zo graet neuze, e tiskouez ar bobl emañ a-du evit echuiñ ar brezel. N'eus mui nemet 36 kannad a zo a-enep ar feur-emglev a-ziwar 122 en holl.

Gwashañ 'zo, ne sent ket ar re a zo a-enep-ha E. de V. a oa unan anezho- ouzh youl an niver brasañ, hag e tarz ar brezel-diabarzh, «brezel ar vrudeur» evel ma ra Iwerzhoniz anezhañ. Ur marevezh eus an diasañ eo evit E. de V. rak «nac'het e oa evel paotr-araok gant an darn-vrasañ eus e bobl ha dianzavet evel rener gant an nemorant anezhi. (4)

1923 - (24 a viz Mae). Dibenn ar brezel-diabarzh. E gwir, «ne denned mui pell'zo. Betek 12 000 den, a-hervez, a oa en toull. (5) ha lod eus paotred wellañ Iwerzhon a oa bet lazhet, en o mesk,

Michael O Coilean en doa renet ken brav ar brezel a-enep an arme saoz. Ur c'holl eus ar brasañ a voe e varv.

(Miz Eost). Hollvouezhiadeg adarre. E. de V. a zo adanvet e kontelezh an C'hlar a-gevret gant 44 c'hannad all a-du gantañ a-ziwar 153 c'hannad en holl. Kostezen ar Gouarnamant (Fine Gael) a oa 63 c'hannad a-du gantañ. E. de V. a zo harzet a-nevez, ar wech-mañ avat, gant Iwerzhoniz. Chom a ray en toull-bac'h betek miz Gouere 1924.

1926 - Evit enebiñ ouzh ar «Fine Gael», kostezenn ar Gouarnamant, e sav E. de V. ur gostezenn nevez ; ar «*Fianna Fáil*».

1930 - Da astenn e levezon war ar vro e sav E. de V. ur gelaouenn bemdeziek gant arc'hant dastumet gantañ en Amerika : «*The Irish Press*» a vez embannet bepred.

1932 - (9 a viz Meurzh). E. de V. e penn ar gouarnamant. Bez' e rank ren hep diskrog, politikerezh e vro, evel pennministr, betek 1948.

Sed amañ penaos e tispleg ar c'helenner Desmond-Williams ar palioù a felle dezhañ tizhout :

«*Da gantañ e oa al le a sujedigezh da roue Breizh Veur da vezañ lamet kuit... ; da eil, e ranke chom ar vro ar yalc'hadou bloaziek paeet da Vreizh-Veur evit an douar. C'hoant en doa, d'an trede, kaout ur skoazell vrasoc'h evit Ijinerzh ar vro... Bez' oa ivez ar servijoù kevredigezhel hag ar pañsionoù a oa da vezañ astennet, ha dreist-holl tud ar maezioù a ranke treiñ eus ar sevel-chatal d'al labour-douar ha diwezhatoc'h dont da vezañ merourien vihan. En Iwerzhon iwerzhonat, evel just, e ranke ar gouezeleg bezañ lakaet en e blom, daoust ma ne oa ket kement-se un diaester etre ar c'hostezennoù. Kement-se, avat, ne dae ket pell. Hag abaoe n'eo ket aet pelloc'h kennebeut.» (6).*

O vezañ nac'het paeañ ar yalc'hadou-bloaziek (annuités) e krog kerkent ar brezel ekonomikel etre Iwerzhon ha Breizh-Veur. Ma tiwan a-ziwar se diaesterioù evit ar bobl, e ro un taol-skourjez da Ijinerzh ar vro. An emprouzhiadurioù a ya war zigreskiñ. An Ijinerzh, dre vras, a zeu da vezañ oberiantekoc'h. Ijinerzhioù 'zo, evel re ar sukr, ar sevel-tiez, an aozañ ha dresañ gweturioù, ar vetsiouriezh, an dihad, ar boteler, ar paper, an danvezioù kimikel a ra ul lamm bras war-raok. Ha koulskoude, e skriv Desmond-Williams,

hag eñ o komz eus E. de V. «**Ne beurgomprenas ket ha ne voe a-du morse gant an dispac'h Ijinerzhel**» (7).

Ar gouarnour-meur a wel e garg o vont war zisteraat tamm-ha-tamm, ken e steuz en ankounac'h.

1937 - Votet ez eus bet ul lezenn-diazez nevez. A-ziwar neuze, anv ofisiel ar vro a zo «*Eire*». N'eus meneg ebet eus ar «Gurunenn», enni ez eus ur Prezidant (Uachtarán) a zo e penn ar vro. Envel a ra ur pennministr (an taoiseach) en-dro dezhañ ministred. D'ober al lezennoù ez eus div gandr : Kamb ar Gannaded (An Dáil) hag ar sened..., h.a.

1938 - Un emglev sinet etre Iwerzhon ha Breizh-Veur a gas da benn ar brezel ekonomikel. «**Padal, e 1938, diwezhan disrann (partition) hag adsavidigez ar yezh iwerzhoneg a oa ken pell ha biskoazh da vezañ tizhet.**» (8).

(4 a viz Mae). Douglas Hyde, diazeour ar C'hevre gouezelek (*Connradh na Gaeilge*) Prezidant Eire.

1939 - Diskleriañ a ra splann E. de V. ne gemero ket Iwerzhon perzh er brezel. Chom a ray neptu.

1945 - Seán T. O Kelly, Prezidant Iwerzhon.

1948 - Costello, pennministr.

1949 - (18 a viz Ebrel). Iwerzhon a zeu da vezañ ur Republik.

1951 - Ministrerezh nevez E. de V. Chom a ra e penn ar gouarnamant betek 1954.

1954-1957 - Costello, pennministr un eil gwech.

1957-1959 - Ministrerezh diwezhañ E. de V.

1958 - Kentañ raktes da gas war-raok ekonomiezh ar vro.

1959 - E. de V. anvet Prezidant (Uachtarán) Republik Iwerzhon.

1961 - Niveridigezh pennoù-tud Iwerzhon.

«*Niveridigezh poblañs ar 26 kontelezh e 1961 a voe ur stokadenn evit kalz e*

dud. En em c'houlenn a reer, avat, hag e voent skoet a-walc'h d'ober un dra bennak e kañver se ? Ha komprenet eo bet penn-da-benn talvoudegezh ar sifroù embannet ? Bep bloaz ouzhpenn 43 000 paotr ha plac'h a ya kuit eus ar 26 kontelezh hepken.» (9).

1965 - (14 a viz Kerzu). Feur-kenwerzh etre Iwerzhon ha Breizh-Veur.

1966 - E. de V. anvet Prezidant ar Republik evit an eil gwech.

1971 - Niveridigezh pennoù-tud Iwerzhon, diskouez a ra e kresk poblañs ar Republik a sav da 2 978 248 den, da lavarout eo 94 246 den muioc'h eget 10 vloaz araos (9/2). N'eo ket heñvel er Gouelzelva, ma talc'h ar poblañs da goazhañ.

Bez' e c'heller prederiañ war donkadur ar yezh. E. de V. a oa ur gwir vignon d'ar gouezeleg : komz a ra e anezhañ er gêr, ken e veze lavaret e oa Palez ar Prezidant, pa oa-eñ Prezidant, un dam eus ar Gouelzelva (9/3), ha koulskoude n'he deus ket paouezet ar yezh, abaoe ur c'hard-kantved, da nabeutañ, da goll tachenn ken en em c'houlenn kalz a Iwerzhoniz perak bezañ graet kement a strivoù da zeskñ ur yezh n'he deus talvoudegezh ebet evito, peogwir, er-maez ar Gouelzelva (da lavarout eo war ur gorread distrik ha paour) ne vez ket implijet, koutz lavaret, a nep lec'h.

«*Istor Iwerzhon a zo leun a c'hoapadurioù, a vezadoù digenvez, a zireizhderioù. Ur gouarnamant broadel o vezañ bet savet e 1922 e 26 kontelezh eus hon anezenn. e vije bet soñjet e vete bet suraat amzer da zont ar Gouelzelva (Gaeltacht) hag e vefe bet posubl, war un dro, lakaat ar yezh da vezañ komzet an ul lod brasoc'h-brasañ eus ar vro. Bremañ (e 1966) m'o deus ar stadegoù un dalvoudegezh bennak (hag a-wechoù o deus) e tiskouezont e oa brasoc'h dindan al lezenn estren talvoudegezh treuz-veañ ar gouezeleg, evel yezh komzet, eget n'eo bet dindan un heuliad gouarnamantoù broadel.*» (10).

Moarvat n'eo ket bet komprenet, meizet-mat, biskoazh, gwir dalvoudegezh ar yezh-nemet gant Padraic Mac Piarais e ve marteze evit adsavidigez ar vro he n'heller ket lavaret ez eo komprenet gwelloc'h e Breizh, hiziv an deiz.

1972 - (10 a viz Mae). Dre un holl-guzuliadeg en em ziskler pobl lwerzhon a-du evit mont e-barzh «*Kumuniezh Ekonomikel Europa*».

1973 - E. de V. oadet a 91 vloaz, a zilez *Aràs an Uachtaràin (Palez ar Prezidant)* Eskine Childers (ar mab) o vezañ bet anvet da gemer e lec'h.

1974 - (miz Du). Marv ar Prezidant Erskine Childers. E miz Kerzu eo anvet Cearbhall Ó Dálaigh en e lec'h.

1975 - Marv Eamonn De Valera, Doue d'e bardono.
«*E dalvoudegezh vras evit ar vro a oa e onestiz, e eeundad, e wirionded*». (11).

Nemet eus an teir gudenn vras a zo en lwerzhon : an divroañ, an disrann hag ar gouezeleg, hini n'eo bet diskoulmet da vat. Ma kresk ar boblañs adarre, n'eo ket aes da hesk an divroañ evit-se, Stad ar Gouezeleg a zo falloc'h-hallañ, ken er gouezelva, ken er Saozva, hag evit trubuilhoù an Hantemoz ne weler ket ar fin anezho.

Dañs O Faolain a skriva e 1939 : «*Ar gudenn-se (hini an disrann) a roio labour, evel politiker. Diaes eo rak seulvui ez en em ziskouez evel broadelour, paotr ar gouezeleg, enep Breizhveuriad, seul vui a pella (dioutañ) an Norzh*». Ha pelloc'h c'hoazh e skriva : «*Kredañ a ran lavaret e vevo an Distrann pelloc'h eget an Aotrou De Valera*». (12).

Siwazh I Mil gwech siwazh I

D'an 2 a viz Gwengolo eo bet lidet obidoù De Valera, en iliz-veur Dulenn ; beziet eo bet e bered Glasnevin, e-kichen e wreg, *Sinead*.

An oferenn a voe lidet e gouezeleg hag e latin gant e vab bihan an Tad *Seán O Cuiv*, hag an homelienn gant Mg. *Tomás O Fiach*, rener Skolaj Mannoth.

L. ANDOUARD

NOTENNOU

- 1- «*De Valera*» gant Séan O'Faolain, p. 32 (Penguin books) embannet e 1939.
- 2- «*De Valera*» gant Séan O'Faolain, p. 47
- 3- «*De Valera*» gant Séan O'Faolain, p. 52.
- 4- Séan O'Faolain, p. 105.
- 5- Séan O'Faolain, p. 108.
- 6- «*De Valera in power*» gant T. Desmond-Williams, p. 31, in «*The great years of the great Test, 1926-39*», embannet gant Francis Mac Mannus.
- 7- Desmond-Williams, p. 40.
- 8- Heffvel, p. 41.
- 9- «*Ireland since the treaty*» gant Hugh Maguire, p. 22.
- 10- E 1926 niver an dud er 26 kontelezh a save da 2 972 000
- 11- «*Inniu*» 1-6-1973
- 12- «*Irish Economic Headaches - A Diagnosis*» gant Joseph Johnson, p. 5.
- 11- P.S. O'Hegarty - meneget gant Seán O'Faolain en e lev, p. 51
- 12- Seán O'Faolain, pp. 156 ha 161.

Levrioù

Pierre-Jakez HELIAS - *Le Cheval d'Or-guail : Mémoires d'un Breton du Pays Bigouden*. 32 illustr. hors-texte + 1 carte, 500 p., 50,00 F Plon 1975 ; coll. Terre Humaine.

Penaos chom hep tortal evit lenn ul levri ken tev ? Ha chom hep tortal evit hen barn, ken brudet ha ma'z eo an oberenn dre ar Skingomz, ar Skinwel, ar pennadoù embannet bep sizhun e «*Ouest-France*» pe «*La Bretagne à Paris*» ? Ezhomm ebet da lavarout e vo anavezet buan al levri gant ar Vretoned, hag anavezet a-raok ma vo deuet betek lennerien Varr-Heol ar skridig-mañ, en em gavo un tamm diwezhat evel ur

paourkaezhig, goude ar barnadennoù embannet e kalz a gazetennoù hag a gelc'hgelaouennoù ; zoken war «*La Croix*, *Le Pèlerin*, *Télérama*», h.a. ez eus bet pennadoù hir diwar e benn. Gwell a se ! Rak ma'z eus un oberenn hag a rankfe bezañ dedennus evit an neb a zo hoallet gant ar sevenadur breizhat, ez eo al levri-mañ, dre-se, lakomp un notenn bennak ivez war Varr-Heol !

An danvez ? Un daolenn, ur freskenn ec'hon, eus buhez ar gouerien er Vro Vigoudenn, e deroù ar c'hantved-mañ : boazioù, gizioù, buhez an tiegezh, buhez ar bobl, ar religion, e Pouldruzig, dralet-holl

buhez ar vugale, rak emañ P.J.H. o kontañ e evorennoù, ha dre-se, holl vuhez ar Vro. Paour eo ar bobl, met ezhommek n'eo ket, zoken ma'z eo diaes dezhañ kavout ar pep reañ. Met d'ar mare-se, e veze kont evel-se hag e veze ken poanuis all ar vuhez er broioù all, war ar maez koulz hag er c'hêrioù, evit ar bobl. Livet-mat eo avat, gant P.J.H. ar gwirvoud pemdeziek gant e grizderioù, e zramoù, e joiaoù ivez, e ouelioù, relijiel pe diegezhel, lidoù ar re varv, an euredoù, laz-h-ar-pemoc'h, h.a. Merket-mat ez eo pegen seven eo *Fañch Kover* er boazioù-se dezhañ e-unan. Kontet eo pep tra dre ar munud, betek re 'm eus aon.

Berroc'h eo eil rann al levri, met dedennus-tre ; enni e lezer a-gostez an taolennañ evit ar prederiañ. Lavarout a ra P.J.H. e soñjoù diwar-benn ar vuhez-se, an amzer-se, ha n'eo ket tamm ebet ar rann-mañ divourrusoc'h eget an hini gentañ ; rak diazezet ez eo barnioù ar skrivagner war ar skiant-poell ha war ar skiant-prenet, zoken ma c'hellomp kaout abeg en ul lavar bennak. Marteze ne velo ket hini pe hini an traoù eveltañ evit pezh a sell ouzh dilez ar brezhoneg (paj. 220), abegoù an tadoù hag ar mammoù hag a fell dezho kaout galleg evit o bugale. Ha koulskoude, ez eo diaes lavarout ne gred ket P.J.H. an amzer-da-zont ar yezh (paj. 536). Tammoù taolioù-pav a ro ivez d'an dud-à-iliz hag a zo aet war ar galleg a-vec'h damzoret an nor : ha fidamdoue, n'eo ket P.J.H. ur piller-iliz !

Bez'ez eus levrioù all hag o deus dezrevellet buhez pemdeziek ar c'houer breizhat : hini Yann *Brekilien*, e Dastumad brudet Ti-embann Hachette : «*La Vie quotidienne...*» ; unan all koshoc'h : *Alexandre Bouët-Olivier Perrin* : «*Breiz-Izel ou la vie des Bretons de l'Armorique*». Leun ez int a destenioù, met ne reont nemet livañ en un doare dibersonel, an traoù gwelet evel eus ar diavaez. N'eus ket ganto blaz un danevell bev-buhezek evel ma'z eus gant danevell P.J.H. Mar befe ur rebech da ober da hemañ, e vefe, e tiplieg pep tra atav a-dreuz e vugaleaj dezhañ e-unan, gant mil-ha-mil munud, en ur lakaat an darvoudoù war an hevelep renk koulz lavarout. Na pegen teodek n'eo ket ! Da gredañ eo ec'h en em blij o terc'hel da gontañ hep fin ebet : er pajennoù-se e kaver ur yezh komzet kentoc'h eget ur yezh skrivet. Emañ ar c'honter o komz e tammig evel ma ra er Radio ; ha setu perak e vefe marteze asoc'h selaou outañ er

Radio, eget mont d'e heul, en e skridoù. Re alies ez eo adlavaret tra pe dra, zoken traoù boutin : en abeg da se, e kav d'al lenner emañ o lenn un heuliad pennadoù-skrid lakaet asambles gant un den ampart, evit sevel ul levri ganto. Perak div wech danevell «*Al Leur nevez*», «*Soubenn al laezh*», «*Ar Sizhun gozhu*. A ! ma vefe bet adwelet pizh an destenn, ha berraet zoken. A-wechoù, e teu al levri da vezañ arabadus evel-se, marteze, ha dav eo hen lonkañ a-nebeud. Marteze, n'eo ket ken fall-se ar stumm-se... A-hend-all, perak goullenn ouzh P.J.H. oc'h aradennañ e evorennoù bezañ ur *C'hastellbriant (Châteaubriant)* pe ur *Fenan*, paotred bet skrivet ganto ivez o evorennoù ? Morse n'en deus klasket bezañ lakaet war renk an dud-se.

E galleg eo bet embannet an oberenn. Lavarout a ra P.J.H. e-unan eo bet skrivet an darn vrasañ anezhi e brezhoneg. Santout a reer kement-se en destenn, gant troioù-lavar pe perioù dibabet a-ratozhkaer. Ha gwelloc'h e vefe bet, ma vefe bet embannet al labour e brezhoneg ? N'ouzon ket. Gwelloc'h barnar egedon ez eo P.J.H. war ar sujed-se. Koulskoude, hep kaout an disterañ c'hoant da izelaat e labour, ne vefe ket fall lakaat keriver-ha-keriver e evorennoù gant re Y. Drezenn livet a-dreuz *Veig Trebern* ; saourusoc'h ha buhezecoc'h ez eo ar re-mañ gant o brezhoneg ; diverañ a reont aes evel dour-stivel.

Chom a raio da vikan meur a bajenn eus P.J.H. : ar re ma'z adkaver enno arz ar c'honter (evel danevell pardon Pennhorz), arz ar c'honter fentus gant minc'hoarzh ar C'hernevod. Aze 'mañ dudi an «humour» en e wellañ. Tra lwerzhoniz ez eo an «humour», tra ar Vretoned ivez. N'omp ket chalet gant ar chañs-vat a gavo «*Le Cheval d'Orgueil*» (1). Gwell-a-se ! «*Tamm dizenor*» ebet ne zeuio d'e heul, na d'ar skrivagner, na d'e rannvro ! Ha da glozañ ar rentañ-kont-mañ, markomp pegen plijus ez eo lenn ar pezh a skriv P.J.H. diwar-benn e zaou dad-kozh. Ur gwir gan-a-enor d'an ail ha d'egile. Gourc'hemenoù d'ar skrivagner. (21-13).

J.C.

1 - Lavarout a reer ez eus bet gwerzhet an 60 000 skouerenn bennak en al levri a-benn deroù miz Du. Kalz splitinoù-ha ez eo c'hontañ gant ar galleg eget gant ar brezhoneg ; pet skouerenn eus *Veig Trebern* a zo bet gwerzhet ?

2 - Mat e vefe d'ar re a denn ar hant, e galleg, eus danvez-Breiz : kaout soñj, evel ma'z eo

deus graet Alan Stévell, eus ar re a zalc'h ar yezh en he sav : strolladoù ha kelaouennoù.

3 - Bet en deus P.J.Helias ar priz «*Ajour d'hui*» evit e levr, ha diskleriet en deus edo e-sell da embann anezhañ e brezhoneg ivez.

(Notemoù gant ar Renerzh)

Notre-Dame de Montjoie, correspondance de l'Abbé Berto, prêtre, 1900-1968. 336 paj. nouvelles Editions Latines 1974.

Un tammig evel ur vuhez politikel ma reer ur fachist eus an hini n'emañ tre a-gleiz, e reer ur «peurvour» da lavarout eo ur brizhvour eus an hini na fell ket dezhañ mont d'ar pevarlamm war-lerc'h an nevezentizoù war dachenn ar bastorelezh pe al liderezh «giz nevez». E Bro-C'hall ez eus tud hag a zo bet brudet evel al'abbé de Nantes pe ar beleg Coache. Re a drouz a dra sur a zo bet graet en-dro d'an dud-se, met kit da vinellañ paotred ar Radio hag ar Skinwel ha da dognañ pluenn ar gazetennerien. N'eus forzh penaos etre re ha re nebeut-emañ ar muzul just ! Met daoust ha n'eus eskopti ebet e-lec'h n'emeur ket bet oc'h ober an huadeg war ar sorserezed ? Dre vras n'eo ket aes kaout abeg er «sorserezed-se», e-keñver ar Feiz, ar reizh-vat pe Gwir an Iliz. Neuze e tager anezho diwar-benn o lidoù, o fastorelezh pe... diwar-benn netra. En Eskopti Gwened, ma komzit diwar-benn an Tad Berto, e chomer mat : un tav avat hag a ro da soñjal traoù a bep seurt. Un difiziañs reizh marteze ? Dre ma voe dibabet evit ar Sened-Meur Vatikan II, da guzulier («war an Deologiezh», evel ma vez lavaret, gant an Aotrou Lefebvre, an hini a oa bet Arc'heskob Dakar, eskob Tulla hag a oa Rener-Meur Tadoù ar Spered-Santel da vare ar Sened-Meur. Sellout a raed anezhañ evel un enebour touet da gement nevezentiz a zo, evel ur c'hilstourmer, evit ober gant ur ger diouzh ar c'hiz. Goude ar Sened-Meur e tilezas hemañ e garg a Rener-Meur pa na oa ket a-du gant an doareoù nevez e oa meur a hini a-du ganto. Goude-se, e tigoras ur c'hoerdi-bras en Ecône (Bro-Suis) evit bodañ ar re yaouank a felle dezho mont da veleg, ha na oant ket a-du gant an doareoù kelennañ ha stummañ nevez. Berr-ha-berr : dianzavet eo bet an eskob gant eskibien ar Suis ha goude-se gant ar Vatikan...

Ma ! Evel just, e tilezas brud an Aotrou Lefebvre war gement hini han darempredas a-dost, lakomp an dan a oa e

guzulier war an deologiezh e-pad ar Sened-Meur : an tad Berto. Hemañ avat, a zo marvet e 1968. Met ar re o deus e anavezet mat, ar re o deus kenlabouret gantañ a chom fidel dezhañ, ha warlene, o deus embannet, evit derc'hel bev an eñvor anezhañ, ul levr fetis diwar-benn e vuhez, met dreist-holl o reiñ ar pep gwellañ eus e lizheroù : a-walc'h evit gwelout petra a voe ar beleg-se hag ar pezh a sevenas e-kerz e vuhez leun a oberoù.

Ganet e oa bet an Tad Berto e Pondi e 1900, e vamm a oa kristenez vat ; e dad avat, kristen klour. Ober a reas e studi e Lise Pondi. Da oferenn ar Pellgent, e 1914, V. A. Berto hag a oa klour e-unan ivez a-raok, en em santas trumm galvet gant Doue d'e servij, ur galv diharzus. E-pad avat a enebas. Neuze ez eas da Skol-Veur Roazon evit tremen an aotreegezh war ar Brederouriezh, hag e teuas da vezañ kelenner e-pad daou vloaz e liseoù Dinam ha Gwinteg D'e 21 vloaz ez eas d'ar c'hoerdi bras, hag an Aotrou Gouraud, eskob Gwened hen kasas da Gaoerdi Gall Roma, renet d'ar mare-se gant an Tad Floch. Beleget e voe e 1926, ha resevet doktor war ar Brederouriezh hag an Doueoneiezh.

Anvet e voe da gentañ da gure da Noal-Pondi e-lec'h ma chomas daou vloaz ; neuze e voe kelenner e kloerdi bras Gwened eus 1929 da 1931, ha goude aluzener e skol ar merc'hed, er Menimur, e Gwened, e-lec'h ma chomas betek 1942. E-pad an amzer-se e voe karget eus an deskadurezh kristen er skolioù-etre hag e skolioù uhelañ ar c'hentañ derez, hag eus an armodennoù. Hag ouzhpenn : ren kalc'hioù-studi, sevel pennadoù evit «Kannadig an Eskopti», pe ar «Gelaouenn a Brederouriezh», plediñ gant un Oberenn-emzivadeg, stummañ evit an Oberenn-mañ ur strollad merc'hed stag ouzh Urzh Sant Dominik, sevel ivez ur Vreurezh evit beleien an Eskopti. E 1942 e tilez ar Menimur evit mont gant an emzivadeg d'un ti bras kozh, nepell diouzh Roc'h-Bernez ; dav adnevesaat an ti evit ar vugale hag ar re a ra war o zro. E 1947, ez eo galvet da vezañ ezel eus burev bras (e-keñver renerezh hag aozañ-skridoù) ar gelaouenn «La pensée catholique» savet diwar atiz Mgr. Beaussart eskob-skoazeller Pariz, evit stourm a-enep ar plegioù modernist oc'h aloubiñ ar gloer ; en abeg da se, e rankas respont evit tra pe dra en aferioù Mision-Frañs hag ar Veleien micherourien, e 1953. E 1953 ivez e voe ret

dilezel ti Feskai, e Marzhan, dre ma oa deuet da vezañ re enk evit an emzivadeg ha prenañ kastell Pontkalleg hag hen adnevesaat ivez penn-da-benn, evelato ne felle ket dezhañ degemer ouzhpenn 50 bugel evit ma en em gavfe ar re-mañ evel er gêr... Eus a bep tu e teu dezhañ goulennoù diwar-benn traoù a bep seurt : Relijion, evel just, met ivez politikerezh, an trevadenniñ, kudennoù ar gevredigezh, ar sindikadoù ; traoù diwar-benn gwir venozioù an Iliz. E 1963, en em gav e sened-Meur an Iliz da ober evel kuzulier an Eskob Lefebvre, ul labour skuzhus-tre evitañ, da stourm a-enep spered ar brizh-araokaat o c'honit tachenn en Iliz... Aet eo da Anaon, e Pontkalleg, d'ar 17 a viz Kerzu 1968, fæzhet gant al labour.

E VENOZIOU

N'eus ezhomm ebet da zaleañ evit gwelout a-dost petra a soñje diwar-benn traoù ar Feiz pe ar Vuhez Kristen. e-pad e studioù e oa bet intret gant an doujañs hag an devoision evit an Iliz, ha biskoazh ne vennas pellaat an disterañ diouzh kelennadurezh damofisiel Iliz Roma diazezet war filozofiezh ha teologiezh St Tomaz Akwin, mestr e spered. Gallout a reer diskleriañ hep aon ebet n'eus bet kavet biskoazh abeg en e gelennadurezh nag en e skridoù niverus embannet er «Pensée Catholique». Mat e vo deomp marteze merkañ un nebeudig poentoù, kement ha reiñ da c'houzout d'hol lennerien petra a soñje an Tad Berto diwar-benn kudennoù hag a zo breud ha rendael diwar o fenn.

Ar *Golejalded* da lavarout eo : holl eskibien ar bed a ra ur c'horf hepken, oc'h ober eta a-gevret ar gevredigezh-ren en Iliz (1). N'eo ket sur, eme an Tad Berto, e vefe kement-se tra a-berzh Doue, na zoken tra stag ouzh natur an Iliz. forzh penaos ne c'hell ket ar Golejalded c'hoari a-ziavaez eus beli ar Pab, a-ziavaez d'ar Pab, hag an dra-se tra a-berzh Doue (paj. 241). «*Lakomp e vefe ar Golejalded oc'h oberiañ a-hed an holl amzer, e teufe buan an eskibien da vezañ sujet an eil d'egile, ha da c'houde sujet... da Gaezar*».

Ar sened-Meur.

Hen degemerout a ra hep nemeur a laouenedigezh : «*An Dreinded, an emzivadeg, an Dasprenadur, an Eukaristiezh, ar C'hras a zo hag a vezo atav gwirionezioù ha n'eus ebet tu d'ober un adkempenn dezho. Perak komz eus lakaat ar Gatologiezh da*

glotañ gant ar bed a zo o ren, gant speredoù tud ha ne dint ket disheñvel dre natur, diouzh tud an holl amzerioù ?». E labour er Sened-Meur a oa aozañ, kempenn ar «modi» evit ar «Placet iuxta modum». Evel ma ouzer, pa veze mouezhiet war ur c'hinnig bannak e c'helle pep eskob lavarout «Placet» (Ya) pe «Placet iuxta modum» (Ya betek ur poent 'zo), «Non Placet» (Nann), met an hini a vote «iuxta modum» a ranke merkañ pesurt kemma a c'hoantse gwelout ober er c'hinnig, ha perak (ratio modi) : «*E-touez an daou vil Tad, n'eus ket daou c'hant hag a c'helle ober al labour-se, pe dre ziegi, pe dre ziouer a amzer. Meur a hini avat pa zegaser dezho aozet ha tout ar «modus» hag ar «ratio modi» a zo stad enno oc'h ober ganto, rak e gwirionez, n'emañ ket a-du gant an testennoù kinniget en Aul» (paj. 290). «*Dre ar c'hazetennoù e c'hellit gwelout emañ ar pikol ardivink a gas en-dro ar Sened-Meur, o klask drastañ ar «romanelezh» mennet gant Doue*». A dra-sur, e vo saveteet ar «romanelezh (2) evit pezh ouzh ar gredenn a feiz diskleriet gant Vatikan I, ha ne vo ket addistroet war ar pezh a zo bet diskleriet. groñs evel gwirionez a feiz ; met, adal ma n'eus mui kel e gredenn a feiz, e klasker diskar ha mougañ ar gwir Deologiezh dre vezañ beli ar Pab e kolejalded an Eskibien, beli an eskibien e beli konfereñsoù broadel an eskibien, en ur ger, lakaat frammoù-a-stroll e lec'h ma oa darempredoù pe frammoù personel» (p. 277).*

Romanelezh

«*Amañ, e Roma, ez eus frankizourien, progresourien, gallikaned, h.a. Ha neuze ? Anat eo eta n'eo ket a-walc'h bezañ a-gorf e Roma, dav eo bezañ «no gant e ene, gant ur garantez don, kreñv, diheskus, n'eo ket hepken e-keñver ar Pab a zo bremañ, met e-keñver Kador Sant-Pêr, ar Veli-Veur, ar Vestron-Veur ha galloud an Iliz. Gant ar garantez-se e teufe buan da vezout ar pezh a zo gizioù pa venozioù diouzh an amzer, hag ar pezh a zo menozioù a-viskoazh. Miret ha buhezekaet ez eo atav ar re-mañ gant ar Spered Santel e Korf kevrennel ar C'hris, rak atav emañ oc'h ober war-dro penn hewel ar C'horf : Kador Sant Pêr, e Roma !» (paj. 267).*

N'eus tu ebet da ziskredañ war laoidad an Tad Berto e-keñver an Iliz, pa lenner : «... Na pegen don va levezeg o vevañ feal ha sentus ouzh an Iliz. Ur sin hepken a-berzh Kador-Bêr, ur sin hepken a-berzh va eskob, hag e tilez ten va fluenn da viken,

n'eo ket hepken hep an disterañ keuz, met gant levezeg dudius ur bugel a ra plijadur e vamm gant e sentidigezh... Gout a ra an Iliz gwelloc'h egedon e peseurt stumm e c'hoanta bezañ servijet ; n'he deus va barn din-me tamm pouez ebet e-tal hec'h hini, nann, tamm pouez ebet». (paj. 222). «Dav eo degemerout ur wech evit mat, ez eo ni eo hon eus kelennoù da resev n'eo ket da reiñ». (paj. 199).

Ar Bibl

Berr ha skort ha diglok zoken ez eo pep prouenn dre ar Skritur-sakr nemetañ. Ma vije bet plijet gant ar Spered Santel ober gant ar Bibl ur skrid a Apologetik pe a Deologiezh, en defe hec'h awenet en un doare all. Hervez Sant Aogustin ez eo «ul lizher kaset gant Doue d'an Iliz». Lennet er-maez eus an Iliz, n'eus mui eus ar Bibl nemet ur c'hemmesk ma kav pep hini ennañ ar pezh a c'hoanta. An Iliz eo a laka ar Skritur Sakr da vezañ kredet. E-pad ur c'hantved ez eo bet ar gristenien gentañ hep an Testamant Nevez... Ne gred ket an Iliz en Desorc'hidigezh dre ma komzer anezhi en Testamant Nevez : krediñ a rae enni kent d'an Testamant Nevez bezañ lakaet dre skrid». (p. 300).

Diorroddurezh

Lezel a reomp a-gostez menozioù an Tad war ar vuhez speredel, dre ma vefe ezhomm ur studienn a-ratozh, kalz re hir diouzh ar skrid-mañ. Merkañ a reomp hepken war betra, hervezañ, e tle bezañ diazezet ar c'helennañ-bugale : «Ne c'heller ket desevel ur bugel mar ne deo ket eürus ar bugel-se ; ha ne c'hell ket bezañ eürus war zigarez na vez moumounet, ma reer e did outañ, ma kreder e zigarezioù goude ma vez ar gaou gantañ. Eürus eo ur bugel pa vez sur da vezañ karet, karet evitañ e-unan, evit e dalvoudigezh dreist-piz dirak Doue, hep bezañ na gwak, na gwan, na stultennus en e getiver». (.228).

«(En deiz a hiziv) n'eur ket chalet na gant gwirionez na gant gaou, ar pezh a gont da gentañ-holl ez eo bezañ troet gant kudennoù ar gevredigezh ha traoù ar skinwel ; setu aze evat, ur gredenn hag a zo a-enep ar spered». (p. 246).

Evit an Tad Berto ez eo ar sonerezh hag ar c'han ul lodenn a-bouez vras evit desevel bugale. Setu perak e savas ul laz-kanañ-iliz barrek-tre war ar Gregorian : «Bep abardaez e vez meur a hini hag e c'hoanta donet da ganañ ar C'hompilidoù, muioc'h eget na garfemp lu. (p. 202).

«Desevel a ran bugale dilezet en ur vevañ en o zouez. D'an eur m'emaon o skrivañ kement-mañ, ez eus nav em c'hambr, o safañ, a-raok ar C'hompilidoù».

Met evit barn ervat ur mestr, hag-er n'eo ket ar brouenn gaerñ gwelout pegen fidel e chom dezhañ ar re a zo aet dioutañ war hentoù ar vuhez ? Meur a wech e teue en-dro, zoken gant o gwraez hag o bugale, da c'houlenn kuzul hag ali digantañ, e ziskibled kozh !

E venozioù braizhat

El lev'r ez eus ul linenn iskis : lavaret en devede bet hini pe hini, penaos e-touez an abegoù a zougas ar pennadurezhioù d'e bellaat diouzh ar c'hloerdi bras, e vije bet e venozioù broadel. Enebiñ taer a ra aozer al lev'r, evel pa vefe eno ur pec'hed marvel ! Iskis a-walc'h eo e arguzenn ; pleustriñ a rae an Tad Berto hentoù Ch. Maurras... Lakomp, met evit an hini a anavez ervat menozioù an digreizezhour ma oa Maurras, war ar rannvroadelezh, ez eo diaes kaout kontrollezh en emzalc'h an Tad Berto... Daoust ha ne vije ket bet kentoc'h en a-raok, diouzh menozioù al Lizheroù-Meur «Mater et Magistra» ha «Populorum Progressio» ?

DA GLOZAN

Ha bremañ ur ger diwar-benn ar pezh a chom eus e labour, seizh vloaz goude e varv. Diaester ebet a-berzh pennoù an Iliz. Savet ez eus bet gwech pe wech un dael bennak a-berzh kenvreudeur, evel pa vefe bet «dibabou» an Tad Berto, drezo o-unan, un tamall evit doareoù all... Met derc'hel a ra e Oberenn da vont war-raok, hag honnezh eo ar gwellañ prouenn n'an devoa ket graet anezhi e «dra dezhañ e-unan» ; mont a ra war-raok, ha mont mat. A-hend-all, urzhioù kozh a leanez hag a greded e oant start ha krañv, ur 15 vloaz 'zo bennak, a zo morgousket dre na zeu ket mui dezhe danvez-leanez nevez ; hag emaint o tilezet tamm-ha-tamm meur a hini eus tachennoù o labour.

Met Institut Yaousnk Dominikanez ar Spered Santel-ne dint nemet un tregont bennak e Pontkalleg-ganto atav o dilhad-leanez mod kozh, ha boazioù a-viskoazh ar vuhez a leanez, a zalc'h da zigeññ e zorioù da zanvez peder leanez. Hag-er e vefe aze, evel ma leverer e filozofiezh, ul liamm bennak etre abeg hag efed ? Diaes eo n'eus forzh penaos gw'ut kement-se evel un tgal-degouezh ha /ra

ken. Bezet pe vezet, ez eus esperañs vat evit an amzer-da-zont, kuit da gomz diwar-benn skolaj-vec'hed Sant Pius X, renet ganto e St-Cloud, abaoe 30 vloaz, hag a zo brudet-tre abalamour d'ar gelennadurezh vat a roer enni hag ar berzh-mat en amodennoù.

... Bez'ez eus tud ha goude ma vezont aet diganeomp, hag a chom tost deomp, un drugar : kenderc'hel a reomp d'o gwelout, d'o c'hlevout, da sellout ouz' o emzalc'h, ouzh o skridoù, ha dreist-holl, ouzh ar c'hevriñ a zougont enno o-unan.

J.C.

GOUDE SKRID

Ur mignon deomp en deus degaset deomp un nebeut notennoù bet skrivet gantañ d'ar 17 ha d'ar 25 a viz Meurzh 1968 goude ur brezegenn graet gantañ, e Pontkalleg, evit «Marc'hegourien an Itron Varia» diwar-benn ar brezhoneg : «Ha goude e stegas an Tad Berto da gomz evit hon trugarekaat hag e lavaras : «Bet on unan eus ar re a savas Breiz-Atao !». Deuet e oa Mervan Marchal d'e welout en e vañsardenn-ostaleri, e Roazhon (1918/1919) ha deuet e oa a-benn d'e c'honit d'e venozioù... Skrivañ a reas Berto e peder pe bemp eus niverennoù kentañ Breiz-Atao...

Goude-se e komzas an Tad Berto diwar-benn Y.V. Perrot : divizet en doa gant ar masikod a oa o heul Y.V. Perrot, pa oa bet lazhet d'an 12 a viz Kerzu 1943 : «Ne oa ket bet tizhet gant an tenn kentañ : petra 'zo ? emezañ ; met tizhet e voe en e benn gant an eil tenn». A-raok semplañ en devoa ar masikod gwelet ur bagad tud difiriv o risignal. Ur gomz bennak a lavaras c'hoazh an Tad Berto diwar-benn santelezh an Ao. Perrot hag e boanioù kuzh, e zivc'har klañv gant gwazhied gros, un avelenn boanius...».

«An Tad Berto ? Bihan-tre, divalav-tre ; setu ar poltred nemetañ a rae anezhañ an itronezed pa gomzent ouzhin diwar e benn... Met dav e oa hen gwelout er chapel, ar chapel gozh lugarnus bet kavet gantañ n'ouzon ket pelec'h, ha degaset amañ da Bontkalleg, evel gant aez ar Baradoz, hag adkempennet a-nevez. Dav eo bezañ bet klevet ar gousperoù dirak ar vein gozh yaouankaet, ar c'hizelladurioù grat un arzour a-vremañ diouzh ar c'hiz a-viskoazh ; ar sklaerder o parañ a-dreuz ar gwer ; kroazioù glas «masc'hegourien an Itron varia ; an emzivadeg vihan gwenn o c'hamz, al leanez gwenn-kann ivez o

dilhad. Donet a rae an emzivadeg, pa ganent e latin da vezañ o c'hemend-all a eostiget, dreist-holl gant al laz-kanañ o lakaat ar gregorian da zaskreñañ. Hag an Tad Berto, en du, o vont hag o tont eus an eil d'agile da reizhañ un notenn, pe da eunañ e gamz da unan bennak eus ar ganerien, o tizfretañ, o sturiañ ar gan ; gant-se sklerijenn ar goulaouennoù-koar ! Un arvest marzhus, ya ! un arvest marzhus evel hini ar «Grand Meaulnes». Evel ur «Grand Meaulnes» am eus bet joa oc'h ober un dec'hadennig e bed boemus Pontkalleg, pell diouzh hon amzer».

X

NOTENNOU

1 - Da c'hortoz kaout gwell hon eus kemeret skouer diwar al latin «collegiatus» evit ober gant «kolajolizezh» ha «kolajolidezh» e-lac'h ober gant gerioù all evel kenstrall(ad) on Eskibien.

2 - Ezhomm o vefe evel just, da skloerout ar ger-se. Lokomp «spered Iliz Roma», kreteñn ha gwarez ar gwir Feiz.

La Voie Bretonne. 208 p. 33,00 F. Nature et Bretagne, 38, r. J. d'Arc. 29000 Kemper.

Abaoe un toullad bloavezhioù ez eo deuet diaesoc'h-diaesañ tennañ e alan, en Emsav, evit ar re hen derempred abaoe pell hag amzer 'zo ! Dek vloaz 'zo e veze lennet war ar mogerioù «Bretagne Libre - Breizh Dieub !» ; hiziv avat «Bretagne Socialiste». Sofjal a ra gant an holl strolladoù e stourm evit Breizh, e tleont diskienan emaint eus an «tu kleiz». E miz Gwengolo 1975, e Gwengamp, gant Skol-Veur, ar Bleun-Brug, e oa anat ar pleg-se. Memes tra evit S.A.V. Emañ ar gelaouenn Sav Breizh o tidoetañ o klask reiñ da reiñ da gompen petra eo ar sosialistiezh «emvelestrañ» !!! Emañ an U.D.B. o pronañ ivez ur Vreizh Socialist ; ar re-mañ da vhanañ n'o deus biskoazh kuzhet o drapo hag e tiskleriont ez int Demokratet, da lavaret eo sosialisted, tost a-walc'h o menozioù ouzh re ar P.S.U. gall. Evit an holl strolladoù-se ha meur a hini all e tremen silvidigezh ha diaubidigezh Breizh dre ar Sosialistiezh.

Ma ! ne da ket kaer ar stumm-se da welout an traoù, da dud evel O. Mordrel ; ha n'eo ket chomet herañ da c'hortoz evit embann ul lev'r La voie Bretonne da zislavarout pronerien silvidigezh Breizh, dre ar sosialistiezh. Sklaer eo, na deo ket

33 Mordrel ur peotr sonik, rak sur eo da

glevout e begement gant ar strolladoù taget gantañ, daoust ma klask amañ hag ahont «arliveañ» traoù 'zo ha mont dre gaerig d'an dud a-wechoù ! Met meur a wech en deus *Mordrel* diskouezet n'eo ket nerzh-kalon eo a vanke dezhañ, ha biskoazh n'eo bet distroet diwar e hent dre aon rak eneberien a bep seurt. Tagañ a ra garv avat, an U.D.B. dre ma fell d'ar strollad-se lakaat ar stur «a-gleiz-tout !». Ar re-se, emezañ, a striv evit herzel na vefe adsavet ur P.N.B. nevez a unanfe etrezo ar vroadelourien a bep kostezenn ; rak ar bezañ anezhañ nemetken, a vefe un dislav ar c'hwek eus an tezennoù nevez, n'eus a zlavaz dezho, a lavarfed, silvidigezh ebet... Setu perak ez eus bet roet urzh da stourm da gentañ-penn n'eo ket ouzh ar mestr a Bariz, n'eus forzh peseurt liv politikel en defe, met ouzh al lodenn-se eus an Emsav a zalc'h da zispenn roudoù ar gostezenn vroadel, bet lesanvet neuze gante, en degouezh-mañ «tu-dehoù-breizhat» ha zoken «tu-dehoù-pellañ».

N'eo ket bet savet levr *O. Mordrel* diouzh doare ul levr-studi ; lavaret e vez an traoù un tammig hervez ma teunont er spered met sklaer eo ar menozioù. Dre dapout amañ hag ahont e c'heller marteze rannañ al levr e teir lodenn : ar pezh a sell ouzh an amzer dremenet, ar pezh a sell ouzh an amzer a hiziv, hag ar pezh a sell ouzh an amzer-da-zont.

Evit kompren emzalc'h ha mennadoù paotred an Emsav en deiz a hiziv, ez eo dav anavezout da gentañ, ar pezh a oa hag ar pezh en deus graet an Emsav gwechall. Ha *Mordrel* neuze da gomz diwar-benn menozioù ha mennadoù Breizh-Atao hag ar P.N.B., an devezhioù Bras, ar frouezh anat pe guzh eus labour ar re gozh. Hiziv ez eus re a dud en Emsav hag o deus mezhañ labour ar re a oa war dachenn a-raoeb ; bez'ez eus darn all, hag a ra an neuz da anavezout netra. E gwirionez, n'o deus komprenet seurt ebet e stourm an amzer-se nag er cheñchamant deuet er speredoù abaoe.

ket an amzer dremenet met ar stumm ma komz O.M. diwar-benn an Emsav a-vremañ menozioù tud an Emsav Nevez hag ivez falsentez an «dibaboù». Krediñ a-walc'h a rafed emañ O.M. o c'hoari klask dineizhañ lavarenoù-stur paotred an tu-kleiz. Ne gerner ket a vanegoù evit lavarout ar pezh a gred bazañ ar wirionez. Evitañ, ne deo an engroez nemet un troellad defved ; ar gwir sevenadur ne ziwan ket eus ar bobl e-unan, met eus ar speredoù gwellañ a zo

e-touez ar bobl... Trawalc'h eo sellout ouzh an embannerezh-kenwerzh er Skinwel evit kompren betek peseurt sotonio ez eo ret diskenn evit klask tizhout an engroez. Ar bobl he deus taolet er blotoù, hep an disterañ keuz, ar c'hultur poblek a c'hiz kozh a oa koulskoude sanket en e zondonañ. Arabat disofjal avat, ez eo gant ar pep gwellañ eus kement rumm a oa er bobl eo e oa bet krouet ar sevenadur-se : kouerien, noblañsoù, bourc'hizien vras, kelennerien, medisined, notered, micherourien, ha zoken foeterien-hent. daoust ma vezent goapaet alies gant an engroez. Ar re-se eo o deus degaset betek ennomp ar yezh hag he saveteet e-pad hir-amzer, ha n'eo ket maouezed ar bobl ha n'int bet mat abaoe 50 vloaz 'zo, hag ouzhpenn, nemet da sevel o bugale ken ur brezhoneg-saout, evito da vezañ brezhonegerezed o-unan.

Difenner ar «ouenn» en em ziskouez ivez O.M. Un dra vat bezañ troet gant ar broioù hag ar pobloù pell, met evelkent, e ranker plediñ da gentañ gant hon nesañ : hor bro-ni ha tud hor bro-ni, hag e teu ar bomm evek-mañ gantañ, (ur bomm) hag a strak evel un taol-skourjez : *Petra a ra se, ma ve beuzet Breizh gant diavaezourien a bep seurt liv, ha ma timeze hor merc'hed gant n'eus forzh piv ! Ar Skol warc'hoazh a raio ganto Bretoned ken rik, ha Kelted ken glan hag ar re bet ganet er vro, gant ma vo graet ar pezh a zo ezhomm evit «gwalc'hiñ an empennoù»... Kement ha ken bihan ma c'hellfe ur mab da Amin Dada ober diouzh ret, ur Roue Arzhur dereat-tre, gant na vefe ket damantet d'al louzeier-disliveañ !» (p. 140).*

Ne blij ket da O.M. gwelout Breizh aloubet gant labourerien estren a lakaio ar vro da vezañ divreizhekaet ha divrezhonekaet. Ur skouer anat : Naoned !

N'eus den ebet, tra ebet a gemet a zo «tabou» evit *Mordrel*. Bez'ez eus unan dreist-holl ha na laka ket *Mordrel* bernioù bleunioù war e vez : *Morvan Lebesque*... Met pegen brav e vez lavaret an traoù... Degas a ra da soñj e oa M. ar Besk, a-raok ar brezel 39, unan eus renerien Breizh-Atao. Hen meuliñ a ra dre m'eo deuet a-benn da lakaat an «Intelligentsia» barizian da deurel evezh ouzh ar menozioù breizhek. Met nag a zroug, emezañ, n'en deus ket graet da spered an Emsav ouzh hen diheñchañ hag ouzh hen lakaat da vezañ ur benveg etre daouarn kostezennoù politikel an tu-kleiz. Evit *Mordrel*, ne deo strivoù an U.D.B. hag ar re all evit gonit, koustet a gousto, grasoù-mat ar c'hostezennoù politikel gall

eus an tu-kleiz nemet ur c'holl-amzer : betek nevez 'zo, n'eus bet biskoazh troetoc'h gant ar c'hreizennañ hag ar menozioù jakobinat eget an tu-kleiz gall, socialisted ha komunisted. Hiziv avat, emañ ar re-mañ oc'h ober lagad vihan ; met warc'hoazh, pa vint deuet da vezañ mistri, daoust ha ne vo ket kont dre amañ evel er «Republikoù demokratik» ? Ar strolladoù breizhat hag o deus lakaet o spi er seurt menozioù a vo lakaet dindan gazel-gê gant ar strolladoù bras gall, goude bezañ bet implijet ganto.» (p. 49-71-161).

Memes touell ha fazi er stourm evit ar yezh, pa nac'her unaniñ an holl strivoù evit gwellaat ar yezh lennegel. Mont a ra O.M. a-enep-kaer da P.J. Hellaz a lavar ez eo bet saveteet ar yezh gant ar rannyezhoù. Hag-erñ n'eo ket kamm pe louch ar spered ha na vel ket e teu ar yezh (bev, sañset !) da vreiñ tamm-ha-tamm hag e vo warc'hoazh war he zremennvan...

Ar strolladoù «rannvroel» ofisiel pe zamofisiel evel ar *CELIB* hag ar re all ? Traoù gwak ha klañvidik, eme *Vordrel*, daoust ma ne fell ket dezhañ e vefent diskaret. Mat ez int da zegas kemm tamm-ha-tamm e doareoù-soñjal ar bobl, ha d'ober dezhañ kompren e vezo ret, deiz pe zeiz, kaout ur Parlamant gwirion, hag ur Gouarnamant evit Breizh.

Menez *Mordrel* diwar-benn an F.L.B., e nerzh hag e wanderioù, an abeg eus e droioù-gwenn a gaver amañ hag ahont en e levr. Meur a wech e tamaller d'an dud bezañ krefiv evit pezh a sell o c'homzoù, ha berr o dorn evit pezh a sell o oberoù. Amañ ez eo ar c'hontrol-bev eo a zo gwir : bez'e voe oberoù (darn anezho... krefiv zoken, evet taol Tredudon), met gwan pe fall ar c'homzoù : perak klask digarezioù toull d'an taolioù-nerzh-se, ha lavarout ez int bet graet da enebiñ ouzh ur rummad-profiteien hag ouzh ar gapitalouriezh ? Mar ne deo ket ur stourm breizhek-gwirion hag ur stourm broadel, da betra e servij neuze ?... A-hed pajennoù ha pajennoù e poagn O.M. da ziskouez ez eo ar Stad C'hall an enebour kentañ : hi eo he deus disrannet An Naoned diouzh Breizh, dizremmet ar maezioù, diskaret ar c'hleuzioù, h.a.

An eil enebour, eme *Vordrel*, ez eo ar C'henvarc'had, n'he deus Breizh ennan seurt ebet da lavarout ; dismantret eo buhez atantoù Breizh gantañ.

Goude bezañ dispaket evel-se ar pezh a zo hervezañ, mankoù ha fazioù, petra a ginnig *Mordrel* da ober ? Peseurt palioù a

garfe gwelout ar gwir emsaverien o'n em glevout a-gevret, diwar o fenn ? Kinnig a ra ur steudad goulennoù rekis, met da vezañ renket hag urzhiet. N'eo ket fur gouenn pep tra war un dro : war dachenn ar politikerezh, an ekonomiezh, ar sevenadurezh. Met a-raok pep tra, an em gevredif etre Bretoned hag argas an estren kuit... N'en deus O.M. aon ebet da vezañ dislavaret gant ar re a gred «emaomp o vont etrezek ur sevenadur hollvedel», rak, emezañ, a-enep ar vrizh-hollvedelezh-se diroll-naet e sav enebiezh ken konnaret all en anv diforc'hadou, en anv ar vro, ar rannvro, ar ouenn... P'en em rent kont ar Vretoned emaint o tonet da vezañ Gallaoued evel ar re all, neuze eo e taolont evezh o deus ur vro, ur yezh hag ur sevenadur hag e sav c'hoant dezho d'o adkavout». (p. 125).

Tu a vefe da gas pelloc'h c'hoazh hor burutelladenn eus levr *O. Mordrel* ha gwelout pegen dister ez eo al lec'h a ro d'ar Relijion. Met trawalc'h hon eus lavaret evit bezañ sur e savo un tamm bec'h hag un tamm mesk e-touesk paotred a-raok Breizh !

Ha ma vefe goulennet digantañ displegañ deomp e soñjoù e brezhoneg (pa oar brezhoneg) hag e galleg evit ar c'hallegerien, er Radio hag er Skinwel ?

J.C.

EMBANNADURIOU AL LIAMM

Nevez deuet er-maez

MARI VORGAN

romant

gant *Roparz Hemon*

Priz : 22,00 lur

War Ingres niverennet : 32,00 lur

***

VA ZAMMIG BUHEZ

efivarenoù

gant *Jarl Priel*

Priz : 24,00 lur

War Ingres niverennet : 34,00 lur

DEIZADUR GODELL AL LIAMM

1976

10 lur en 10

Distal adalek 60

C.C.P. R. Huon - 1629 14 Rennes

Barzhonegoù

L. Andouard

TI AR SKLUZIER

Ti gwenn ar skluzier
A selle seder
Dindan an heol
Ouzh doureier du
'r ganol direol.

'Vel un den leal
E tiskoueze d'an holl,
Dindan an heol,
E ziabarzh teñval
Ma lufre ennañ
Koadaj gwerniset
Ar pres kizellet.

'Hed an hent-sachañ,
Ar raned souchet
Eskeud an elestr
'bleustre a-gevret
War an distagañ
Ha diaes e oa !

Ar goukoue er gwez
A gane' vitañ
A-hed an devezh
Hag ar spermenn ruz
A stoue he fenn
Da glevout laouen
Fronn ar wezvoudenn.

Ha ker koant e oa,
Dindan an heol,
Ti gwenn ar skluzier
Ma tigore dezhañ
Ar skluz e zivrec'h.

L. ANDOUARD

GORTOZADENN

Chomet on da c'hortoz
En ur gar dizudi
E-mesk trouz ha cholori
An trenioù o vont en noz.

Tud a vagadoù
A dremene e-biou
Tud glas o fenn
Hag o zal leun a soursi

Nemet ar vugale
Treur ha disliv koulskoude
'N o daoulagad un tan iskis o virviñ
'Kreiz o fas askornek.

Me, siwazh, ne oan ket disoursi
Rak en aner e c'hortozen,
Ha va c'halon leun a warizi
A lamme gant an anken.

Tremen a rae an trenioù,
Leun a drouz hag a cholori,
Hep astal na fazi

Ha ne zeue ket 'n hini a c'hortozen.

Hag er gar-se dizudi,
Leun a drouz hag a cholori,
Ez on chomet pell
Va-unan o c'hedal...

L. ANDOUARD

Reun ar C'halan

OAZIZ

Teir flac'h yaouank o c'hoarzhin
Kejet ganeomp e-kreiz ar gouelec'hioù.
Teir flac'h yaouank o c'hoarzhin...
O Rebeka e-tal ar puñs
O toura he loened !...
Strinket o deus an dour lugernus
Ouzh feulster kriz an heol
A blave a-us d'ar reier.
Teir flac'h yaouank o c'hoarzhin
Ouzh ar welsdennerien dianav
Doareoù ken fentus ganto.
Chom a raint gant o meuriad
Faal da c'hiz o hendadoù.
Teir flac'h yaouank o c'hoarzhin :
hor c'hoarezed, hor skouer.

(War hen Tiner'hir - 1975)

REUN AR C'HALAN

ANZAVADENN AR RE LAOSK

Kantreet hon eus, a-hed ar c'hantvedoù
Dre vilendall an istor
Rummadoù goude rummadoù
Kollet ganeomp sterenn hor gouenn.
Beziet e oa trec'hioù gwechall
Dindan diskar an tremened.
Kendalc'het hon eus koulskoude
Disohjet krenn eñvor an nor.
Barnet emaeomp bremañ
Da chom e noz hon amgredenn
Pell diouzh huñvre ar vro dazont.

REUN AR C'HALAN

G. Kervella

Gouelioù Breizhek e Bro Leon (1975)

Amañ da heul, e karjen ober anv eus un nebeud gouelioù hag a zo bet dalc'het e Bro-Leon e-pad an nevez-amzer hag an hañv-kement ha reiñ da Dregeriz un tañva eus ar pezh a vez graet gant Leoniz a-wechoù, evit ar yezh hag ar vro. Ne gomzin ket eveljust nag eus ar gouelioù a vez savet evit sachañ war yalc'h an dud, nag eus ar gouelioù a spereid gall. Gant gouelioù a spereid breizhat hepken e pledin amañ eta.

GOUEL AR BREZHONEG

... a zo bet savet warlene gant *Al Leur Nevez*, *Ar Falz*, ha *Skol an Emsav*. Savet eo bet evit kendalc'her gant ar stourm a oa bet kroget gantañ e Pondi, e miz Du 1972. Eno, e oa bet en em gavet war-dro 2 000 a dud hag o doa respontet da c'halv *Emgleo Breizh*, *Skol an Emsav*, ha *Kuzul ar Brezhoneg*. Eno, evit ar wech kentañ, e oa bet savet an holl strolladoù sevenadurel a-unan evit kas ar stourm war-raok.

E Gwen gamp eo bet dalc'het G.A.B. warlene da geñver ar Pentekost. Ar bloaz-mañ, ez eus bet klasket ober un dra gaeroc'h, brasoc'h hag a vije tannet muioc'h a c'hounid dioutañ c'hoazh. Kêr Kastell-Paol a zo bet dibabet gant an aczerien, ha gant *Skol an Emsav* ar gêr-se eo bet kempennet an traoù. Ur skoazell vrokus o deus bet digant an ti-kêr. Da geñver ar Pentekost eo bet dalc'het c'hoazh ha kredapl e vezo dalc'het stav d'ar c'houlz-se diwar-vremañ. Tri devezhiad

gouelioù a zo bet ha re verr eo bet an amzer c'hoazh ken ez eus bet ranket ober daou dra a-samblez a-wechoù, d'ar sadorn, e voe digoret ar gouel. Tri bezh-c'hoari a zo bet displeget goude-merenn ha diouzh an noz. Goude-merenn ive, e voe ur forum diwar-benn stad ar yezh. Pedet e oa bet da zont di kement strollad politikel ha sevenadurel a zo e Breizh da displegañ o soñj-ar pezh a raent hag ar pezh o doa soñj ober. Ha kement-mañ e brezhoneg penn-da-benn nemet paotr an R.I. ha ne oa ket maout a-walc'h sañset, war ar yezh. Ar sul a zo bet gwall-garget ivez : diskouezadeg levrioù, kelaouennoù. Artizaned deut da ziskouez o oberoù kaer. Gourenadeg, ur film diwar-benn *Anjala Duval*. Kanerien, en o zouez, ar *Breizherien*, *Gwalarn hag an Dregeriz*. Ha diouzh an noz, ur pezh mell fest-noz. D'al lun, e voe c'hoazh kanerien goude merenn, ha sonadeg diouzh an noz e iliz Rosko.

graet kalz traoù e brezhoneg, en deiz-hiziv : kanañ, c'hoari, skrivañ hag all, ha traoù a dshvoudegezh a-wechoù. Ur maread tud a zo deuet d'ar Gouel ha tud yaouank e-leizh brezhoneg leun o genou ganto-un dra hag a ziskouez splann n'eo ket ar brezhoneg yezh ar re gozh hepken. N'eus ket bet gwelet kalz liv tud ar vro, avat, kastelliz pe amezeien. Marteze dre ma ne oa ket bet aozet ar gouel en doare d'o dadennañ. Ur Gouel evit an Emsav eo bet. Un dafjer eo d'am soñj en em serrañ e-barzh ur egeos e-giz-se, troc'hañ al liammoù gant ar bobl. Pa zlefe ur gouel a-seurt-se bezañ un degouezh eus ar c'hentañ evit klask emskiantañ hor bobl. Chomet eo G.A.B. e-barzh ur c'horn-tro didrouz ha digarvez. Tu a vije bet da ober ur seurt karmes gant c'hoarioù a-bep-seurt gouest da sachañ Kastelliz-ober ur gouel war an ton-bras-da lavarout eo, ober hiroc'h a drouz dre ar straeoù evit lakaat anat d'an holl edo gouel an deiz-se e Kastell. Ne lavaran ket evel just ober un ambrougadeg bagadoù ha koefoù a c'hiz-kozh, met un dra all, un dra nevez...

Anv a oa bet ivez a sevel ar gouel e-barzh ur gêr vihan war-ar-maez e-lec'h ma vije bet aec'h kaout darempred gant tud ar vro. Daoust ha n'eo ket aze eo emañ dazont ar Gouel-se ?

DEVEZ AR VRO

Nepell diouzh Kastell emañ Gwinevez. Eno eo bet savet warlene *Devez ar Vro* gant an Ao. Chapelain, mîr Gwinevez, ha kaset en-dro gant an ti-kêr ha c'hoazh o

Jenn, ur gevredigezh hag a ra war-dro brudañ ha gwerzhañ embannadurioù breizhek. Krouñ spered ar vro er c'horn-bro-se eo pal *Devezh ar Vro*. Bep bloaz diwar-vremañ, e vezo Gouel eno, e-kreiz miz Mezheven. Ne gav ket din e vefe spered ar vro da vezañ krouet penn-dabenn e-touez hor c'henvroiz -da zihun, ne lavaran ket.

Diouzh ar beure e voe un oferenn vrezhonek. Kregiñ a reas an endervezh gant un ambrogadeg kezeg-kezeg eus ar vro -kinklet a bep seurt liv ha forzhig a vannieloù gwenn-ha-du en-dro dezho. Neuze, e voe kanet *Ar Vro Gozh* tra ma veze ar c'hezeg o c'hwirinat ken e raent. A-hed an endervezh, e voe klevet kanerien war blasenn ar vourc'h. Tra ma veze c'hoarioù a c'hiz-kozh war dachenn-ar-sportoù, redadeg holl-vrudet ar c'hilhog da skouer. N'eus nemet unan hag en divije gelllet degas ur spered broadel er gouel-mañ, **Glenmor an hini eo**. M'eus son ne vez ket komprenet gant an dud ar pezh a gan. «*Ar barzh a zo a-us d'ar bobl*». Setu aze ul lavarenn hag a zo re wir evitañ. An dud a chome bamet ouzh e glevout met ne gomprenet mann. Ha blaz ar re skort a zo gant brezhoneg *Glenmor*.

Stank eo deuet tud ar vro d'ar Gouel-mañ. Tud a bep seurt oadoù. Hag ur marzh edo gwelout kement all a dud, dilhadou a lies-liv en dro-dezho dindan un amzer eus ar gaerañ, war blasenn kinklet brav Gwinevez. Met peseurt spered a felle d'an aozerien krouiñ amañ ? Hep faziñ re, e c'heller lavarout ez eo ur spered *rann-vroelour troet war an amzer dremenet* Ur bern tud a zo deuet eta daoust m'edo ar gouel un tammig goude afer ar «C'hredit Agricola». E Kemper, edo an dra-se ha skarzhet e oa bet kuit ar C'hrevistad a oa eno, gant ur vandennad kourerien *Chapalein* ha *Gourvenneg* en o fenn. Peur e vezo savet bandennajoù Bretoned e-giz-se war ar vro -ha n'eo ket evit godell herañ pe godell henhont-?

TANGI MALMANCHE

Kant vloaz 'zo bremañ e voe ganet **Tangi Malmanche** hon dramaour-meur. N'eo ket e Breizh avat e voe ganet met e Sant-Omer. N'eo ket e Breizh kennebeut e varvas, met e Courbevoie e-kichen Pariz e 1963, e-lec'h m'edo mestri-gov diouzh e vicher. E Bro-Leon avat en deus tremenet e vugaleaj hag ul lodenn vat eus e yaouankiz, e Brest, hag e mæner ar Rest e Lok-Maria-Plabenneg. Ha setu perak o

deus falvezet *Breizhiz yaouank Plabenneg lidañ* kantved deiz-ha-bloaz ganidigezh ar Breizhad-Meur-se e-lec'h m'en doa graet anaoudegezh gant spered Breizh ha tommet e galon ouzh traoù ha tud e vro.

Dirak hag e-barzh chapel Lok-Maria -ur chapel vras hag holl-gaer anezhi- e voe dalc'het ar bras eus ar gouelioù. Edo c'hoariva *Malmanche* er c'horn-bro-mañ e-pad ar sizhun-se. Edo aze anat d'ar re gizidik hag o deus klasket he santout -tro-dro d'ar chapel- e-barzh koad ar Maner hag er vilin vihan el lec'h ma teskas brezhoneg ha mojennoù kozh ar vro diwar vuzelloù *Mari Rouz*.

«*Dezi, emezañ, eo em eus graet anaoudegezh gant tud he gouenn, o frederouriezh eeun ha don. Mari Rouz a zo aet da jaon bremañ, met mont a ran alies c'hoazh da doullañ kaoz ganti*».

Un degouezh eo bet ar gouel-mañ evit meur-a-hini da ober anaoudegezh d'o zro, gant ene o bro -d'en em santout Breizhiz evit ar wech kentañ- evit kaout an «diskuliadenn» evel m'en doa bet *T. Malmanche* e hini un 90 vloaz bennak 'zo, er memes lec'h. Kuitaat ar vro a ranko ober diwezhatoc'h evel meur-a-hini en deiz hiziv met chom a ray stag outi dre e galon :

«*Me labour kriz ha kreñv da c'houni t va buhez, met pa zigor an noz, va spered a gar nijal d'an nec'h, en tu all d'ar stered da sellout a-bell ouzh va bro garet du-hont... hag evit kaozeal eus an amzerioù tremenet gant hon tud kozh, ar re wechall-wechall*».

Da geñver ar c'hantved-mañ ez eo bet kaset da benn gant *Al Liamm* embannadur pezhioù-c'hoari *T. Malmanche* -war-bouez *Ar Baganiz* hag a deuo hepdale a-zindan ar wask. Adembannet eo bet ivez e galleg *Gurvan, ar Baganiz*, hag ar c'hontadennoù gant *Mar-Plij-Breizh*. Ar c'hontadennoù-mañ n'int ket kaer anavezet -skrivet ma'z int bet e galleg hag embannet pell 'zo-kerkent hag adembannet avat ez eus bet klask spontus warno -muioù- un tamm mat eget war ar pezhioù-c'hoari galleg : *Kou le Corbeau, ha La Monstre de Landouzen* a zo ar pezh a c'heller ober anezho gwirvoudlezh. Ur wirvoudlezh didruez ha gros a-wechoù. Lavaret ez eus bet e oa bet *T. Malmanche* kerseret bras o welout ne veze ket graet stad gant pobl Vreizh eus e oberoù -kement hag en divije gelllet gortoz eus he ferzh. Ha santout a reer ar c'herse-se en div gontadenn-mañ. C'hwerv eo *Malmanche* enno ha didruez e-keñver tud munut e vro. *La Tour de Plomb* a zo ur gontadenn voemus, istor

dreist-par ur beleg disakr ha daonet, un istor a «euzh dreist-naturel» evel ma veze graet anezhañ gant *Malmanche* e-unan. Ur benn-oberenn par da bezhioù all *Malmanche* ez eo d'am menno, war un dachenn all evel just. *Suzanne Le Prestre* a zo ivez en dastumad-mañ. Moutet kaer eo al levr hag ennañ ez eus tresadennoù diwar zorn *Per Peron*.

Ur sizhun a-bezh e padas ar gouel. Hag amañ da heul e kavet un tafiva eus kement hag a voe tro da welout ha da glevout a-hed ar sizhunvezh-se. Ha da gentañ holl, an nozvezhiad hag a voe gouestlet d'an dramaour meur; div lodenn a oa en abadenn-se. An hini gentañ, ez eas d'hec'h ober ur pezh-c'hoari gant *Malmanche*, *Gwreg an Toer*. An eil a voe ur brezegenn gant diapoziivoù a-zivout buhez hag oberoù *Malmanche*.

Gwreg an Toer a zo bet skrivet war-dro ar bloavezhioù 1900 hag embannet e brezhoneg evit ar wech kentañ, war ar gelaouenn *SAV* e 1942 ha goude-se, gant *Al Liamm* e-barzh niverenn 157 ar gelaouenn hag e 1974 e stumm ul levr asamblez gant *Marvailh an Ene Naonek*. C'hoariet eo bet evit ar wech kentañ war radio Roazhon gant strollad *Gwalarn*, ha goude-se gant *Strollad Loeiz Andouard* e Pariz e fin 1972, hag e Kemper e-kerz an hañvezh war-lec'h.

Bez'eo *Gwreg an Toer* unan eus gwellañ pezhioù brezhonek e-keñver arz ar c'hoariva, d'am menno. Goude bezañ e lennet meur-a-wech ha pleustret warnañ e-pad 2 viz, e kavan atav traoù nevez ennañ, ken soutil ma'z eo ar stevenn anezhañ ha ken stank an arouezioù ennañ. E-keñver arz ar c'hoariva e lavaran, rak ar yezh hec'h unan a zo laosk a-walc'h. Pe ez eo bet savet pan edo *Malmanche* divarrek c'hoazh war ar brezhoneg pe ez eo bet troet ger evit ger diwar un desten c'hallek bennak, ne ouzon dare. Ar pezh a zo sur avat, n'eo ket ar memes brezhoneg hag ar pezhioù-c'hoari all -ha da eil n'eo ket brezhoneg mat. Bez ez eus ennañ traoù souezhus e-giz : «*Va zad kozh an deus kavet e varv...*», «*Ur maltouter en em gave en un ostaleri*», «*Evomp un taol asamblez*», h.a., traoù hag a zo re anat liv ar galleg warno. Hag ouzhpenn-se, ez eus frazennoù digomprenus a-grenn.

Lavaret zo bet ne oa ket *Gwreg an Toer* eus an hevelsp awen hag ar pezhioù all, *Gurvan* pe *Buhez Salaün*, lakomp. Re wir eo. Un drama eo *Gwreg an Toer* lec'hiet mat en amzer hag er vro, gant tud eus ar 39

bobl o ren ur vuhez ordian. Un dudenn 'zo koulskoude er pezh-mañ hag a zo par da dudennoù brudet *Malmanche*, *Elen* an hini eo, hag anat eo n'ema ket hi en hec'h aes e-touez ar re all -troet muioù- hag gant traoù danvezel. Hi avat a fell dezhi mont kuit -mont da lec'h all- evit ren ur vuhez all, ur vuhez welloc'h. Evit he c'harantez ez eo prest da goll hec'h eno, he baradoz. En un huñvre emañ-hi o vevañ ha siwazh ne c'hello ket treiñ an huñvre-se da wir. Setu aze un dudenn *Malmanche* penn-da-benn, hag evidon unan eus ar zedennusañ, setu perak ez on bet lakaet gwall-nec'het p'am eus lennet penaos e tiskrive *Malmanche* anezhi : «*Eus 20 da 30 vloaz 'eo, koant e-walc'h, hogen rust he dremm ha kintus*». Daoust hag-eh n'en doa ket kalz a garantez eviti ?

Michaela Kerdraon da brezeg diwar-benn buhez hag oberoù *T. Malmanche*. Nevez embannet eo bet tezenn *Michaela Kerdraon* : «*T. Malmanche, témoin du fantastique breton*» a oa bet difennet ganti e Lille e 1960 (1)

Ez-yaouank, e plije kenañ da v-*Malmanche* mont d'ar chapelioù strewet war vaezioù Bro-Blabenneg : «*Ur relijion hag a c'houlenn kalz diganin am eus : chapelioù a rankan kaout evidon va-unan. Komz a ran eus ar chapelioù a gaver amañ hag ahont war-ar-maez el lec'h ma vez lavaret an oferenn ur wech ar bloaz hepken da geñver ur pardon dister*». Deuet e oa *Keranforst* da gaozeal deomp diwar-benn chapelioù-mañerioù ha savadurioù all ar vro hag a zo en argoll. Anavezet eo bremañ *Keranforst* dre ar pennadoù a skriv war an Telegramme dindan an talbenn : «*Mein ha Gwelled-vaou*». Lakaet en deus saveteñ meur a chapel dre e labour ingal ha pennok. Daoust da se n'eo ket soñjoù laouen a zeu gentañ pa vez anv a gement-se. Evit ur chapel adkompennet e kouezh meur-a-hini en o foull. N'eo ket eus ar chapelioù hepken ez eus bet kaoz e Lok-Maria, met ivez eus kement tra a ra kaerder hor bro hag a zo o vont da get : kleuzioù, koadoù, herntoù bihan, an Arvor, h.a. Anv a zo bet ivez eus an tiez divalav a vez savet e n'eus forzh pelec'h an deiz hiziv.

Daoust hag ez eus un dra bennak da ober evit herzel ouzh an distruj-se dreist-holl ma vez kaset da benn gant ar Vretoned o-unan? Petra ober gant ar chapelioù kompennet a-nevez a zo bet goulenet ivez. Hag-eh n'eo ket ur soñj mat ober anezho tiez ar bobl, krazennoù sevenadurel breizhek el lec'h ma vije savet

abadennoù sonerezh, c'hoariva, h.a. -ouzh-penn lec'hioù-pedif evel just. Ouzhpenn ma'z int brav ha mat-kenañ e-keñver «klevedoniezh» ez eus enno un dra ha ne gaver ket e-lec'h-all : un ene a zo enno. Ene hor pobl hag he deus pedet eno a-rumm-da-rumm. Ha piv 'oar ? e tiwano marteze ur peur bennak diouto amzer-dazont hor bro, kemeret ganti gwizioù don en amzer-dremenet hag awenet ganti he spered.

*Ni avat a anve en «foll»
Pa n'oa e c'hiz hini an holl
Tuet e vez an den d'ober foll alies
An hini ne c'hell kompren e furnez.*

Eus Salaün ez eo eus kel er gwerzennoù-mañ, tennet eus pezh-c'hoari Malmanche, «*Buhez Salaün, lesanvet ar Foll*». Ouzhpenn ur vojenn hag ur c'hoariadenn eo buhez Salaün. Ur film eo ivez : *mister ar Folgoad*, bet savet ganti Herri Kaoussin war-dro ar bloavezh 55. *Jarl Priel* hag a voe fiziet ennañ c'hoari Salaün a gont en e levr-ehvorenoù *Amañ-hag-ahont*, penaos e voe savet ar film-se : «*Film ar Folgoat a zo bet aozet ganti tud ha ne oant ket pinvidik evit ma vefe kanmeulet ur paour, un denig dister na oa perc'henn da netra hag a veze graet goap dioutañ a-hed e vuhez. N'eo ket bet c'hoariet ganti aotronez hag itronezed holl-vrudet hag a vez lennet o anv er c'hazetennoù eus an eil penn ar bed d'egile. savet eo bet ganti ur bobl a-bezh, ganti labouerien-douar, micherourien pe vourc'hizien vihan eus Plouneour-Traezh, Laniliz, Brest, Landerne, Plouzeniel hag ar Folgoad, paotred ha merc'hed, bugale ha tud kozh, ha zoken ganti o c'hezeg, o saout, hag o chas*». Un testenñ a feiz eo Mister ar Folgoad, feiz an aozerien ha feiz ar bobl he deus dilezet he labour pemdeziek evit kemerout perzh er film. Mont a ra buan an amzer e-biou. Treiñ a ra ar rod ha cheñch a ra spered an dud da heul reveluzi didruez ar bed modern. Ne gav ket din e ve kavet hiziv an deiz kalz a dud dre amañ hag a zeufe da c'hoari e-barzh ur film breizhek evit ur bennozh Doue hepken ken ez eo gwir amañ al Leoniz o redek war-lerc'h an arc'hant hag an danvez muioc'h-mui.

Kentoc'h eget ur film frammet-start ez eo hemañ ur c'henstroll a bennadoù o tennañ da istor iliz-veur ar Folgoat ha liammet kenetrezo ganti neudenn danav red an amzer. Bez'ez eus ennañ pennadoù eus ar c'hentañ : buhez Salaün, an dispac'h...

beu-buhezek, netra da rebech dezho. Bez'ez eus skeudennoù kaer, goulou ha skeud o c'hoari enno, o tegas da soñj goulouadur filmoù Karl Dreyer hag I. Bergmann, Bez' emañ ar Bobl dreist-holl, o reiñ e bouez hag e dalvoudegezh d'ar film-komzet e brezhoneg gant displegadurioù e galleg. Dont a ra atav kalz tud da arvestiñ ouzh Mister ar Folgoad hag alies, tud hag o deus c'hoariet ennañ. Ar re vihan a zo aet da vras bremañ, ar re yaouank da gozh. Gwelet em eus arvesterien o tifronkañ e-kreiz ar film : anavezet o doa ennañ ur pried, un tad pe ur c'har bennak aet da anaon abaoe.

Unan eus kentañ filmoù breizhek e oa hennezh. Sevenet e oa bet ganti *Brittia-film* un ti-sevel-filmoù hag a glasse reiñ lañs d'ur sinema broadel. Ouzhpenn ar film-bras-mañ e voe graet filmoù berrc'h. Un nebeud amzer goude e chomas sac'het *Brittia-film* ganti an diouer arc'hant. Ur pennad amzer a dremenas neuze ken ma voe gwelet Bretoned o kregiñ en-dro er Fiñvskeudennerezh, *Vautier* ganti e zaou film hir, *Strollad Torr-e-benn* ganti filmoù berr diwar-benn buhez a-vremañ ar Vreizhig anv a zo bremañ a sevel ur film diwar-benn *Gurvan*, e brezhoneg penn-da-benn, istil-tennet e galleg, ganti Herri Kaoussin. Ur film berr a zo bet graet penn-da-benn e brezhoneg dija, *Ti-Pri* an hini eo, met ken chimik e oa ar yezh anezhañ ma ne vije ket bet komprenet paneve ar galleg a oa dindan. Hag-ef emañ ar sinema brezhonek o tont war an dachenn ? Poent eo ! Santout a reer an diouer anezhañ muioc'h-mui.

Setu aze un nebeut abadennoù hag a voe kinniget d'an dud deuet stank da Lok-Maria e fin miz Eost. Berzh-bras e gwirionez ez eus bet ganti ar sizhunvezhiad gouelioù-mañ daoust d'ar skolioù lakaet war hent an aozerien gant Ti-Kêr Plabenneg ha daoust da emzalc'h souezhus ar Veleien hag a nac'has oferennañ e brezhoneg eno.

War barrez *An Drenneg* emañ *chapel Landouzen*, unan eus ar chapelioù bet darempredet ganti Malmanche. Eno en deus lec'hiet istor *La Monstre de Landouzen*. Savet eo bet ar chapel-mañ e 1525 war zismantroù ur chapel goshoc'h. Amañ eo, hervez ar vojenn, e-kichen ur feunteun ha ne gaver ket a roud anezhi ken, o deus graet anaoudegezh *Hoarvian* ha *Riwanon*, tad ha mamm Sant-Herve. Da Sant-Eozen eo gouestlet ar chapel, Landouzen o vezañ

un distresadur eus Lan-Eozen deut da vezañ Lan-Deozen ha neuze, Lan-douzen. Siwazh, edo ar chapel-mañ en argoll, freuzet an doenn, diskaret ar Garnel ha kaset da lec'h all, tennet kuit an arrebeuri hag an delwennoù. E 1969 e voe savet strollad *Mignoned Landouzen* ha bep bloaz diwar ar bloavezh-se ez eus bet graet ur Gouel bras eno hag a zo kaeroc'h -ur gouel a spered breizhat ha brezhoneg e yezh. Savetaet eo ar chapel bremañ, skouer a c'heller kemerout diwar labour *Mignoned Landouzen*, kaset en-dro ganti an Ao. Tigreat, sekretour Ti-Kêr an Drenneg.

Stankoc'h-stankañ e teu ar gouelioù da vezañ en hor bro, ha diaesoc'h-diaesañ eo gwelout sklaer enno.

Meur a ster a c'hell bezañ ganti ur gouel : diduellañ an douristed, tennañ

arc'hant digant an dud, stourm a-enep d'ar c'hreizennoù nukleel pe da sezi an arme war ar vro, h.a.

Evidomp-ni, Bretoned kar-o-bro, ur gouel a rank bezañ ur diduell hag ur benveg evit stourm. Ur benveg dreist eo evit brudañ hor menozioù ha klask gonit ar bobl d'hor stourm. Setu perak e ranker gouzout he dedennañ ha kinnig dezhi traoù a dalvoudegezh uhel hag awenet ganti Ene ar vro. Da zibab he devezo Pobl Vreizh etre daou zoare-bevañ, etre div vro zoken, ha deomp-ni eo d'he sachañ diouzh hon zu. Ur stourm evit ar vuhez eo. N'eus netra dister er stourm-se.

1 - Gwelout Barr-Heol 86, paj. 18-19

SKRAPADEG SAOUT KOUILGNE

DIVERRADUR

E miz Gwengolo 1963, em eus tremenet ur sizhunvezh e Galliv kêrbenn Bro-Gonnac'ht. En ur weladenniñ ar vro tro-dro (Konemara, Inizi Aran, tornaodou Ramz Moher) e klaskis skoulmañ eno darempredoù ganti kêriz. Bez'e ris ananoudegezh, dreist-holl, ganti *Saën Stafford*, anezhañ ur gwir Ouzel hag a reas din un degemer eus ar gwellañ. Araok mont kuit diouzh Kêr-C'halliv e roas Saën din daou levr am eus miret aketus abaoe hag adlennet meur a wech. Daou levr gouezelek evel just, savet evit deskiñ ar yezh da yaouankiz ar skolioù. Unan anezho a zo ul levr lennadennoù anvet «*Geatañ an Eolais*» e c'heller treiñ ganti : «*Dorioùporzh an anaoudegezh*». Eus al levr-mañ eo am eus tennet, ha troet e brezhoneg, *diverrañ an danevell-meur gouezelek brudet anavezet dindan an anv «Tain bo Cualigne» da lavarout eo, en hor yezh-ni «Skrapadeg Saout Kouilgnes». Amañ dindan e vo kavet troidigezh ar skrid-se.*

Evel kustum, em eus klasket reiñ d'an anvioù gouezelek ur stumm komprenus pa, da nebeutañ, lennus ganti hor c'henvroiz.

Notenn : Keñveriañ «*GWALARN*» Niv. 13, 15, 17, 18, 19, 27.

L. Andouard

MEV HAG AILLIOL

Un noz e c'hoarvezas, hervez an danevelloù kozh, da Vev, rouanez Bro-Gonnac'ht, divizout ganti he-fried *Ailliol*. Pedont o tivizout evel-se e fougeas *Mev* oa-hi pinvidikoc'h eget he gwaz. Ne voe ket *Ailliol* all ganti hag ez eo evit gouzout ganti piv a oa ar wirionez ma rojont urzh da gontañ ha da vuzuliañ o zropelloù hag o bravigoù.

A voe graet. Kavet e voe e oa kevatal o finvidigezhioù nemet an dos *Ailliol*, e-mask e dropelloù, un tarv ne oa ket e bar ganti *Mev*.

«*Kaerogarn*» a anv an tarv-se ha ne oa, en lwerzhon e-bezh, tarv all ebet a c'helle bezañ lakaet e-keñver ganti, nemet ar «*Gallez*», eus Kouilgnes, a oa da Zaire, mab

Fac'htna, e Bro-Oula.

Pa voe komzet da *Vev* eus ar «*Gelleg*» e kasas hepdale kannaded etrezek an hanternoz evit klask amprestañ an tarv.

ABEG BREZEL

Laouen e voe *Daire* o reiñ e darv da gannaded *Vev*. Nemet, en noz-se, pa voe ar re-mañ gant paotred *Daïre*, e fougas tud *Konnac'ht* e oa dre aon rak *Mev* e roe hemañ e darv dezhi. *Daïre* a yeas e kounnar pa glevas kement-se hag e kasas ar gannaded d'ar gêr hep ar «*Gelleg*».

Netra ne c'helle bezañ gwelloc'h da *Vev* eget pezh a c'hoarvezas. Kasoni a vage ouzh *Konc'houvar* Mab Nesa, roue Bro-Oula. Hag hiraezh he doa d'an deiz ma vlegnfe hec'h arme etrezek an hanternoz da wastañ ar vro, ma kavfe digarez a-walc'h d'hen ober. Setu eta m'he doa an digarez-se bremañ hag er mare mat, rak e voe lavaret dezhi gant he spierien edo roue Bro-Oula hag e holl wazed en o gourvez en Even Mac'ha (1) hag int gwan-meurbet, taget ma ont gant ur c'hleñved-hud o lakae da gousket.

AR C'HADOUR DIGENVEZ

Bodañ a reas *Mev* un arme vras hag e skoas ganti war-du an hanternoz evit kemer dre heg ar «*Gelleg*» digant *Kouilgne*, hag evit gwastañ Bro-Oula.

Pa dizhas *Konnac'htiz* ar vevenn ne gavjont dirazo nemet ur c'hadour yaouank hepken o tifenn ar vro, *Kouc'houlann* an hini e oa. Daoust dezhañ bezañ seitek vloaz nemetken, e oa brudet e anv evit e furnez hag e oberoù-meur rak ur c'hampion a oa anezhañ.

Ne c'hellas mui arme *Vev* war-raok abalamour da *Gouc'houlann* a argade *Konnac'htiz*, bemnoz, en o c'hamp. O lazhañ a rae gant e vatalm hag o frikañ gant e garr-emgann hag eñ kuit goude. Skuizh buan e voe *Mev* gant ur seurt stourm hag hi neuze o kas kannaded da *Gouc'houlann* d'e bediñ da ehanañ.

Asantis a reas *Kouc'houlann* gant ma teufe bemdez, un den eus Bro-Gonnac'ht d'en em gannañ e roudouz ar stêr Da.

E-keit-se, e chomfe arme *Vev* e

kreisteiz ar stêr.

Laouen e voe *Mev* gant seurt divizoù rak e soñjas ne c'hellfe ket ar paotr yaouank derc'hell pell a-enep d'ar gadourien veur a oa ganti.

Neket e giz-se, avat, e c'hoarvezas, rak bemdez e kouezhe ar c'hadour aet d'en em gannañ gant *Kouc'houlann*, ken ne fellas mui, en diwezh, da zen ebet mont a-enep dezhañ er roudouz.

KOUC'HOU LANN ha FARDIA

Ne oa nemet ur c'hadour en arme *Vev* a gement a oa brudet er vro a-bezh : *Fardia* an hini e oa. O vezañ, avat, ma oa bet savet ha desket gant *Kouc'houlann*, e oa gwir vignoniezhe etrezo.

Kas a reas *Mev* keloù da *Fardia*. Ne voe ket pres war hemañ da vont war-du enni rak e ouie ervat petra a c'hoantae-hi. prometiñ a reas *Mev* reiñ madoù dezhañ hag he merc'h da bried. Ken brav a reas da *Fardia*, ma roas dezhi he goulen.

Antronoz vintin ez eas *Fardia* hag eñ en e garr-emgann, betek ar roudouz. Pan erruas *Kouc'houlann* e lakaas pep unan e zaouarn en-dro da c'houzoug egile da ziskouez o c'harantez. Leun a anken, avat, e oa o c'halonou rak e ouient e kouezhe unan anezho en emgann pe, marteze, o-daou, hag e soñje pep hini ne oa ket gwashoc'h e varv dezhañ eget marv e vignon.

AN EMGANN ER ROUDOZ

Pevar devezh e padas an emgann etre *Kouc'houlann* ha *Fardia*. Ar c'hentañ devezh e stourmas an daou gadour gant o goafioù skañv hep ehan nag astal, betek diwezh an deiz, ha bep gwech ma tage unan e ouie egile penaos en em zifenn.

En noz-se e kasas *Kouc'houlann* da *Fardia* al louzoù-pareañ gwellañ a oa gantañ hag e kasas *Fardia* ar boued gwellañ a oa gantañ da *Gouc'houlann*. E-keit-se edo o c'hezeg er memes lec'h (o peuriñ) hag o gwazed ouzh ar memes tan (oc'h en em dommañ).

An eil devezh e stourmas an daou gadour, hep ehan nag astal, gant o c'hirri-emgann betek diwezh an deiz ha bep

gwech ma tage unan e ouie egile penaos en em zifenn.

En noz-se ivez, e kasas *Kouc'houlann* da *Fardia* al louzoù gwellañ a oa gantañ hag e kasas hemañ da *Gouc'houlann* ar boued gwellañ a oa gantañ.

En noz-se ivez, e voe o c'hezeg er memes lec'h hag o gwazed ouzh ar memes tan. An trede deiz e stourmas an daou gadour gant o dareoù berr ha lemm ha gant o gouglezeier bihan ha lufr hag e fin an deiz edont o-daou gwan-meurbet, skuizh-divi ha goloet o c'horf a c'houlou.

En noz-se ne ziskouezas *Kouc'houlann* ha *Fardia* merk ebet a garantez an eil d'egile, ha ne voe ket o c'hezeg er memes lec'h hag o gwazed ouzh ar memes tan.

Ar pevare deiz, p'en em gavas an daou gadour an eil dirak egile, e voe leun o c'halon a c'hlac'har dre ma ouient ervat e kouezhe unan anezho war an dachenn ha, marteze, an daou anezho, a-raok an noz.

Kemer a rejont, eta, o c'hlezeier pounner hag o skouedoù ledan solud, hag e tagjont an eil egile kreñv ha kalet.

E fin an deiz, avat, e voe *Kouc'houlann* gwan-meurbet hag e voe ruz dour ar roudouz gant e wad. Sed ar poent, avat, ma reas gant ar «*ga-balgas*», ur berveg brezel na anavezse den ebet nemetañ ha ne oa taol-difenn ebet da zizarbenn anezhañ, ha setu ma kouezhas *Fardia* ar brezelour kalonek, marv er roudouz.

Kouc'houlann a gemeras e gorf hag en astennas gant preder war ribl hanternoz ar stêr (da lavaret eo), war ribl an trec'h. Glac'haret, ha teñval e benn, e ouelas d'e vignon hag e kouezhas e-unan difiñv en e gichen, dindan bouez e boan hag e c'houlou. *Lao*, paotr-karr *Kouc'houlann*, a zeuas neuze da gas e vestr gantañ ha d'ober war-dro e c'houlou.

DIWEZH AR SKRAPADEG

Pa ne voe mui *Kouc'houlann* eno, da stankañ dezho an hent, e wastas *Konnac'htiz* kreisteiz Bro-Oula. Kemerout a rejont tro pelloù bras, ar «*Gelleg*» en o mesk, hag en em dennjont en o bro, goude, gant o freizh.

D'an armoent-se, e tihunas roue Oula hag e harozed eus o c'houk burzhodus. En

em vodañ a rejont hag e trec'hjont *Konnac'htiz* en un emgann bras. Tec'hout a reas ar re-mañ en tu all d'ar Shannon.

Evit ar «*Gelleg*» eus *Kouilgne*, pa'z eas en tu all d'ar Shannon e klevas «*Kaerergern*» o vlejha ha sed an daou darv an eil dirak egile.

Stourm a rejont e-pad un devezh hag un nozvezh hep na vije den d'o dispartiañ. Lazhañ a reas «*Gelled*» *Kouilgne*, tarv *Ailliol*. Lorc'h ennañ ez eas en-dro neuze da Vro-Oula hag eus ur erruout en e lec'h genidik, e kouezhas an c'hourvez hag e varvas a-zivhar e c'houlou hag e skuizhder re vras.

NOTENNOU

1 - Anv *Mev*, dreist-holl, ma vije bet lezet dindan e stumm iwerzhonek a vije bet iskis evit hor c'henvroiz. Skrivet eo evel-hen : «*Meadhbhu*», tra-c'heneñ «*Meidhthe*» nemet ez eus gwashoc'h c'hoazh. *Roamp* ur skouer : arme *Vev* a zeu da vezañ «*slua Mheidhthe*». Anv he gwaz «*Ailliol*» a zo bet lezet digamm ganin. En dro-c'heneñ e teu da vezañ *Ailliolfa*, da skouer : «*Torv Ailliolfa*» a zo en destann «*Tarbh Ailliolfa*».

An anvioù-tud all a zo tost a-walc'h ouzh o stummoù gouzelek.

Ret eo lavarout em eus labouret war ul levr kozhik a-walc'h moulet an darn vrasañ anezhañ e lizheroù gouzelek.

2 - Anvioù an daou darv a zo : «*Kaerergern*», «*Finn-Bheannac'h*», ennañ e talv «*finn, fionn*» kement ha «*gwann, kaer, h.a. ha beann*» kement ha kern, barr (ur menez) hag ivez kern (un an evel) «*oach*» a zo un dibenn-ger a c'hell bezañ keñveriet gant nek e brezhoneg. Dinneen a ro en e *Chariadur Bras* an droidigezh «*white karned*». Gwell eo bet ganin «*Kaerergern*». Ar «*Gelleg* eus *Kouilgne*» a dro «*an Donn Cuiligne*», «*Donn*» o talvezout kement ha «*gell, brun*», *Kouilgne* a zo un anv-lec'h a gaver peurliesañ dindan ar stumm saoznek «*Cooley*». *Krediñ* a reer emañ e kontelezh Roskomonn.

3 - Anavezet-mat eo rannet Iwerzhon e pemp rannvro vras anvet «*Cúige*» (distaget «*kou-i-geun*»), «*cúige*» o talvezout kement ha «*pemp*». Hini an hanternoz a zo «*Cúige Uladh*» (= Bro-Oula) hag hini ar gwalarn «*Cúige Connacht*» (= Bro-Gonnac'h).

4 - Even Mac'ha, er skrid «*Eannhain Mheach*», kárbenñ gosh Bro-Oula. Ne chom diout nemet un dachenn izel. Emañ war-hed un hanter-lez diouzh kêr Armagh. Anavezet eo

Ivez dindan an anv «Kreñv-lec'h Navan». Ul luc'hskeudenn anezhi a zo el levr «The Celts» gant T.G.F. Powell. Kavout a reer an hevelep skeudenn e «Les Royaumes Celtiques», sk. 17.

5 - «Go-bolga», er skrid «Gae Bolga». E Geriadur Bras Dinneen er ger «bolg» (= a notch, a gap) e kaver «Go-bolga», the gaped spear, the favourite weapon of Cuchulainn, ist extraction caused most injury». Ur goathouarn dantel e oa, hervez doare, a rae ur goul grevus-kenañ pa veze tennet eus ar c'horf tizhet gantañ.

En «Notennoù dwb ar Gelled koz», ne gaver netra diwar e benn, pe, da nebeutañ, n'am eus kavet tra.

Sed amañ, avat, orin arm muiañ karet Kouchoulann, hervez Lady Gregory en he levr

Klerg

Un tamm yezhadur an dibenn our - er

30 a viz Gwengolo 1975

Kenroad ker,

Lenn a ran bepred **Barr-Heol** gant plijadur pa'z eo moulet-mat gant lizherennoù eus da lenn...

... (Skrivañ a ran deoc'h) diwar-benn ur gudenn yezhadur, hini implij an anvioù kadarn en *our* (pe *er*), pa garfen kaout hoc'h ali.

Skrivet 'zo bet gant **Malmanch** «*Ar Marc'heg Estranjour*», paj. 31, niv. 86 **B-Heol** e skrivot «*Kannaded vroadelour Bro-Skos*»; T. Kalvez e «*Bretagne d'aujourd'hui*» «*Doze galleger*». Bez ez eus ur *Strollad komunour Breizh* hag alies e vez lennet «*Bugale vrezhonegerien*».

D'am soñj, ez eus amañ ur fazi a zeu eus ar galleg, pa'z eo an holl c'herioù-se e galleg kenkoulz anvioù kadarn evel anvioù-gwan. Me am bije lavaret «*Ar Marc'heg Estren*» «*Kannaded Bro-Skos, broadelourien anezho*», «*Komunourien Vreizh*» (nemet e vefe unan hepken er strollad-se !). «*Bugale, brezhonegerien anezho*». Ponner eo ar stummoù-se, met ne gav ket din e vefe tu da laret en un doare all a vefe reizh. Pehini eo ho soñj ?

RESPONTOU

Evit seurt kudenn e vefe gwai, goulen all digant kelaouennoù gouestlet da studi ar yezh, evel «*Hor Yezh*».

«*Cuchulain of Muirhemme...*», p. 45 : «*Ur wech e oa daou aerouant o stourm an eil ouzh egile e-barzh ar mor. Curruid ha Coinchenn o anvioù. A-benn ar fin, hemañ a skoas war-du an draozhenn da dechout nemet ez eus egile d'e heul d'e lazhañ. Belg, mab Buan, anezhañ ur c'hampion eus bed ar sav-Heol, a gavas eskern Coinchenn war an traozh hag a reas ur goaf ganto. Reiñ a reas anezhañ d'ur stourmer bras, mab da Jubar, hag e tremenas eus unan d'egile ken e voe perc'hennet gant ar gampionez Aelfe a roas anezhañ da **Gouc'houlann**. Ur goaf burzhodus e oa eta. Er bajenn 240 eus he levr e skriv Lady Gregory : «*E treuzas ar «go-bolga» gwisk-houarn Fardla hag ez eas a-dreuz e gorf ken e c'helle bezañ gwelet ar penn begek anezhañ*». N'eo ket souezh, enta, e vije marvet Fardla a-ziwar tool an arm burzhodus-se.*

- Ar wirionez a zo gant hor c'henskriver, pa lavar ez eus aze traoù ha ne dint ket gwall-sklaer, troioù-lavar levezonet gant ar galleg. En desped deomp emaoamp a-hed an holl amzer o tialañ galleg ha dre-se, n'eo ket souezhus e teufe hor yezh da vezañ intret -da c'hortoz bezañ breinet, mar ne ziwallomp ket- gant ar galleg.

- A dra-sur, e vez santet an dibenn *our* evel anv-kadarn. Tu a vefe da lavarout da skouer, «*ur bugel labourer*», met ne glevot den o komz evel-se : «*ur bugel mat da labourat*», ne lavaran ket. Kement da divrazañ an traoù hepken, kemeromp a bep eil an troioù-lavar a zo bet kavet abeg enno.

Ar Marc'heg Estranjour. Tu a vefe da lavarout **Marc'heg Estren**, sur mat. E Bro-Dreger e lavarfed kentoc'h evel T.M. Lavaret e vez «*un estranjour*» met ivez un «*den estranjour, tud estranjour, broioù estranjour, Mont d'an estranjour*». Ar ger «*estren*» a dalvez kentoc'h : tud diavaez, tud ha n'int ket eus ar familh : «*Hemañ a zo jentil (ha mat) ouzh an estren, ha drouk-spontus er gêr*».

Kannaded vroadelour Bro-Skos. Komz a reer eus *Kostezenn vroadel*, cf P.N.B. (troet : *Strollad Broadel Breizh*) ha tu a vefe da skrivañ hepken : **Kannaded Vroadel Bro-Skos**, daoust ma c'heller kaout kement-se iskis, ken boas evel ma'z omp da

stagañ al lost *our* ouzh «*broadel*». Ar ger «*broadel*» a glot a-walc'h gant ar stad m'emañ enni bremañ Bro-Skos, lakomp, Bro-Gembre, Breizh, met ma vefe ur gwir «*Stad*» eus an teir bro-se, e vefe dav krouiñ ur ger all, rak peurvuiañ holl gannaded ar Parlamant en ur Stad bennak a zo «*broadelourien !*» en ur reiñ d'ar ger ar ster «*brogar*».

Hor c'henskriver avat, a zefe lavarout, d'hor meno : **Kannaded Bro-Skos**, ar vroadelourien anezho, pe **Kannaded eus Bro-Skos, broadelourien anezho**.

Strollad Komunour Breizh. Ar wirionez a zo gant hor c'henskriver. Dav e vefe lavarout *Strollad Komunourien Vreizh* (pe Breizh zoken, hep kemmadur). Pe *Strollad Komunist Breizh* ! Ar ger «*komunist*» amañ a zo anv-gwan. Met perak derc'hel da ober gant ar ger *strollad*, atav hag e pep amzer ? Skrivot eta «*Kostezenn*» pa'z eo hennezh ar ger resis.

Doze Galleger. Doue gallek a vefe koulz. Ne dorr ket ar bobl e revr (pe : he revr, mar kirit) pa lavar : «*Ur person gallek hon eus tapet, en dro-mañ !*». Bez'ez eus troiennoù all, diaes da implijañ evit an Aotrou Doue : «*paotr-ar-galleg* ! Re alies e vez krouet gerioù, pa rafe brav-mat an dro-lavar

«*paotr-ar...*», «*plac'h-ar...*» evito. Cf. «*Paotr ar-Butun*», «*Plac'h-ar-Brezhoneg*», h.a.

Bugale Vrezhonegerien. Amsklaer ez eo an dro-lavar-se, peogwir e c'heller kompren bugale hag a gomz o zud brezhoneg. Ar ger «*brezhoneger*» evel anv-kadarn a zo diabetus. Met amañ ez eus c'hoant da gaout un anv-gwan da verkañ ar *bugale hag a gomz brezhoneg*, ha setu end-eun penaos e komz ar bobl, hep cber gant ar *brezhoneger*. Tu a vefe da lavarout traken : *bugale vrezhonek*. Pe neuze evel hor c'henskriver : *Bugale, brezhonegerien anezho*, met hervez an degouezhoù e vefe ret kemmañ an tamm ar formulenn : ar *vugale, ar vrezhonegerien anezho* ; ar *vugale, brezhonegerien anezho* (pe), a zo *brezhonegerien, h.a.*

Met pa'z eo deuet ken stank an implij-se eus «*brezhoneger*» da heul ar walenn-a-gastiz m'eo an divyezhegezh, e Breizh, e ranker anzav ez eo ar ger-se ur ger aezet, ha poan am befe o troukarn an neb a gavfe mat lavarout «*bugale vrezhoneger*» ha «*bugel brezhoneger*». Met ar gwellañ 'vo adkargañ genoioù ar vugale gant yezh ar vro, hag e talpo ar ger diforc'hus-se anezhañ e-unan.

Da c'hortoz aliou tud all.

NEVEZ DEUET ER-MAEZ	
TANGI MALMANCHE	
GURVAN AR MARC'HEG ESTRANJOUR	
pezh-c'hoari	
Priz	24,00 lur
War baper kaer	28,00 lur
TUDUAL MUON	
FRI KORLOKO	
(bannoù treset)	
Priz	13,00 lur
YOUENN OLIER	
AN DEIZ-HA-BLOAZ	
(180 pajenn) - Danevellou	
War baper boutin	28,00 lur
War baper kaer	30,00 lur

LANGLEIZ	
ROMANT AR ROUE ARZHUR	
Ul levr a vent vras 119 x 231 - 208 pajenn	
Lizherennoù-tal ha golo treset gant an oberour	
Priz	36,00 lur
War baper kaer	42,00 lur

chomlec'h :
Dell J. KEILHE, 47, Ru an Itron-Varia
22200 GWENGAMP
K.R.P. 1136-82 ROAZHON

Bleunioù Sant-Fransez

(XXI^{vet} Pennad)

Paotr Juluën

Goursavet ez eo breur Bernez a-spered 'kreiz an Nefivoù
Betek eur pedennoù Nona aba ar Matinezoù
Diseblant e chom evel-se,
Diseblant ouzh 'pezh a c'hoarvez.

***

Doùe a zo brokus da skuilh a-vozadoù
War e wir vignoned, e vannoz, e c'hrasoù,
Met dreist-holl war an dud, dezhe kalon izel,
A ren ar baourentez hervez an Aviel,
War an d'uda dro kein d'ar bed ha d'e vadoù
'Vit heuliañ Jezuz-Krist, kerzhout war e roudoù.

Breur Bernez war-se, a gredan,
A ro dimp ar skouer ar gaerañ.

Gwisket gantañ evit mat, sae Breudeur Sant Frañsez,
Gant kaerder ar Baradoz 'tride a levenez.
Un devezh, en oferenn 'vel ur sant e pede,
Ma voe evel dibradet diwar an douar-mañ.
Pa sonas ar gorneoù d'an dud da zaoulinañ,
E chomas ken diseblant ma vanas diskabell,
E-lec'h kuzhat e glopenn dindan e bichourell.
E chomas neuze gantañ difiñv e zaoulagad
Difiñv-mat hag o parañ war an Dreinded moarvat.
Aba ar Matinezoù betek eur an Nona,
Selloù ar Vreudeur nec'het holl warnañ o parañ,
Hag eñ neuze o tihuniñ,
Hag o lavarout gant dudì :

Breur Bernez

«O Breudeur, o va breudeur, selaouit, me ho ped,
Selaouit ho preur Bernez, ur farserezh n'eo ket.
Ma vefe deoc'h prometet ur palez leun a aour,
Deoc'h-c'hwil en ho tienez, dibourvez ha ken paour,
Ha c'hwil ho korf ur gouli, 'vit dougen war ho kein,
Ur samm dir ponner-ponner, lakaomp, leun a vein,
E vefe a renk uhel, amañ hini ebet
Ne nac'hfe, nann, e zougen. sur-mat ne gilfe ket.
Na gilomp ket 'ta neuze rak ar pinijennoù.
Dre hent strizh ar binjenn e pigner d'an nefivoù».

Bernez dalc'hmat e spered, ha bemdez ha bemnoz,
A-us da draoù ar bed-mañ gant traoù ar Baradoz
A baras 'pad pemzek vloaz e selloù war Doue,
Hag ouzh kalon e Zoue, e galon a verve.
Daoust da se, p'en em gave evitañ eur ar pred,
Ouzh ar boued fichet dezhañ, nann, nann, ne ourze ket,
Met debrin 'rae un tammig, nebeut a-walc'h a dra,
A-vec'h ar pezh a felle evit chom en e sav.

Bernez

«Ar gwir binjenn, emezañ, evit pezh a sell ouzh ar boued,
Lazel pep tra vat hep hen debrin, war va meno, nen deo ket.
Met aluzen c'hwil a gavo, o tabrin nebeut bep tro
Eus traoù dous 'vel mel d'ar genou, deoc'h war daol ar pred pa vo».

46

Digant Bernez, lemm a spered, e teue ar gloareged
Da glask dibunañ o c'hudenn pa veze homañ luziet.
War an holl skiantoù uhel, war ar Skritur-Sakr hag all,
Ken buan ha tra en dije roet sklerijenn d'un dall.
Distag a spered, a galon, distag diouzh traoù ar bed-mañ,
Evel un evn dreist ar goabrenn 'save e ene gantañ.

E-pad ugent, tregont devezh,
E voe bet gwelet Breur Bernez
War lein ur menez, o chom, eñ,
Maget gant mel an Nefiv.

O komz a hanter-c'her eus goursavioù Bernez
'Lavare Breur Jili outañ gant levenez :

«Ezonezonoù bras, a-berzh Doue hepken
Donezonoù 'veltañ, biskoazh n'en deus bet den !»

Madelezhoù ker kaer 'lakae Sant Frañsez
Da venel souezhet, manet-naet gant Bernez.
Met ur garantez dreist a verve 'n o c'halon
An eil ouzh egile evel daou wir vignon.

Mont 'raent diouzh an noz,
Didrouz ha klenk ha kloz,
Alies 'kreiz ur c'hoad.
Eno o devezh grad.

O tivizout evel daou sant, eus kaerder an eneoù
Dasprenet gant gwad un Doue, galvet gantañ d'an Nefivoù.

Kerlirzhin, 9-2-44

Un nebeudig keleier

D'AR 26 A VIZ HERE E Gwamp, ez
eus bet un Emvod bras evit difenni gwirioù
ar Vro hag ar Yezh. Urzhiet mat-kaer e oa
pep tra dreist-holl an ambrougaded dre gêr
da glozañ. Un 3 500 bennak a dud a oa
deuet. D'hor meno, kalz re wan ez eo ar
goulennoù a reer d'ar Gouarnamant, pa
c'houlenner ma vefe aotreet kelenn ar
Yezh en holl skolioù. Evel just, ne c'heller
ket mont a-stroñs, rak spontet e vefe kalz a
dud mar befe goulennet groñs ma vefe
kelennet dre ret ar yezh, er skolioù. Ha
koulskoude, eno emañ ar pal, peotramant
e-lec'h ober mil ez omp sur d'ober kazh...

dre ret

TRISTIDIGEZH

D'an 31 a viz Eost 1975, ez eo aet da
Anaon an Aotrou Jakez De Bellaing, pried
an Itron de Bellaing, anavezet-mat gant holl
dud an Emsav. Ne ouie J. de Bellaing ar
yezh, ne oa ket eus an Emsav e-unan, met
bepred eo bet degemerus evit ar re o doa
ezhomm da vezañ sikouret, peurgetket
war-lerc'h an «Dieubidigezh», e 1945-46.

Tro en deus bet meur a wech da reiñ lojeiz
da Vretoned ret dezho en em guzhat. Ha
kement-se n'emañ ket da vezañ ankouset
(Doue d'e bardono !). Gant hor c'halone-
kañ gourc'hemennoù a gantañv d'an Itron
de Bellaing ha d'he familh.

Lidet eo bet obidoù Yann Peron e
Pluskeleg. Unan eus ar re ampartañ a oa
evel soner biniou ha bombard, dreist-holl
evit pezh a sell an tonioù fiseñ ha plin.
Brogarour e oa ha bet en toull-bac'h zoken.
Iskis e oa kievout, e-kerz e obidoù,
e anv en daou stumm, Yann gant ar person,
ha Jean gant an oferanner. Baz'ez eus tud
hag o deus kollet pep kizidigezh. (Doue d'e
bardono !).

LEVENEZ

Klervet hon eus e oa kresket an dud e ti
Herve Latimier hag Anna-Gwenola Ker-
vella : un Ninnog vihan a zo bet ganet
dezho e Roazhon, ha badezet eo bet, e
Louanneg, d'ar sul 9 a viz Du 1975 (Doue
d'he bennigo !).
Hor gourc'hemennoù d'ar familhoù.

47

Diwar-benn oferennoù brezhonek er radio

DIWAR-BENN OFERENNOÙ BREZHONEK ER RADIO

D'ar gwener ar beure 31 a viz Here, ne seblante ket c'hoazh komzer Radio-Brest, Fañch Broudig, gouzout mat hag-ef e vije bet skignet en deiz goude, un oferenñ «vrezhonek» gant kaser Roazhon da gefiver Gouel an Hollsent, War an «Tregor» a zeuas er-maez en deiz-se e oa merket koulskoude e vije ur gasadenn adalek iliz Lizardreñv... Ur «Messe Bretonne», mor plij !

Un tammig distiz am boa eta, pa zeuas dek eur ar sodorn, en ur reizhañ ar post radio war ar wagenn dereat. Aon a oa da gaoñt e vije klevet adarre unan eus an oferennoù diestrantell-se evel ma 'zo bet meur a hini anezhe bremañ. Ha setu ar souezhenn : an oferenñ o kregin hag o vont war-raok, ar pep brasañ alerenn e latin, gant lennadennoù e brezhoneg. Galleg a zo bet koulskoude an oferenñ-se : an Aviel a zo bet adennet er yezh-se, ha graet ez eus bet ivez un diverrañ eus ar brezegenn evit ar c'hallegerien. Kement-se kinniget an un doare a vije bet dios kaout obeg ennañ : hag e lavoren ouzhin va-unan e vije dereat ober kement all bep sul evit ar vrezhonegerien, abaoe ma'z eo ar galleg deuet da vezañ yezh an ofisoù ! Yezh an doou veleg a reas war-dro an oferenñ a zo bet eus ar c'hentañ (n'eus ket bet lavarat dimp piv e oant, ha marteze ez eo un dra vat : n'en deus ket ur beleg da gaoñt emzalc'h ur c'hoarier taer !). Fraezh e oa, displeget ploen, warni ton ha troloù-lavar ar c'horn-bro, hogen aes dezhi bezañ komprenet e pep lec'h, sur-mat.

Karat em bije bezañ klevet kement all en iliz ez an bet enni goude kreisteiz evit lidoù an Anaon. Ne vez mui a c'housperoù an Anaon, Un nebaud pedennou hag ur c'hantik bennak hepken, unan anezhe e brezhoneg. Mat evit ar wech kentañ n'eo ket bet zoken kanet ar bloaz-mañ kanik brudet ar Purkator «Allas ! ne c'houlfe den kompren...».

Ur fraezh eo bet eta evit ar selaouerien an oferenñ Gouel an Hollsent-se goude disouezhenn c'hwerv hini Hanter-Eost.

Met ur wech c'hoazh e ranker menegiñ pegen nebeut e vez prientel an dud da seloañ an oferennoù a vez kaset war ar skinoù. Bep beure, ne vez ket ankouaet avat menegiñ abadennoù ar pemdez (zoken ma vez klevet alies da greisteiz-ugent, ger evit ger, ar pezh a vez bet klevet diouzh ar beure !); na kennebeut, hini sishuntek ar sul. Kalz muioc'h a dud a vije tu dezhe koulskoude da heuliañ ar peder oferenñ bennak ar bloaz a vez skignet dre radio, ma vije komzet un tammig muioc'h diwar o fern.

F.K.

LEVRIOÙ BREZHONEK

Levrioù brezhonek kozh ha nevez a c'heller prasañ
e 6 Giraudon - 30, straed Kerampont

LANNUON

Pellgomz : 35.04.90

«Skol Ober» e Roazhon

«SKOL OBER» E ROAZHON

Skol «Ober», ar skol kentañ bet savet e Breizh evit deskiñ o yezh d'ar Vretoned, he deus bodet d'ar sul 16 a viz Du, he c'helennerien hag he skolidi pe, da nebeutañ, un darn anezho. Pal ar vodadeg a oa, amat eo, lakaat an til re d'ober anaoudegezh gant ar re all. Daoust ma c'heller lavarout kalz eus spered un den diouzh e skritur, gwelloc'h eo en em gavout gantañ evit gouzout peseurt den eo anezhañ. Ar wech kentañ e oa da Skol «Ober» ober kement-se hag e c'heller lavarout eo deuet an taol da vat ganti. Bez' oa eno ur pemzek bennak a gelennerien hag un hanter-kant bennak a skolidi, patoet ha merc'hed. Evit ar re-mañ, kredet e vije bet a-walc'h ne vije deuet nemet ar re anezho a zo chom e kêr-Roazhon pe tost a-walc'h outi. Ma l m'eo bet gwelet tud eus hoc c'helennerien, gwelet eo bet ivez tud eus Pariz ha Teurg, e Bro-C'hall, an Naoned, Sant-Nazer, Plouarzel, Sant-Ivi, Sant-Malo, ha me'ar...

Diouzh ar beure e voe ur vodadenn evit ar gelennerien hepken, dezho da welout penaos gwellaat doaroù-keleñn «Ober» ha kas an traoù en-dro. Kelennerien ha skolidi en em gavas ouzh taol evit o merenn, mesk-ha-mesk da greisteiz hanter, hag en endervezh e voe ur vodadeg-meur.

Dalc'het eo bet ar bodadegoù ha servijet ar pred en un ti kaer ha nevez : «Ti al labourerez yaouank», war hent a gas da Antreñ.

N'eus nemet daou draig a c'heller rebechiñ d'an aozerien ha d'an tron *De Bellaing*, ar penañ anezho : un tammig pell outi Ti al Labourerez yaouank diouzh porzhioù an trenioù hag ar c'hirri-boutin hag an amzer a oa gleb betek re, nemet kement-se a zo, e gwirionez, nebeut a dra, e-keñver ar pal da dizhout : lakaat ar brezhoneg en e blom e Breizh.

Seut bodadegoù a zo ezhomm anezho ha, bremañ, e weler gwelloc'h, penaos ha perak aozañ anezho. Ur fraezh eo bet evit an holl, devezh-studi Skol «Ober» e Roazhon.

L.A.

BARR HEOL

BARR-HEOL. Lezel a reomp ar c'houlmanantoù er briz kozh : 30,00. A-boan koll-gonid ! Arabat gortoz evit paeañ a adkoumanant ; rak ur c'holl-amzer, ur c'holl-arc'hant hag ur c'holl-skiant ez eo kas lizheroù da zegas da soñj d'an dilerc'herien n'o devez ket degaset gwerzh o adkoumanant.

Trugarez d'hol lennerien feal, ha trugarez ivez d'ar re a ra bruderezh evit ar gelaouenn.

Nedeleg laouen ha Bloavezh mat

Ul levr-kegin e Brezhoneg

Abaoe un 12 pe 13 vloaz 'zo e kaver e **Barr-Heol** pennadoù diwar-benn an doare da ober kegin.

Gant Soaz an Tieg eo bet savet an darn-vrasañ anezho, ha setu m'he deus kavet mat ober ul levrig ganto ha gant meur a hini all embannet gwechall e kelaouennoù brezhonek.

Al levrig-se, ment 21 x 13,5 a zo embannet evel stagadenn da Varr-Heol !

Priz al levr : 15 lur

EMBANNADURIOÙ BARR-HEOL

1	Leksionaloù ar sulioù hag ar gouelioù (A.B.C.)	18,00 lur
	pep hini	50,00
	o-zri war un dro	
2	Levrioù oferenñ — Azvent - Epifaniaz	11,00
	Koraiz - Sizhunvezh santel	11,00
	Amzer Fask	11,00
	o-zri war un dro	30,00
3	Lennadennoù pemdeziek (Peder levrenn e pep hini) pep bloavezhad	25,00
4	Ritual ar Briedelezh (klok, liesskrivet)	6,50
5	Ritual ar Vadeziant (offisel)	5,50
6	Pedennoù ar sulioù ordinal (liesskrivet)	5,00
7	Levr-oferenñ evit Gouelioù ar Sent (a-hed ar bloaz) (liesskrivet brav, ment 22x29) 166 paj.	25,00
	gant un nebeut oferennoù a zevosion (Treinded santel, Sakramant an Aoter, Jezuz-Krist beleg, Kalon Jezuz, Unaniez ar Gristenien, Misionoù, Peoc'h, Klavrourien, oferenñ a anaoudegezh vat, h.a.) hag ur geriadurig latin-brezhonek !	

EMBANNADURIOÙ ALL

Un nebeut skouerennoù a chom c'hoazh eus :
Otello, Seurez Kerwenan, Aviel sant Lukaz, Mervel evit berañ... pep hini 12,00
Merkit war ho chekenn-bost ar pezh a vennit hag e viot servijet kerkent hep mizoù all.

Koumanant da Varr-Heol

Koumanant ordinal	30,00
Broioù estren	32,50
Studieren	25,00

K.R.P. 245 453 ROAZHON

Imprimeur : Copie 22 Pédernec - Moulaz : an antroù Gall, person Pédernec

Directeur de la publication : M. Le Clerc, Bukulieg 22 Lannion, Gérard.

Remor ar gelaouenn : an antroù Klerg, person Bullen, 22 Lannion

Périodique inscrit à la commission P.P.P. no. 1 h. N° 29 746
Compositors en lingua Britannica editi - Remor kvorontjara en lingua bretona

